

323

A-34

323(525.1) W
□
04
M

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ҲУЗУРИДАГИ
ДАВЛАТ ВА ЖАМИЯТ ҚУРИЛИШИ АКАДЕМИЯСИ

АЛИШЕР АЗИЗХЎЖАЕВ

482

МУСТАҚИЛЛИК: КУРАШЛАР, ИЗТИРОБЛАР, ҚУВОНЧЛАР

2032198

ТЕАИ КУТУБХОНАСИ
№ 360054

«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАҲРИРИЯТИ
«АКАДЕМИЯ» НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ — 2001

Масъул муҳаррирлар:

фалсафа фанлари доктори *Ибодулла ЭРГАШЕВ*,
сиёсий фанлар номзоди *Нигора УМАРОВА*.

Азизхўжаев, Алишер.

Мустақиллик: курашлар, изтироблар, қувончлар // Масъул муҳаррирлар: И. Эргашев, Н. Умарова/. — Т.: «Шарқ», «Академия», 2001. 112 б.

Сарлавҳада: ЎзР Президенти ҳузуридаги давлат ва жамият қурилиши академияси.

Мустақиллик мамлакатимиз ҳаётида муҳим тарихий воқеа, халқимизнинг азалий орзу-умидлари амалга ошган кун сифатида қадрлидир.

Президент И. Каримов айтганидек, мустақиллик «осмондан тушган шунчаки неъмат эмас», у курашлар, изтироблар ва қувончлар ҳамдир.

Тўпلامдан жой олган мақолалар китобхонларни мустақилликнинг қувончу ташвишлари, қийинчиликлари билан яна бир бор хабардор этади, уларни мустақилликни мустаҳкамлаш учун айрим-айрим фарзандлардан доимо огоҳ бўлишга, фикран уйғоқ, эл-юрт, мамлакат истиқболи учун фидойи бўлишга даъват этади.

ББК 66.3(5У)

СЎЗБОШИ

Мустақиллик мамлакатимиз ҳаётида муҳим тарихий воқеа, халқимизнинг азалий орзу-умидлари амалга ошган кун сифатида ҳам қадрлидир. Мустақиллик туфайли Ўзбекистон халқи инсон ҳуқуқларига ва давлат суверенитети ғояларига содиқлигини тантанали равишда эълон қилди. Ўзбекистон халқи бу йил истиклолнинг 10 йиллигини тантана қилмоқда. Тарихан қисқа бу давр ичида қўлга киритилган ютуқларни эндиликда бутун дунё халқлари тан олмоқда.

Мустақилликнинг 10 йиллик тантаналари яқинлашгани сари мамлакатимизни байрамона кайфият, қалбларимизни қувонч қамраб олмоқда. Шу боис бўлса керак, биз бу кунларда 10 йил ичида эришган ютуқларимиз, қўлга киритган ғалабаларимиз, ўсишлар ва муваффақиятлар ҳақида кўпроқ гапиряпмиз. Лекин негадир мустақиллигимизнинг дастлабки кунларидаги ҳокимият учун курашларни, амалпарастлик васвасалари туфайли кечган изтиробларимизни унутиб қўймоқдамиз. Тарихимизнинг бу мудроқ саҳифаларини варақлаш яқин ўтмишимизга теран назар ташлаш, содир бўлган воқеаларни вақт тарозусида ўлчаш, уларга холисона баҳо беришга ундайди. Чунки ҳозир бу ҳақда гапириш — ҳар қандай эҳтиросдан холи мустақил фикр юритиш демакдир.

Байрамона кайфиятимизга бироз мос келмаса-да, ортга назар ташлаб, тарихимизга соя ташлаб турган ўша таҳликали кунлар ҳақида рўйи-рост гапиришимиз, ўша изтиробларимизни яна бир бор юракдан ўтказишимиз билан мустақилликнинг қадрига кўпроқ етармиз, балки. Ахир Оллоҳ ҳам одамзоднинг бошига ёмон кунларни солиш билан яхши кунларнинг қадрига кўпроқ етишга ўргатади-ку.

Мустақилликка эришгач, биз учун эркинлик ва де-

мократия эшиклари очилди. Лекин бу эшикдан ҳатлаб кирган ҳамма юртдошларимиз ҳам эркинлик ва демократиянинг оғир юкини кўтара олмадилар. Зеро, эркинлик ва демократия тушунчаларини ҳар ким ўзи хоҳлаган мазмун билан тўлдирди, унда ўзи кўришни истаган нарсасини кўрди. Кимдир демократияни ўз хатти-ҳаракатлари учун масъул халқнинг ҳоқимияти деб билса, яна кимдир уни кўчада митинглар, намойишлар, тўс-тўполонларнинг кўплиги билан ўлчади. Кимдир эркинликни фаровон ҳаёт сари йўл деб билса, яна кимдир оломон ҳиссиётларида ўйнаш учун қулай фурсат сифатида ундан фойдаланди.

Мустақилликни эълон қилиш нисбатан унчалик мураккаб иш эмас, аммо уни сақлаб қолиш, мустақамлаш оғир кечадиган, юксак ақл-заковат, сиёсий билим ва тажрибани, раҳбарлик салоҳиятини талаб қиладиган жараён эканлигини мустақиллик йилларидаги эришилган ютуқлар билан бирга унинг қувонч ва ташвишлари тўлиқ тасдиқлади.

Истиқлолга эришилгандан кейинги дастлабки йилларда ўзларини халқнинг ҳимоячилари деб кўрсатган айрим кучлар, сохта демократлар, шўролар давридан қолган коммунистик мафкура тарафдорлари мустақиллик, демократия ғояларидан ўз манфаатлари, ғаразли мақсадлари йўлида фойдаланишга уринишди. Собиқ шўролар давлати ўрнида вужудга келган янги, ҳур давлатлар тажрибаси мамлакат ичкарасидаги ички душманлар билан бир катарда танки томондан ҳам мустақилликка хавф-хатар сулиши мумкинлигини тўлиқ тасдиқлади. Айниқса, мустақилликнинг дастлабки йилларида миллий хусусиятларни ҳисобга олмасдан бировдан андоза олиб, кўр-кўрона унга даъват этишлар, уринишлар бўлди.

Биз билан бир вақтда мустақилликка эришган давлатларнинг кўпчилигида катта-катта бўҳронлар бўлаётганлигининг, мустақил ёш давлатлар ичдан турли оқимларга бўлиниб, ҳатто собиқ иттифоқ давридаги ўз салоҳиятидан маҳрум бўлиб қолганлигининг, баъзиларида эски коммунистлар яна ҳоқимият тепасига келаётганлигининг гувоҳи бўлмоқдамиз. Бу мустақилликнинг юкини ҳамма ҳам бир хилда кўтара олмаётганлиги, унга тайёр эмаслигидан далолат беради. Режалаштиришга асосланган социалистик иқтисодиётдан социал йўналтирилган бозор иқтисодига асосланган миллий дунёвий демократик давлатчилик қурилиши тарихда

биринчи марта содир бўлмоқда. Унга назарий ва амалий жиҳатдан ҳам биринчи қадамлар қўйилди. Мустақилликни сақлаб қолиш мамлакат раҳбарига кўп жиҳатдан боғлиқ эканлигини ҳаётнинг ўзи кўрсатди. Давлат раҳбари халқнинг тақдирини ўйлаб, озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаётни амалга оширишга ўзини бахшида эта олсагина кўзланган мақсадга эришиш мумкинлиги исботланди. Фидойи бўлиш билан бирга чуқур ақл-заковат, малака, сиёсий тажриба, назарий ва амалий билим, сиёсий-ижтимоий жараённи тўғри баҳолай оладиган раҳбарлик салоҳиятига эга сиёсий етакчигина халқни оғир аҳволга солиб қўймасдан фаровонлик сари олиб бора олади.

Ютуқларимиз тўғрисида кўп ёзамиз — бу яхши. Лекин мустақиллик Президент И. Каримов айтганидек, «осмондан тушган шунчаки неъмат эмас», у курашлар, изтироблар ва қувончлар ҳамдир. Уларни ўрганиш ва тегишли сабоқ чиқариш муҳим. Ана шу курашлар ва изтиробларни, қийинчиликларни ўрганиб, хулоса чиқарадиган бўлсак, хатоларга йўл қўймасликка, мустақилликни авайлаб асрашга, унинг қадрига етишга ўрганамиз. Қўлингиздаги тўпламдаги мақолаларни ўқиб, мамлакат ҳаётининг барча жабҳаларида амалга оширилаётган ислохотлар натижасида эришилаётган ютуқлар осонликча қўлга киритилмаганлиги, янгилик билан эскилик ўртасида кураш бўлганлигига гувоҳ бўламиз. Собитқадамлик, сабр-тоқат, ақл-заковат, сиёсий тажрибага таянган ҳолдагина мустақилликнинг машаққатли сўқмоқларидан тўғри ўта олиш мумкинлигига яна бир бор иқрор бўламиз. Муаллиф жонли ҳаётий далиллар, кузатишлар ва таҳлилларга асосланган ҳолда тарихий воқеа ва ҳодисаларни холис ёритган. Мустақиллик осонликча қўлга киритилмаганлиги, уни мустаҳкамлаш ўзига хос курашлар, қувонч ва ташвишлар билан содир бўлаётганлиги кўз ўнгимизда аниқ гавдаланади.

Тўпладан жой олган мақолалар китобхонларни мустақилликнинг қувончу ташвишлари, қийинчиликлари билан яна бир бор хабардор этади, уларни мустақилликни мустаҳкамлаш учун айрим фарзли унсурлардан доимо огоҳ бўлишга, фикран уйғоқ, эл-юрт, мамлакат истиқболи учун фидойи бўлишга даъват этади.

*Ибодулла ЭРГАШЕВ,
Нигора УМАРОВА*

Биринчи боб. Фронт ортидаги фронт

НАВРЎ: УЙДИРМА ВА ҲАҚИҚАТ

Мустақиллигини қўлга киритган Ўзбекистон халқи янги ХХІ асрга ўзининг миллий-маънавий қадриятларини тиклаган, уларни янги мазмун билан бойитиб, янгича ҳаёт бахш этган ҳолда кириб келди. Бу йилги Наврўз байрами Курбон ҳайити байрами билан бир вақтда келганлиги янги асрнинг халқимиз учун қутлуф бўлажанининг далолатидир.

Маълумки, ҳар бир миллатга, аввало, унинг тили, тарихи, байрамларини, миллий хусусиятларини ўрганиб баҳо берилади. Айти пайтда, мамлакат раҳбарига, етакчисига муносабат билдирилганда унинг миллий-маънавий қадриятларига бўлган муносабатига, уни авайлаб асраши ва авлодларга етказа олишига қараб ҳам баҳо берилади.

Халқлар ҳаётида турли: диний, миллий, касбий ёки меҳнат байрамлари, оилавий байрамлар мавжуд. Уларни ҳар бир халқ ўзича идрок этади ва амалга оширади. Миллатнинг дунёқараши, орзу-умидлари, истак ва интилишлари, ўзлиги унинг байрамлари, анъаналарида, айниқса, ёрқин акс этади. Шунинг учун ҳам тарихда у ёки бу миллатни ўзлигидан маҳрум этмоқчи бўлган фотиҳлар, аввало, миллатни тилидан, тарихидан ҳамда маънавий қадриятига айланган турли байрамларидан маҳрум этишга уринганлар. Босқинчилар миллатга бегона ва ёт бўлган, унинг миллий-маънавий қадриятларига тўғри келмаган урф-одат, анъаналарни киритиш орқали унинг турмуш тарзини ўзгартириб юборишни мақсад қилиб қўйганлар. Бунга турли йўллар ва воситалар орқали муайян даражада эришганлар ҳам. Аммо ҳаёт фалсафаси бир нарсадан огоҳ этадики, миллатнинг маънавий борлиғига «зўрлаб» сингдирилган байрамлар ҳеч

қачон абадий қолиши мумкин эмас. Халқ тақиққа учраган ўз миллий байрамларини очиқ нишонлай олмаса-да, ўз қалбида эъозлаб, ардоқлаб келган. Бунга тарихдан кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Яқин тарихимизга мурожаат қилайлик. Ўзбек халқи табиатига, миллий борлигига зид бўлган тузум жорий этган шўролар даврида ҳам худди шундай бўлди. Шўро тузуми халқимиз, миллатимиз учун қадрли бўлган байрамлар ўрнига бизга тўғри келмаган, бегона бўлган байрамларни киритишга ҳаракат қилди. Мақсад бизни ўзлигимиздан ажратиб, ундан бегоналаштириш, ўзлигимизни йўқотишдан иборат эди. Буни ҳозирги авлод яхши эслайди. Буни унутиш мумкин эмас, аксинча, истиқлол туфайли ҳаётимизда рўй берган ўзгаришларнинг, мустақилликнинг қадрига етиш учун ҳам ўтмишдан сабоқ чиқариш зарур.

Оллоҳга шукрлар бўлсинки, мустақиллик туфайли бир неча асрлар давомида шаклланиб келган байрамларимиз қайта тикланди. Ана шундай миллий байрамлардан бири Наврўз байрамидир. У бугунги кунда ўзига хос улуғворлик, шуқуҳ билан байрам қилинмоқда. Айни пайтда, бир вақтлар қатагон этилган ёки қораланган тарихий шахсларнинг номлари ҳам тикланди, уларнинг хотираси учун музейлар, мажмуалар бунёд этилди. Бугун одамлар ўзларининг тарихи, тили, қадриятлари қайта тикланганини, аждодлар руҳи шод бўлаётганини кўриб турибдилар, бу ўзгаришларни жон-дилдан қувватламоқдалар. Айни пайтда, ҳали орамизда ўзгаришлар моҳиятини англамаган, хусусан, ҳозирги моддий қийинчиликларни рўкач қилиб, тарихий шахсларнинг юбилейлари, миллий ва диний байрамларни бунчалик тантана билан ўтказиш тўғримики ёки шартмики? деб шубҳа билдираётганлар ҳам бор. Шу боис, бундай қарашларга муносабат билдириш билан бирга, шу кунларга қандай эришганлигимиз, миллий байрамларимиз ва қадриятларимизни тиклаш осон ва силлиқ кечмаганлигини яна бир бор далиллар асосида кўрсатишга эҳтиёж бор.

Худди шу савол муҳтарам Президентимизга бошқачароқ тарзда, аниқроғи, Темур ва темурийлар музейи қурилиши муносабати билан берилганлигини ҳам яхши эслайман. Шунда И. Каримов: «Темур ва темурийлар музейи фақат буюк бобокалонимизнинг номини қайта

тиклаш, уни абадийлаштириш учунгина қурилгани йўқ, балки юз йиллар давомида топталиб келинган ўзбекнинг миллий гурури, қадриятларини қайта тиклаш учун, унинг ўзлигини англаши учун бунёд этилди», — деган эдилар.

Ҳа, ўзлигини англамасанг мустақил бўлолмайсан. Ҳақиқий озод бўлиш учун эса миллатнинг ўтмишини, руҳини тиклаш керак бўлади. Бу: 1) онг ва тафаккур ўзгармаса ўтмишни қўмсаш давом этаверишини, ўзлигини англамаган ҳар бир киши учун «қул бўлиб яшаш» афзалроқ кўринишини англатади; 2) бундай фикрларнинг ҳамон мавжудлиги коммунистик мафқуранинг асоратлари айримлар онгида ҳамон сақланиб қолаётганлигини кўрсатади; 3) миллий ғояни инсонлар онгига сингдириш борасида анча ишлар қилинапти. Аммо бу соҳада қилинадиган ишлар ҳали кўп. Тарих шуни кўрсатадики, ҳар бир миллат, ҳар бир шахс, биринчи навбатда, ўз миллий гурурига эга бўлиши, ўзлигини англаши лозим. Шахс, миллат, авваламбор, ўзини ҳурмат қилганидагина бошқа шахс, миллатларни ҳурмат қилади. Ўзлигини англамаган, гурусиз миллат ҳар қанча моддий бойликларга эга бўлмасин қул бўлиб яшайверади. Аксинча, ўзлигини англаган, ўз ажлодлари тарихини, қадрияти, урф-одатлари, анъаналарини эъозлаган миллатнинг келажаги буюк бўлади.

Мустақиллик туфайли халқимизга қайтиб келган Наврўзи олам, Қурбон ҳайити каби байрамлар қаттиқ қурашлар, изтироблар натижасида қўлга киритилди. Ўзлимиз ифодаси бўлган байрамларимиз абадий барҳаёт бўлиши учун шу кунларимизнинг қадрига етишимиз, босиб ўтилган қурашлар, изтироблар йўлини унутмаслигимиз, ёш авлодга бор ҳақиқатни етказишимиз даркор. Келинг, юқорида биз қайд этган шўро даври билан боғлиқ тарихий воқеаларга яна бир назар ташлайлик. Ўша даврда миллий байрамларни йўқ қилиш мустамлакачилик сиёсатининг ўзига хос кўриниши сифатида намоён бўлган эди. Айни пайтда, миллий байрамларни йўқ қилиб юборишда айрим шахсларнинг ҳам «алоҳида ўрни» бор. Мустамлакачилик сиёсати ўз мақсадига эришиш учун халқимизнинг миллий байрамларига хуруж қилиб турган бир пайтда ўзимиздан чиққан айрим маҳаллий раҳбарларнинг бу сиёсатни тўлиқ қўллаб-қувватлаши дард устига чипқон бўлди. Фактларга мурожаат этайлик. 1984 йил 23 июн куни

Ўзбекистон КП Марказий Қўмитасининг XVI пленуми бўлиб ўтди. Унда Ўзбекистон КП МҚнинг биринчи секретари И. Б. Усмонхўжаев ўз маърузасида «Партия ташкилотлари баъзан одамлар онгидаги ўтмиш сарқитларининг социал хавф-хатарига етарли баҳо бермаётганликлари, коммунистларнинг диний маросимларда қатнашиш ҳоллари учраб турганлигини ҳамда дабдабали тадбирлар ҳаддан ташқари кўплиги, одамлар онги ва феъл-атворидаги реакцион сарқитларга қарши, истеъмолчилик психологиясига, қолоқ урф-одатларга ва ҳашамдор тўй-томошаларга ва маъракаларга қарши курашдаги ҳужумкорлик ва таъсирчанлик бўшаштириб юборилганлигини, оммавий ахборот воситалари эса халқ орасида социалистик турмуш тарзини янада кенг-роқ тарғиб қилишлари лозимлиги»ни алоҳида таъкидлайди («Совет Ўзбекистони», 1984 йил 26 июн). Натижада бу Пленум қарорларини амалга ошириш ва ҳаётга тадбиқ этиш бўйича дастурлар қабул қилинади, тадбирлар ишлаб чиқилади.

Хуллас, республиканинг ўша пайтдаги раҳбарлари Наврўз ўрнига ўзлари ўйлаб чиққан «Советлар андозасига мос анъаналар ва тадбирлар»ни киритишга уриниб кўрдилар. 1985 йил 10 июлда Ўзбекистон КП МҚда И. Б. Усмонхўжаевнинг «Социалистик турмуш тарзи меъёрлари ва тамойилларидан жиддий чекинишлар, уларни тугатиш ва республика аҳолиси ҳаётида илғор анъаналар ва урф-одатларни қарор топтириш ҳақидаги» ёзма маълумоти асосида махсус қарор қабул қилиниб, у қўллаб-қувватланади. Шу қарорнинг 2-бандида: «ҳар бир оила, ҳар бир меҳнат ва ўқув жамоаси ҳаётига партия ва совет халқининг шонли коммунистик идеаллари, революцион, ҳарбий ва меҳнат анъаналарига, **В. И. Лениннинг ҳаёти ва фаолиятини тарғиб этишга асосланган илғор, совет удумларини жорий этиш бўйича аниқ чора-тадбирлар ишлаб чиқилсин ва амалга оширилсин**, бу чора-тадбирлар аҳолининг теран ғоявий ишончини, фаол ҳаётий позициясини янада шакллантиришга, шахснинг ҳар томонлама ривожига хизмат қилиши назарда тутилсин» дейилади ва жойларга зарур чора-тадбирларни кўриш бўйича кўрсатмалар йўлланади.

Шу қарорнинг 6-бандига эътиборни қаратинг: «Авлодлар ўртасидаги боғлиқлик ва ворисийликни мустаҳкамлаш, ўтиб кетган ота-оналар ва яқинларни, ўзи-

нинг жанговор ва меҳнат жасоратлари билан социалистик Ватаннинг озодлиги ва мустақиллигини ҳимоя қилган, унинг куч-қудратини улуғлаган ва юксалтирганларнинг табаррук хотирасини авайлаб асраш мақсадида Ўзбекистон ССРда хотира кунини жорий этиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблансин. У ҳар йили март ойи учинчи ўн кунлигининг якшанба кунини нишонлансин».

Мазкур қарорнинг мақсади аниқ бўлиб, у Наврўзга қарши қаратилган эди. Эътибор беринг: тўқиб чиқарилган Хотира куни айни Наврўз байрами нишонланадиган кунларга мослаб белгиланганди. Ишлаб чиқилган дастурлар ва тадбирларнинг асосий мақсади халқимизнинг миллий урф-одатлари, қадриятлари ва байрамларига қарши курашдан иборат эди. Бунинг энг қулай йўли — уларга диний тус бериш, социалистик турмуш тарзига зид ҳолатлар деб кўрсатиш эди. Юқорида айтганимиздек, биринчи навбатда, Наврўзни эскилик қолдиги, диний хурофот сифатида халқ онгидан йўқотиш мақсади кўзланганди. Шуни ҳам айтиш керакки, раҳбарлар минг йиллар давомида халқимизнинг онги ва қалбидан чуқур жой олган ва унинг қадриятига айланган байрамларни бир қарор билан ўчириб ташлаб бўлмаслигини ҳам яхши англади эдилар. Улар ўз мақсадини босқичма-босқич амалга ошириш йўлини тутдилар. Шу мақсадда ҳар йили 30 мартда Хотира кунини нишонлаш Наврўзни йўқотиш йўлида қўйилган биринчи манфур қадам эди. Хотира куни тадбири қутилган натижани бермагач, кейинги йили сунъий «Навбахор» байрами ўйлаб топилди. Бу байрам ҳар йили апрел ойининг биринчи якшанбасида нишонланиши кўзда тутилди. Бироқ кўрилган чора-тадбирларга қарамай одамларнинг Наврўзга бўлган муносабати ўзгармади. Наврўз янгиликларини, покликларини, меҳр-оқибат, яшариш байрами сифатида инсонлар қалбида яшаб қолаверди. Кўрилган тадбирлар кўзланган мақсадга олиб келмаётганлигини тушуниб етган МҚ 1986 йили Наврўзга қарши янги курашга отланди. 1986 йил тарихимизда Наврўзга нисбатан қатағон йили сифатида ном қолдирди.

Марказқўмнинг ўша даврдаги мафкура бўйича котибаси 1986 йил март ойининг иккинчи декадасида, Наврўз байрами арафасида республика оммавий ахборот воситаларининг масъул ходимлари иштирокида йиғилиш ўтказди. У Наврўз байрамини нишонламаслик тўғрисида, унинг халқимиз ҳаёти ва турмушига «зарар-

ли» эканлиги тўғрисида сафсата сотди. Шунда йиғин иштирокчиларидан бири, Самарқанд вилоятининг «Ленинский путь» газетасининг муҳаррири Борис Шчеголохин унга эътироз билдириб, Наврўз байрами диний эмас, балки миллий байрам эканлигини таъкидлаб, уни ҳимоя қилишга журъат этди. Йиғилишда қатнашганларнинг аксарияти маҳаллий аҳоли вакиллари бўлсада, улардан ҳеч ким чурқ этмади. Бу ўша пайтлари ўзимиздан чиққан «фаол»ларнинг куён юраклигини, журъатсизлигини ҳам кўрсатади.

Шу ўринда муҳим бир хулосага, сабоқ чиқаришга арзигулик бир ҳолатга дуч келамиз. «Наврўз» каби миллий байрамларни тақиқлаш тўғрисида гап кетганда унинг сабабини фақат Марказдан, собиқ Шўро тузумидан қидиришга одатланиб қолганмиз. Тўғри, шу даврдаги сиёсат ва унинг мафкураси шуни талаб қилганлигидан кўз юмиб бўлмайди. Аммо айбни фақат четдан қидириб, ўз орамиздан чиққан, ўзларини халқимизнинг «етакчилари» деб билган айрим шахсларнинг шу давр сиёсати ва мафкурасига қандай муносабатда бўлганликларига ҳамма вақт ҳам холисона баҳо беравермаймиз. Мамлакат раҳбари ёки шахс сифатида уларнинг ўз фикри бўлганми? Минг афсуски, улар ўзини «саллани олиб кел деса, каллани ҳам кўшиб олиб боришга» тайёр раҳбар сифатида намоён қилдилар. Уларнинг бундай «хусусиятларини» бошқа республикалар раҳбарларига таққослаганда ҳайрон қолади киши. Нима учун ўша оғир даврда ҳам, масалан, Тожикистонга яқин туманларда яшовчи Сурхондарё вилоятининг айрим фуқаролари Наврўз байрамини Тожикистонга яширинча бориб ўтказиб келдилару ёки Тожикистоннинг шу даврдаги раҳбарияти «Наврўз»ни ўтказишга имконият топди-ю, биздаги раҳбарларнинг ўзлари бунга тиш-тирноқлари билан қарши бўлдилар? Нима учун шундай қилинди? Ўз халқини, унинг қадриятларини эмас, аксинча, ўзининг мавқеини сақлаб қолиш, нима қилиб бўлса ҳам амал курсисидан, раҳбарлик лавозимидан кетмаслик, ўзини ўйлаш, ўзи учун, амал учун яшаш ва ижро қилиш яъни амалпарастлик илллати шунга олиб келганлигини англаб олиш қийин эмас. Наврўзнинг қатағон этилишига И. Усмонхўжаев, Р. Нишоновга ўхшаганларнинг «дўппини ол деса, каллани олиб келганлиги» сабаб эмасми? Бу ўз амалини сақлаб қолиш учун қилинган иш эмасми? Халқимиз шундай

хизмат қилишни ўзига эп кўрган ва ялоқхўр бўлган бундай малайларни киноя билан «бўзчалар» деб аташи бежиз эмас.

Уларнинг қиёфасини ўша давр матбуоти материаллари орқали ҳам яққол кўриш мумкин. Шу даврда республика ОАВда эълон қилинган бош мақолалар таҳлил қилинганда инсон эрки, унинг озодлиги, унинг учун қадрли бўлган миллий-маънавий қадриятлар таҳқирилганини кўрамиз. Шу даврда энг нуфузли нашр ҳисобланган «Совет Ўзбекистони» газетаси қандай мақолаларни чоп этганлигига эътибор беринг. Аввало, 1986 йилдан 1988 йилгача 21 март Наврўз байрами кунида «21 март — ирқий камситишни тугатиш учун халқаро кураш куни» номи билан мақолалар чоп этилганлигининг гувоҳи бўламиз. Масалан, 1986 йил 21 март куни «Совет Ўзбекистони» газетасида «Шарпевиль акс-садоси» номли мақола эълон қилинган. Унда миллий байрамимиз Наврўз тўғрисида эмас, аксинча, «Шарпевиль фожеаси Жанубий Африка халқи учун бурилиш нуқтаси бўлганлиги, ирқчи солдатлар уюштирган хунрезликдан сўнг мамлакатда вужудга келган ижтимоий вазият...» тўғрисида ёзилади ва «эски методлар билан ҳокимиятни сақлаб қолиб бўлмайди, илгари қўл келган нарсалар бугунги кун учун яроқсиз бўлиб қолмоқда — буни Жанубий Африка Республикасидаги ирқчилар ҳам тобора равшанроқ тушуниб етмоқдалар. Фарблагги иттифоқчилари ҳам худди шуни уларнинг қулоғига қуймоқдалар. Ирқчиларнинг иттифоқчилари қандай қилиб бўлса ҳам Жанубий Африкада революцион портлашнинг олдини олишни истамоқдалар», — деб таъкидланади. Албатта, бу Африка ҳаётига доир воқеалар эканлиги маълум. Аммо, бундай мақолаларнинг айтилиши 21 март — Наврўз байрами кунида босилиши ва уни «21 март — ирқий камситишни тугатиш учун халқаро кураш куни» рукнида берилишининг ўзи, очигини айтганда, халқимиз миллий-маънавий қадриятларини камситиш, очикдан-очик инсон шаъни, кадр-қиммати, ор-номуси, қадриятларига нисбатан писандсизлик билан қараш, уни топташдан бошқа нарса эмаслигини кўрсатади. Буни фақат шундай баҳолаш мумкин. Орадан бир йил ўтгач, 1987 йил 21 мартда яна «Совет Ўзбекистони» газетасида айнан шу рукнда «Миллий масалани ҳал қилишга икки хил ёндошув» номли мақола чоп этилган. Мақо-

ланинг нишини ўзига жалб этадиган ва таҳқирлайдиган жойи шундаки, унда яна ўша воқеа эсга олинади ва собиқ СССРнинг ирқий камситишларга нисбатан муносабати билдирилиб, «СССР ирқий камситишнинг пайини қирқишга доир ҳар қандай қадамларни табриклайди ва уларнинг амалга оширилишини тўла-тўқис қўллаб-қувватлайди», — деб таъкидланади. Шу даврда КПСС МКга раҳбар бўлиб турган М. С. Горбачёвнинг КПСС МКнинг январ Пленумида таъкидлаган қуйидаги фикри келтирилади. Эътибор беринг-а: «Айнан социализм, — деб таъкидлайди М. С. Горбачёв, — миллий зулмни ва тенг ҳуқуқсизликни, одамларнинг ҳуқуқларини миллий вазлар билан бирон-бир тарзда камситишни тугатди, барча миллат ва элатларнинг иқтисодий, маънавий тараққиётини таъминлади. Хуллас, партиямиз миллий сиёсатининг муваффақиятлари билан ҳақли равишда фахрланамиз». Бу фикрни халқимизнинг миллий байрами бўлмиш Наврўзни йўқотиш учун кўрилган чора-тадбирлар билан таққослаб кўрадиган бўлсак, айнан социализм жойлардаги халқлар ва миллатларнинг ўзига хос миллий хусусиятлари, миллий-маънавий қадриятлари билан ҳисоблашмаганлигини, унга нисбатан ўзига хос камситиш ва таҳқирлаш сиёсатини олиб борганлигини англаб олиш қийин эмас. Бу, яъни миллий байрамларга бўлган муносабат республикада туб миллатга нисбатан унинг муаммоларини ҳал этишнинг ўзига хос «социалистик ёндошуви» эканлигини, унинг миллий-маънавий қадриятларимизга тамомила зид эканлигини кўриш мумкин.

Бу халқнинг ўзлигини, унинг байрамларини йўқ қилишга уринишдан бошқа нарса эмас эди. Ёки ўша вақтдаги мафкуравий ишлар бўйича котиб Наврўз байрами муносабати билан тайёрланадиган «сумалак», «ҳалим» каби миллий таомларни оддий «каша» деб ҳисоблаганини эслайлик. Бу гапни эшитиб ҳайрон бўлган рус миллатига мансуб фуқаро бу миллий таом «каша» эмас, деб эътироз билдирган. Бошқа миллат вакили бу муқаддас таом нима эканини билган бир вақтда мафкура котиби унинг фарқига бормаганини қандай изоҳлаш мумкин? Бу Бош мафкурачи атеистик курашни янада кучайтириш мақсадида Фарғона вилоятига қилган сафари чоғида бир ғалати воқеа ҳам содир бўлган. Йиғилишда ўзини диндор деб ҳисоблаган

бир художўй сўз сўраб, «биз дафн маросимларига қаршимиз» деган фикрни айтади. Хурсанд бўлиб кетган бош мафкурачи «диндорлар орасида прогрессиви ҳам бор экан», — деб уни ўзи билан олиб юради.

Маълумки, 80-йилларнинг ўрталарида Ўзбекистонда олиб борилган дахрийлик тарғиботига етакчилик қилганлар ҳам ислом динига қақшатқич зарба беришга ҳаракат қилди. Амалда улар берган зарба умуман ислом динига эмас, ота-боболаримиз қадимдан эътиқод қилиб келган ҳанафийликка қарши қаратилди. Бу «қақшатғич зарба» ваҳҳобийлик оқимиغا мансуб ашаддий ақидапарастларнинг мақсадларига етишида катта ёрдам берди.

Гап шундаки, ўша пайтлар аҳолининг динга муносабатини зоҳир этиб турадиган бир нечта кўрсаткичлар бор эди. Шулардан асосийлари муқаддас қадамжоларга қарши курашда партия органлари ва маъмурий идоралар ходимлари мутлақо ожиз эдилар. Қайси туман ёки шаҳарда муқаддас қадамжолар бўлса, ўша туман ва шаҳар раҳбарлари бошида кўпроқ калтак синар эди. Чунки юқоридан келган вакиллар қадамжолардаги зиёратчиларни кўриб, шу ҳудудда партия органлари аҳолини атеистик руҳда тарбиялаш бўйича етарли иш олиб бормаётганликлари, демак КПССнинг топширини етарли бажармаётганликлари тўғрисида маълумотнома ёзиб кетар эдилар.

Шундай шароитда партия органлари ва маъмурий идоралар раҳбарларининг жонига ақидапарастлар оро кирдилар. Улар қадамжоларни зиёрат қилишга қарши муросасиз кураш олиб борар эдилар. Бу иш улар наздида бидъат ҳисобланиб, уларнинг ақидаларига зид эди. Шунинг учун улар имкон бўлди дегунча, қадамжо ва зиёратгоҳларга қарши ҳаракат бошлардилар. Уларнинг бу хусусиятлари жойлардаги партия идоралари ва маъмурий органлар раҳбарларига жуда маъқул тушарди. Бу раҳбарлар энди ақидапарастларни гоҳ очик, гоҳ яширин йўл билан қувватлай бошладилар.

Халқ орасида тўй ва аза билан боғлиқ маросимлар жуда кўп бўлиб, ҳанафий мазҳаб уламолари уларга қарши етарли даражада тушунтириш ишлари олиб бормасдилар. Диний ақидапарастлар эса бу маросимларнинг барчаси бидъат ва исломга зид, деб эълон қилдилар. Бу эса айрим партия раҳбарларига маъқул тушди ва ашаддий диний ақидапарастларни прогрессив уламолар, деб атаб, улар билан ҳамкорлик қилишди.

Шундай қилиб, кўпчилик тасавурида ашаддий атеист бўлиб барча динларга қарши курашган коммунистлар аслида ислом динидаги ҳанафий мазҳабига қарши кураш олиб борган ақидапараст оқимлар, жумладан, ақидапарастликнинг тарқалиши учун шароит яратиб берган эдилар.

Шу ўринда мустақиллик йилларида ўзларини «дин-дош» қилиб кўрсатиб ислом байроғи остида кириб келган турли оқимлар, хусусан, ҳизбут-тахрир ёки диний ақидапарастликнинг хатти-ҳаракати, мақсад ва интилишларини қиёсан таҳлил этиб, қуйидаги хулосага келамиз. Яъни, бир томондан исломга қарши бўлган ашаддий «атеистлар» билан диний ақидапарастлар бир-бирига ғоявий жиҳатдан жуда яқин эканлигини кўриш мумкин. Марксист-атеистлар динга, миллий ва маънавий қадриятга қарши курашиб, уни халқнинг онгидан чиқариб ташлашга уринган бўлса, диний ақидапарастлар ҳам миллий байрамларга, тантаналарга, муқаддас жойларга, инсонни хотирлаш, унинг қабрига тош қўйиш, зиёрат қилишларга, дафн маросимларига қарши чиққанлигига гувоҳмиз. Ҳизбут-тахрир эса бизнинг диний қадриятларимизга зид бўлган халифаликни тиклаш ғоясини илгари сурди. Урта аср халифалигига қайтиш тўғрисидаги хаёлпарастликнинг коммунистик ақидапарастликдан қандай фарқи бор? Бу бизни ундан эҳтиёт бўлишга ва доимо огоҳ бўлишга ундайди. Бундан тегишли хулосалар чиқаришимиз керак бўлади. Уни хотирамиздан ўчириб бўлмайди. Коммунистик мафкура «совет турмуш тарзини» тарғиб этиш орқали миллий байрамлар, урф-одат ва анъаналарни йўқ қилишни олдига мақсад қилиб қўйган эди. Бугунги кунда эса диний ақидапарастлик миллий байрам ва урф-одатлардан воз кечишга даъват этаётганлиги улар ўртасида ўзига хос яқинлик борлигини, умумий мақсад йўлида бир-бирини тезда топиб олиб, қўшилиб кетиши муқаррарлигини ҳаёт кўрсатади. Энг муҳими, диний экстремизм, ҳизбут-тахрир ва ақидапарастлар ҳам, атеистик кураш билан халқнинг, миллатнинг маънавий қадриятларини оёқ ости қилганлар ҳам, ватанга хиёнат қилган ва чет элда паноҳ топганлар ҳам ўз халқининг, миллатининг қарғишига қолганлигининг ўзи ҳар бир соғлом кишининг кўзини очади.

Халқимиз сиёсий тақиқ ва таъқибларга, турли янги номдаги байрамлар ва янги одатларнинг ўйлаб топил-

ганига қарамай, Наврӯз байрамини ёдидан чиқармади. Республика раҳбар кадрлар тизимидаги ўзгаришлар билан боғлиқ ҳолда миллий байрамларимиз ва қадриятларимизга бўлган муносабат ҳам ўзгариб борди. Айни шу жойда халқнинг, миллатнинг кадр-қимматини жойига қўйиш, унинг байрамларига ва миллий-маънавий қадриятларига ҳурмат билан қараб, қайта тиклаш раҳбар шахсга қанчалик боғлиқ эканлигини кўриш мумкин. Президентимиз Ислоҳ Каримов раҳбарлик лавозимига келиши билан мамлакатимизда халқимизнинг миллий-маънавий қадриятларига бўлган муносабат тубдан ўзгарди.

Маълумки, 1989 йил 23 июн куни И. А. Каримов республикаимиз раҳбари этиб сайланди ва унинг бошчилигида мамлакатимизда сиёсий, ижтимоий, иқтисодий масалалар билан бир қаторда маънавий соҳага алоҳида эътибор берилди бошланди. Айниқса, халқимиз тарихи, маънавияти, урф-одатлари ва расм-русумларини ўз ўрнига қўйиш ва тиклаш борасида тарихий аҳамиятга молик бўлган амалий ишлар ҳаётга тадбиқ этила бошланди. 1990 йил 5 январда «Азалий халқ байрами Наврӯзнинг қайтадан тикланиши халқимиз томонидан қизгин кутиб олингани ва Наврӯз байрамини нишонлашга тайёргарлик ишлари мақсадга мувофиқ деб топилганлиги» (Совет Ўзбекистони, 1990 йил 7 январ) фикримизнинг далилидир.

Ва, ниҳоят, 1991 йил мартда Наврӯз умумхалқ байрамини доимий равишда халқ байрами сифатида ўтказиш тўғрисидаги ҳуқуқий асос — Президент И. Каримовнинг «Жумҳуриятда «Наврӯз» умумхалқ байрамига тайёргарлик кўриш ва ўтказиш ҳақида»ги Фармони эълон қилинди.

Республикада Президент Ислоҳ Каримов ташаббуси билан Наврӯз байрамининг тикланганлиги ва унинг умумхалқ байрами сифатида дам олиш куни деб эълон қилинганлиги, айни пайтда, ҳайит байрамининг тикланиши ва у ҳам дам олиш куни деб эълон қилинганлиги кишида ифтихор туйғусини уйғотмасдан қолмайди. Шу ўринда таъкидлаш керакки, Ислоҳ Каримов шўролар замонидаяқ миллат, Ватан учун жонкуяр ва фидойи раҳбар бўлиш мумкин эканлигини исботлади. Халқини севган, миллий ғурурига эга бўлган раҳбар қандай тузум бўлишидан қатъи назар ўз халқи эрки, қадриятлари йўлида нафақат амалини, ҳатто ўз жони-

ни ҳам фидо этиши мумкинлигини кўрсатди. Президент И. Каримов «Наврўз» байрамини тиклаш орқали, минг йиллар давомида севиб, ардоқлаб келинган халқимизнинг оғзаки ижоди, дostonчилик ва бахшилик билан бирга фольклорчилик санъатига ҳам катта эътиборни қаратди. Бугун ҳар бир вилоятнинг ўзига хос фольклорчилик санъати тикланмоқда. Фольклор дасталари нафақат республикамизда, дунёда ўзбекнинг шоншарафини, бой миллий маданиятини намойиш этиб совринли ўринларни ҳам олмоқдалар. Бу миллий қадриятлар тикланиб, унга ҳаёт бахш этилаётганлигидан далолатдир. Наврўз байрамининг кенг нишонланиши кенг жамоатчиликни, унга хайрихоҳ бўлган ҳар бир кишининг эътиборини ўзига жалб эта бошлади.

Масалан, 1992—94 йилларда Туркиядан нуфузли меҳмонлар келганини, улар Наврўз байрами тантаналарида иштирок этиб, билдирган фикрлари, таассуротларини яхши эслайман. Улар ота-боболари нишонлаб келган Наврўзни эсдан чиқариб юборганликларини тан олган ҳолда, жойларда Наврўз тантаналарини ёзиб олиб, бутун дунёга кўрсатдилар ва «Ўзбекистонга ҳавас билан қараймиз, Сиздек халққа бошимизни эгиб таъзим қиламиз» деганларини эслашнинг ўзи кифоя. Бугун дунё Наврўз тантаналарини кўриб, унга ҳавас билан қарамоқдаки, бундан фахрланмаслик мумкин эмас.

Бугун Наврўз Мустақиллик мазмуни билан уйғунлашиб кетди. Бугун биз Наврўзни янги орзу-умидлар, баҳор ва яшариш маъноси билан бирга, миллий раванак, миллий тараққиёт, буюк келажак учун интилиш ғоялари билан муштарак ҳолда тушунмоқдамиз.

Наврўз байрами орқали халқимизнинг бой миллий-маънавий мероси қайта тикланмоқда. Жойларда миллий-маданиятимиз негизлари, миллий қадриятларимиз тикланиб, унга янгидан ҳаёт бахш этилмоқда. Наврўз мустақиллик ҳамда халқимизнинг ўзига хос ва мос бўлган бой миллий-маънавияти негизлари билан уйғунлашиб бормоқда.

Зотан, Наврўз ва мустақиллик биз учун тенгдош бўлиб янгитдан дунёга келди. Айни пайтда, қайта тикланган Наврўз қайта тикланган Мустақиллик туфайли ўз мавқеига эга бўлди. Мустақиллик ғоялари эса халқимизнинг қадимий анъаналари, турмуш тарзи, урф-одатларини ўзида мужассам этган Наврўз билан маънавий равишда

руҳ олди. Ана шу руҳият халқимизнинг жон-жонига, қон-қонига сингиб кетди. Демак, энди биз миллий Истиқлол тушунчалари билан Наврӯз нашидасини бир-биридан ажрата олмаймиз. Одамларимиз эса айни пайтда, ана шу муқаддас гоя ва мўътабар орзу-умидлар таъсирида шаклланмоқда.

ОДАМЛАРГА ЕР, ҚАЛБИГА ИШОНЧ

Кўп ўтмай халқимиз ўз мустақиллигининг ўн йиллик тўйини нишонлайди. Ўзбек халқи тарихида улуг саналар кўп, бироқ 1991 йилнинг биринчи сентябри ҳар бир ўзбекистонлик учун муборақ кунларнинг муборағи бўлиб қолади. Зеро, ўша куни ўтмишда буюк давлатчилик тарихига, ривожланган маданиятга эга бўлган, бироқ кейинги бир ярим аср ичида бировга тобе бўлиб қолган халқимиз яна мустақилликдек буюк неъматга эга бўлди.

Кейинги бир ярим асрлик давр мустақил бўлмаган миллатнинг истиқболи йўқ эканлигини исбот этди. XX аср охирида ўзбек халқи яна бир бор ўзини кўрсатиш, жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин олиш имкониятига эга бўлди. Буюк тарихимизга, бобокалонларимизнинг бой ва улкан меросига муносиб фарзандлар эканимизни кўрсатмоқ имконияти туғилди. Ҳамма гап бу имкониятдан қай даражада фойдалана билишда!

Агар истиқлол берган имкониятлардан самарали, тўлиқ фойдалансак, авлодларимизга бахтли буюк келажакни таъминлаган бўламиз. Биз бугун ўтмишдаги буюк бобокалонларимиз бунёд этган тамаддунни фахр билан эслаганимиз каби келгуси авлод ҳам бизни миннатдорлик билан тилга олади. Агар бу фурсатни бой берсак, миллатни — миллат, давлатни — давлат қилиш имкониятини қўлдан чиқарган аجدод сифатида ном қолдирамиз. Шу боис ҳам, бугунги авлоднинг масъулияти фоят каттадир.

Олдимизда турган вазифалар кўламига муносиб иш кўрмоқ учун, энг аввало, истиқлолнинг моҳиятини англаб етиш, уни қадрлаш керак. Истиқлолимиз осонликча қўлга киритилгани йўқ. Кўпгина фуқароларимизда истиқлолга осонгина, ўз-ўзидан эришилди, деган тушунча мавжудлигидан кўз юмиб бўлмайди. Миллатнинг кўзини очиш, ўзлигини англашиш учун уни, Президентимиз айтганидек, тарих билан қурол-

лантириш лозим. Бу борада, айниқса, истиқлол арафаси ҳамда мустақиллик даври тарихи чуқур ўрганилиши ва ўргатилиши керак. Бу давр энг кам ўрганилган даврдир. Ёш авлод, хусусан, бугун ишлаб чиқаришга қадам қўйган, олий мактабда таълим олаётганларнинг кўпи 10—15 йил илгариги тарихни етарлича билмайди. Улар мустақиллик осмондан тушган бир неъмат деб ўйлашади.

Мустақиллик ҳеч қачон осонлик билан қўлга киритилмайди. Давлатлар тарихидан маълумки, истиқлол икки йўл билан: қурол ёрдамида, яъни қон тўкиш ёки тинч йўл билан қўлга киритилади. Биринчи йўлда етакчилар, йўлбошчилар тез кўзга ташланади, қаҳрамон арбоб ўлароқ таниладилар. Иккинчи йўлда эса, бу жараён у қадар тез кечмайди. Аммо бу йўл аввалгисига қараганда анча мушкул бўлиб, катта ақл-заковатни талаб қилади. Вайронагарчиликсиз, қон тўкмасдан халқни мустақилликка олиб чиқиш осон эмас. Чунки бу ҳолда мустақиллик душманлари очиқ курашга чиқмайди. Улар ўз мавқеини, ҳукмронлигини сақлаб қолиш мақсадида турли пасткашликлардан, ифвогарона ҳаракатлардан, «думалоқ» хатлар жўнатиб, халқнинг асл фарзандларини сотишдан, миш-мишлар тарқатиб, раҳбар обрўсини тўкишдан қайтмайди. Очиқ жанг майдонидаги душман маълум. Тинч йўлдан борганда дўст ниқобини кийган мустақиллик душмани исталган пайтда орқадан ханжар уриши, гоҳо тилёғламалик қилиб ўзини халқ манфаатлари ифодачиси қилиб кўрсатиши мумкин. Шу боис истиқлолга тинч йўл билан эришиш етакчидан бениҳоя катта сабр-бардошли бўлишни, ақл-заковату ҳушёрликни талаб қилади. Ҳушёрликни бир сонияга бўлса ҳам унутиш, бирорта нотўғри қадам ташлаш фожеали оқибатларга, беқарор ва таҳликали вазиятга, ҳатто фуқаролар урушига олиб келиши мумкин. Ана шундай қалтис, бўҳронли бир шароитда бирон-бир тўғри йўлни кўра олиш ва халққа етакчилик қилиш чинакам қаҳрамонликдир. Ҳамма ҳам бунинг уддасидан чиқавермайди. Шуниси ҳам борки, тинч йўл билан истиқлолга эришилганда, унинг қадрига етмайди-ганлар кўпроқ бўлади. Истиқлолга эришгандан кейин эса ўз «хизматидан» лоф урадиган «қаҳрамонлар» кўпайиб қолиши ҳам сир эмас. Ваҳоланки, бундайларнинг пичоғи ўша пайтлари ҳам мой устида бўлган, халқ, миллатни эмас, ўз манфаатини кўзлаган.

Бугунги ёш авлод мустақиллик учун кураш қандай шароитларда кечгани, халқимиз истиқлолгача қандай олишибди, оғир кураш йўлини босиб ўтганини билиб олиши керак. Истиқлол арафасида СССР заифлашиб қолган эди, шу боис мустақилликка эришиш осон бўлди, деган гаплар юради. Бу мутлақо асоссиз. Тарихга ҳолис ёндашмоқ керак. У даврда ҳали шўролар мамлакати қудратли эди. Дунёнинг етакчи мамлакатлари ундан чўчирди. Америка президенти Р. Рейганнинг «Зулм империяси» деган таъбири айна ўша вақтлари айтилгани бежиз эмас.

Айниқса, 80-йилларнинг иккинчи ярмида Москва ўз ҳукмронлигини сақлаб қолиш учун таъқибу тазйиқни ниҳоятда кучайтирди. Марказ Ўзбекистон мисолида бошқа республикаларни ҳам кўрқитиш ниятида бу ерга кетма-кет жазо отрядларини жўната бошлади.

Москванинг тўғридан-тўғри кўрсатмаси билан гдлэнчи жазо тўдалари Ўзбекистонда қатағонни авжига чиқариб, ўн минглаб раҳбарларни турмага тиқиб ташлаётган, одамлар ўз соясидан ҳам ҳуркадиган бўлиб қолган эди. Мушкул бир вазиятда халқини, маънавиятини ҳимоя қилиб чиқиши лозим бўлган республиканинг ўша пайтдаги Усмонхўжаев, Нишонов каби раҳбарлари ўзларини Марказ «дўппи ол деса калла олишга тайёр» лаганбардор дастёр сифатида намоён қилдилар. Бундан фойдаланган Марказ «ўзбек иши» билан, кўплаб одамларни қамоққа тиқиш, жисмоний тазйиқ ўтказиш билан чекланиб қолмай, халқимиз руҳиятининг илдизи бўлган миллий урф-одатлар, анъаналар, маросимларга, динимизга қарши таъқибу тазйиқни кучайтирди. Ўша пайтлари баъзи раҳбарлар ҳатто отасининг жанозасига боришга кўрқиб, «касал» бўлиб ётиб олган эди. Москва республика раҳбариятининг ношудлиги, нўноқлиги ва кўрқоқлигидан фойдаланиб, яна бир машъум ниятни — тарихан таркиб топган вилоятлар ва туманларни сунъий равишда қўшиб юбориб, Ўзбекистон кадрлар таркибини камайтириш режасини ҳам тузди. Режага кўра Фарғона, Наманган, Андижон битта вилоятга айлантирилиши, Самарқанд билан Навоий, Сирдарё билан Жиззах, Бухоро билан Қашқадарё қўшиб юборилиши керак эди.

Москва бу режаларни тузар экан, ҳатто республиканинг биринчи раҳбари бўлиб ишлаётган малайларига ҳам ишонмасдан, масалани ҳал этишни ўз десант-

чиси, республика Министрлар Совети Раисининг биринчи ўринбосари бўлиб ишлаётган В. И. Огарокка топширди.

Эътибор беринг: республикага тааллуқли энг катта масалалардан бири — бутун-бутун вилоятларни қўшиб юборишдек муҳим муаммони ҳал қилиш ўша пайтдаги Усмонхўжаев, Нишонов каби биринчи раҳбарларга топширилмаганлиги, мажлисга улар тугул Ўзбекистон Министрлар Советининг Раиси ҳам қатнаштирилмаганлиги, аввало, Марказ республика манфаатини истаган вақтида, исталган тарзда топташи мумкинлигини, Конституцияда битилган суверенитет тўғрисидаги қоида қора чақага ҳам арзимайдиган пуч гап эканлигини кўрсатади. Қолаверса, бу республиканинг ўша пайтдаги ношуд ва нотавон раҳбарлари Москва қўлида бир қўғирчоқ эканлигига, жилов аслида расман иккинчи даражали раҳбар бўлган Огарок сингарилар қўлида бўлганлигига яққол мисолдир.

Огарок ҳеч кимдан тап тортмай, ишни ҳамирдан қил суғургандек, эътирозга йўл қўймасдан, силлиққина бажариш учун фаолият бошлаб юборган эди.

Ўша вақтлари Бухоро вилояти ижроия қўмитаси раиси бўлиб ишлаган А. Тошкенбоевнинг эслашича, 1987 йилда Қашқадарё ва Бухоро вилоятларини бирлаштириш масаласини «муҳокама этиш» учун иккала вилоят делегацияси тўпланади.

— Муҳокамага қўйилаётган масала халқимизнинг манфаатларига мутлақо зид эканлигини, бу республика иқтисодиётига ҳам, маънавиятига ҳам зарба бўлиб туришини ҳаммамиз билиб, сезиб турар эдик, — деб эслайди А. Тошкенбоев. — Москванинг топшириғи тўғрими, нотўғрими пастда бажарилиши мажбур эканлиги ҳаммага аён. Ич-ичимиздан норози бўлсақ-да, барча бу ҳақда чурқ этиб оғиз очишга қўрқадим, ҳукм сураётган зўравонлик муҳити раҳбарларни ҳатто ўз дардини ўзаро ўртоқлашишдан ҳам ҳуркитиб қўйган эди. Ҳақ гапни айтолмаслигимиздан виждонимиз азобда, кўзимизни бир-биримиздан олиб қочамиз, бошимиз ҳам.

Олдиндан белгиланган сценарий бўйича ҳар иккала вилоят партия қўмиталарининг биринчи котиблари сўзга чиқиб, партия билан Москванинг донолигига ҳамду сано ўқигач, таклифни бир овоздан маъқуллаши керак эди. Бу иш бошқа бир-икки вилоятдан ана шундай

силлиққина ўтган, Огарок бу ерда ҳам «лаббай» деб жавоб беришларини кутаётгани ҳаммага равшан. Йиғилишга келганлар ҳам, орқаворотдан пойлаётганлар ҳам руҳи сўнган ҳолда олдиндан режалаштирилган натижа-ни кутиб туришарди.

Аксига олиб, Бухоро вилояти котиби И. Жабборов негадир йиғилишга келмади ва у киши ўқиши лозим бўлган матнни менга тутқаздиши.

Йиғилишга В. Огарок раислик қилди. У иккала вилоятни қўшишнинг «фойдалари» ҳақида қуруқ сафсата сотиб, бирорта жўяли гап айтолмади. У юқорида гердаийб ўтирар, пастдагиларни назар-писанд қилмаётгани кўриниб турар эди. Иш битишига ишончи зўр. У совуққина ва лоқайд бир тарзда Қашқадарё раҳбари Ислоҳ Каримовга сўз берди.

Ҳеч кутилмаганда нотиқ сўзини шиддатли бошлади, В. Огарок бошчилигидаги комиссия Москва сиёсатини кўр-кўрона бажараётганлигини, вилоятларни бу тарзда бирлаштириш иқтисодий жиҳатдан ҳам, тарихий жиҳатдан ҳам мутлақо асоссиз эканлигини далиллар билан исбот қилиб бера бошлади. Беҳафсала, лоқайд ўтирган одамларда жонланиш пайдо бўлди. Менга залда момақалди роқ гумбурагадек туюлди. Ғазабдан В. Огарокнинг кўзлари косасидан чиққудек бўлди. У нотиқнинг сўзини кўрслик билан бўлиб, луқма ташлади.

— Масаланинг иқтисодий томонини ҳам, тарихий томонини ҳам юқоридагилар, — Огарок «юқоридагилар» сўзига урғу бераркан, бош бармоғи билан тепага ишора қилди, — сендан яхшироқ билишини билмайсанми, айниқса, сиёсий жиҳатини.

Огарок «сиёсий» сўзига янада кучлироқ урғу бергани учун залда ўтирганларнинг дами ичига тушиб кетди.

— Халқимнинг тарихи, мамлакатимнинг иқтисоди масаласида исталган одам билан мунозара қилмоққа ҳозирман, — деди И. Каримов. — Эътибор бермаяпсизми, мен аравани қуруқ олиб қочаётганим йўқ, далиллар, рақамлар билан гапиряпман.

Шундан сўнг нотиқ Огарокка парво ҳам қилмай яна жўшиб сўзида давом этди. Кутилмаган зарбадан Огарок кўкариб кетди, асабийлашиб олдидаги қоғозларни титар эди. Нотиқ сўзининг ниҳоясида Қашқадарё ва Бухоро вилоятларини бирлаштириш оғир оқибатларга олиб келишини, ҳар иккала вилоятнинг

иқтисодига салбий таъсир кўрсатишини исботлаб, Қашқадарё ҳайъати номидан қатъий норозилик билдирди.

Одамлар отасининг маъракасига боришга кўрқаётган, қатағон тегирмони ҳар куни домига қурбон тортиб турган бир вақтда Марказнинг қонун кучига тенг, «юқори олдиндан тасдиқлаган», пастдагиларга фақат маъқуллаш раво кўрилган режасига қарши чиқиш, шунчаки қарши чиқибгина қолмай, бу режаларнинг хато эканлигини исботлаш яқуни амалдан кетишгина эмас, калла кетишига олиб келишини кўпчилик яхши билар, шу боис кўплар даҳшатдан қотиб қолган эди.

Аста-секин одамлар ўзига келди, залда шивир-шивир бошланди. Қашқадарё раҳбари кўпчиликнинг дидаги гапни топиб айтганди.

Бухоро вилояти номидан менга сўз берилди. Матн билан олдиндан танишиб чиққан эдим. Бу қоғозда сўз партияга ҳамду сано ўқишдан бошланиб, икки вилоятни қўшиб бераётгани учун Москвага миннатдорчилик билдириш билан яқунланарди. Бу матнни қандай бўлса шундайлигича ўқишга тайёр турган эдим. Бошқача бўлиши ҳам мумкин эмасди. Бироқ Каримовнинг сўзларидан кейин кўнглимда шубҳа пайдо бўлиб, тараддулланаётгандим. Ўтирган жойимдан минбарга боргунча икки қадам эмас, олис бир йўл босгандек туюлди менга. Кўзим икки кишини пайқади, холос: бири Каримовга ғазаб билан тикилган Огарок бўлса, иккинчиси — халқи олдидаги ўз фарзандлик бурчини адо этган, хотиржам Каримов. Ўз ҳаётимда биринчи марта бундай қалтис вазиятга дуч келган эдим. Қилаётган ишига, сўзлаётган сўзига ишончи қатъий, ҳаётини миллатига бахш этишни оғизда эмас, амалда кўрсатган инсоннинг қалб сўзлари инсонга нақадар кучли таъсир этишини мен ўшанда ҳис қилдим. Кўнглимда бир дадиллик уйғонди.

Қоғозни чўнтагимга солиб сўз бошладим. Гапим қисқа бўлди. Гарчи партия ва комиссия адресига, олдинги нотик сингари салбий фикр айтишга ожизлик қилсам-да, Бухоро ҳайъати номидан олдинги маърузачининг иккала вилоятни бирлаштирмаслик ҳақидаги фикрига қўшилишимизни айтиб, минбардан тушиб кетдим.

Шу тариқа, айти Ислом Каримовнинг дадиллиги ва шижоати туфайли илк бор Москванинг режаси ўтмай қолди. Ўзини эмас, миллати, халқини ўйлаган, эр ва

хурлик туйгулари қалбидан чуқур жой олган жасур инсонгина шундай қилиши мумкин эди.

Ўша мажлисда Қашқадарё раҳбари дилимизга бир чўғ ташлади. Агар у жасорат кўрсатмаганида мен берилган матнни ўқиган ва ҳозиргача юзи қора бўлиб, виждон азобини чекиб юрган бўлардим. Мен учун кўзим очилган энг ёруғ кун ўша кун бўлди. Москва йўриғига юриб, халқимга хиёнат йўлини тутмаганлигимга айна Ислом Каримов сабаб бўлди. Шу боис мен ҳамиша у кишидан миннатдорман.

Кейинчалик Ислом Каримовга ўша мажлис тўғрисида эслатиб, нега шундай қилганини сўрашганида у бундай жавоб берган эди: «Мен Қашқадарёга бориб, халқ ичига кирдим, ҳаётни кузатдим. Ўзбекларнинг бутун бир авлоди кул бўлиб туғилиб, кул бўлиб ўлиб кетмоқда. Ахир, бунга қачонгача чидаш мумкин? Қачон елкамизга офтоб тегади? Бу ҳолга чек қўйиш вақти етмадими? Керак бўлса, бу иш учун жонни фидо қилиш лозим, сабр косамиз тўлди-ку! Ҳур яшаш ҳар биримизнинг орзумиз эмасми? Қачондир, кимдир бу ишни бошлаши керак эмасми?»

Бу ишни бошлаш, халқимизни истиқлол йўлига олиб чиқишни тарих Ислом Каримов зиммасига юкледи. У ниҳоятда мураккаб, қалтис бир вазиятда халқимизга йўлбошчи бўлди ва ҳушёрлик билан, тадрижий равишда мустақиллик сари илгарилаш йўлини тутди.

Юртбошимиз ҳаётида юқорида эслаб ўтилганга ўхшаш воқеалар кўп ўтган. Эҳтимол, бу воқеаларнинг баъзилари унинг хотирасидан кўтарилган бўлиши мумкин. Лекин у билан бўлган, ишлаган кишилар, халқ бу воқеаларни ҳеч қачон унутмайди.

Ана шундай, оғиздан-оғизга кўчиб юрадиган воқеаларнинг бири 1989 йили Фрунзе (ҳозирги Бишкек) шаҳрида бўлиб ўтган. Бу ерда Урта Осиё республикалари раҳбарларининг комфирқанинг аграр сиёсатига бағишланган минтақавий йиғилиши бўлиб ўтганди.

Йиғилишга комфирқанинг иккинчи котиби Е. Лигачёв бошчилик қилади. Ўзбекистон ҳайъати аъзоси сифатида бу мажлисга иштирок этган дўстларимиздан бири шундай деб эслайди:

— Республикалар компартиялари раҳбарлари биринкетин сўзга чиқиб, партия аграр сиёсатини одатдагидек бир овоздан маъқуллаб тушиб кетишаверди. Залда ўтирганлар бу тарздаги бир хил мавзу ва маъқуллаш-

ларга ўрганиб қолишгани учун маърузаларни лоқайд, эътиборсиз эшитиб ўтиришар, у ер бу ерда мизғиб олаётганлар ҳам бор эди.

Ўзбекистон раҳбари ўз маърузасини бошлаши биланоқ залда жонланиш бошланди. Марказ Ўрта Осиё республикаларининг об-ҳаво, иқлим шароити билан ҳисоблашмаётганини, минтақа халқларининг ўзига хослигини эътиборга олмаётганини айтиб, қаттиқ танқид остига олган эди. Залнинг у ер бу еридан турли тилларда «тўғри», «тўғри», «ҳақ гап», «э бор экану, баркалла» деган овозлар эшитила бошлади. Маърузачи ҳар бир ҳудудда аграр сиёсатни ўша ҳудуднинг табиий шароитларига мос ҳолда олиб бориш кераклиги, ҳамма нарсани Москвадан туриб ҳал этиш амалиётини тўхта-тиб, бу борада республикаларга эркинлик бериш кераклиги тўғрисида гапириб, «ғўзани қандай қилиб культивация қилишу неча марта суғориш кераклигини Москва ўргатиши керак эмас-да» деган сўзлар билан нутқини якунлади. Гулдурос қарсақлар янгради.

Танаффус пайтида бошқа республикалар вакиллари фақат Ислом Каримов ҳақида, унинг сўзларининг ҳаққоний эканлиги, довюраклиги ҳақида гапиришар эди. Қирғизистонлик бир дўстимиз менга: «Ислом Каримов Ўзбекистоннинг бахти. У ҳаммамиз учун ҳам бир маёқ бўлди. У кишини асранглар», деди ҳаяжонланиб.

Ўшанда бутун шўролар мамлакатини ётқизиб турғизаётган Е. Лигачёвдек бир одам ҳам Ўзбекистон раҳбарининг асосли фикрларини очиқ рад этишга журъат қилмади. Аммо қозоғистонлик дўстларимиз кейинчалик айтишича, Ўзбекистон делегацияси жўнаб кетгач, у Қозоғистон ва Қирғизистон раҳбарларига қарата: «Каримов Ўрта Осиёда биринчи бузғунчи. Унга тегишли чора кўрамиз. Сизлар ундан ўрнак олманглар. Ўрта Осиёда иккинчи Болтиқбўйи пайдо бўлишига биз йўл қўймаймиз. Темирдай мустаҳкам КПССнинг ичдан бузилишига ҳам йўл қўймаймиз» деган экан.

Бу шунчаки пўписа эмас, очиқдан-очиқ қилинган таҳдид бўлиб, Юртбошимиз боши устига қора булутлар бостириб келаётгани нишонаси эди. Бахтимизга Марказ ўз машғум ниятини амалга ошира олмади. Халқимиз уйғониб, ўз қадрини била бошлаган, ҳурлик туйғуси қанот ёза бошлаган эди.

Юқорида келтирилган икки мисолдан кўриниб турибдики, Ўзбекистон тарихида биринчи марта оддий

ишчи, шоир ёки олим эмас, вилоят, кейинчалик республика раҳбари Москвага очиқдан-очиқ қарши чиққан эди. Бу шўронинг зўравонлик сиёсатига берилган дастлабки зарба бўлди.

Ҳозир айтиш осон. У пайтларда комфирқа шундай қаттиқ бир интизом ўрнатган, шундай бир зўрлик муҳити барпо этган эдики, Москва берган топшириқни республика ва вилоят раҳбарлари у ёқда турсин, ҳатто оддий коммунистлар ҳам сўзсиз бажариши лозим эди, муҳокама-ю эътирозга ўрин йўқ эди. Москва буйруғига итоат этмаслик у ёқда турсин, салгина эътироз билдирган одам фирқа сафидан ўчирилар, хизматдан қувилар, халқ душманига айланар эди. Айни ўша даврда республикага раҳбарлик қилган нотавон шахсларнинг қўрқоқлиги натижасида ўрнатилган террор муҳитида комфирқа сиёсатига қарши қаратилган ҳар қандай сўз учун жиноий жавобгарликка тортиш одатий ҳол бўлиб қолганди.

Юртбошимиз мустақиллик учун кураш ҳаракатини ана шундай қўрқинчли бир муҳитда бошлади. Республика раҳбари мустақиллик туйғусининг чуқур илдириши учун мақсадли равишда изчил иш олиб борди. Кўп ўтмай бу ўз самарасини ҳам берди. Юртбошимиз хушёрликни бир сония ҳам унутмай, халқимизни мустақиллик сари дадил бошлаб борди, бўҳронлардан эсон-омон олиб ўтди, истиқлолга қовуштирди. Истиқлол изтироблар, қаттиқ курашлар эвазига қозонилди.

Мустақиллик халқимизнинг XX асрда эришган энг юксак ютуғи, аждоқларимиз тўккан қутлуғ ва табарруқ қонининг қонуний натижасидир. Аждоқларимизнинг руҳи покига муносиб бўлмоқ, республикамизнинг жаҳон майдонида ўз ўрнини эгаллаши, бахтли ва озод жамият қуриши йўлида астойдил меҳнат қилмоқ ҳар бир фарзанднинг муқаллас бурчидир.

МУСТАҚИЛ ИҚТИСОДИЁТ ОДИМЛАРИ: ЎТМИШИ ВА БУГУНИ

Ўзбекистон ҳали шу кунларда Мустақилликнинг ўн йиллигини кенг нишонлашга катта тайёргарлик кўрмоқда. Ана шу давр мобайнида босиб ўтилган тарихий йўлга баҳо берганда 80-йилларнинг иккинчи ярми билан боғлиқ бўлган воқеа ва ҳодисалар, яъни мустақиллик арасидаги реал вазиятни ўрганмасдан туриб эришилган

бугунги ютуқлар ва ислоҳотлар натижасига баҳо бериш қийин.

1980 йилларнинг иккинчи ярмига келганда таги пуч гоа асосига қурилган қизил империя асослари дарз кета бошлади.

Иқтисодиёти ҳар томонлама Марказга қарам, бир ёқлама ривожлантирилган ва асосан Иттифоқнинг сла-вян миллати яшайдиган ҳудудларига арзон хом ашё етиштириб берувчи чекка юрт — Ўзбекистонда аҳвол айниқса оғир эди. Том маънода мустахлака бўлган ўлка-да мустақиллик руҳи салгина кўриниш берган ҳоллар-да Иттифоқ раҳбарлари бизга «сизлар мустақил давлат сифатида мутлақо яшай олмайсизлар», дейишлари кўпчиликини ажаблантирмас эди. Бундай фикрларни дав-лат раҳбарлари у ёқда турсин, Москванинг оддий уй-ларида, энг даҳшатлиси эса ўзимизда, Ўзбекистонда, айрим ҳаммиллатларимиз даврасида ҳам эшитиш мум-кин эди.

Ўзбекистон мустақил давлат қаторида яшай олмас-лиги тўғрисидаги фикрлар асосиз гаплар эмас эди. Биз масаланинг бошқа соҳаларига, биринчи галда сиё-сий жиҳатида боғлиқ қисмларини четга қўяйлик-да, Ўзбекистонда мустақил давлатчиликнинг иқтисодий асослари бор-йўқлигига эътибор берайлик.

Юқорида таъкидланганидек, Ўзбекистон иқтисоди-ёти асосан бир соҳа — пахтачилик асосига қурилган бўлиб, бошқа тармоқларнинг ҳам фақат шу комплекс-га боғлиқ қисмларигина ривожлантирилган эди. Жаҳон тарихи, маданияти, маънавияти ва фани ривожига энг кўп ҳисса қўшган миллатлар қаторига кирадиган ўзбек-ларнинг чор Россияси ва советларнинг мустахлакачи-лик сиёсати оқибатида дучор бўлган азоб-уқубатлари-ни таърифлашга қалам ожизлик қилади.

Бу даврга келганда мамлакат қишлоқ хўжалигида экин майдонларининг асосий қисмини пахта ишғол этиб бўлганди. Ўзбекистоннинг қайси томонига қара-санг гўзадан бошқа экин кўринмаслиги одатий ҳолга айланиб қолди. Айрим «ватанпарварлар» ҳатто идора ва ташкилотлар бинолари олдидан гул ёки манзарали да-рахтларни суғуриб ташлаб, ўрнига пахта экишгача етиб боришди.

Барча экин майдонларининг бор-йўғи 8—10 фои-зига буғдой экилар эдики, буни фақат машъум пахта яккаҳокимлиги ҳодисаси билан изоҳлаш мумкин эди,

холос. Картошка экиладиган майдон эса, бор-йўғи 0,8 фоизни ташкил этишига деҳқончилик тараққий этган давлатлар вакиллари ҳеч қачон ишонишмасе керак.

Ўзбек халқининг пешона тери эвазига етиштирилган пахта эса, арзон-гаровга марказга ташиб кетилар, Ўзбекистонга зарур маҳсулотлар юқори баҳода бошқа республикалардан олиб келинар эди. Ҳамма ёқни пахта экинзорлари босиб кетгани туфайли, асрлар давомида жаннатий мева ва сабзавотлари билан ўзини тўла таъминлаш билан бир қаторда, уларнинг сифати бўйича дунёни ҳайратга солган юрт, энди ўзи шу маҳсулотларга зор эди.

Мамлакат ҳаёти учун энг зарур маҳсулотлар — дон, гўшт, сут, картошка кабиларнинг қатта қисми четдан олиб келина бошланди. 1988 йили Ўзбекистонда 1 миллион 555 минг тонна ёки жон бошига 80 килограммга яқин дон етиштирилди. Шу йили 324,6 минг тонна картошка, 2929,3 минг тонна сут, 548,3 минг тонна мева ишлаб чиқарилди.

Етиштирилаётган дон эҳтиёжимизни қай даражада қоплаётганлигини тасаввур қилиш мақсадида рақамларни таққослаш фойдадан холи эмас. Ушбу даврда аҳоли жон бошига АҚШда 1250—1300, Францияда 1030—1050, Польшада 750—760, Венгрияда 1200—1220 ва ҳатто собиқ СССРда 700—750 килограммдан дон ва дон маҳсулотлари олинар эди. Қиёслаб кўринг!

Кўриниб турибдики, мамлакат ичида етиштирилаётган дон, картошка, сут, гўшт маҳсулотлари уларга бўлган эҳтиёжнинг кичик бир қисмини зўрға қондира олар эди, холос. Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, бу маҳсулотларга бўлган эҳтиёжнинг асосий қисми импорт ҳисобига қопланар эди. Ўша даврда кўмир юкланадиган вагонларда Украина, Россия, Белоруссиядан олиб келинадиган усти қора, ичи ғовак картошкалар ҳали эсимиздан чиққани йўқ. Организми қўлда сўйилган гўштга ўрганган халқ ҳамма ёқда, айниқса, мактаб, боғча, касалхоналарда четдан келтирилган музлатилган гўшт истеъмол қилишга мажбур этилди.

Энг ёмони шундаки, Совет даврида атайлаб ўйлаб топилган баҳо механизми қизил империянинг фақат марказий ҳудудлари манфаатларига хизмат қилар эди. Хомашёнинг баҳоси паст, тайёр маҳсулотнинг баҳоси юқори белгиланиши совет баҳо тизимининг асосий мазмунини ташкил этар эди. Ўша пайтдаги нарх-наво ай-

римларнинг хотирасидан чиқиб кетганлиги учун бир мисолга мурожаат қилайлик. Пахта хомашёсини 80-йиллар охирида давлат 1,5—1,6 рублга сотиб олар эди. 1 кило пахтадан эса қайта ишлаш жараёнида 20—30 рубллик ва ундан ҳам кўп маҳсулот ишлаб чиқариш мумкин эди. Ўзбекистонда етиштирилган пахтанинг 90 фоиздан ортиғи бошқа юртларда қайта ишланар ва унинг фойдаси ўша жойларда қолар эди. Ўз пахтамиздан тайёрланган кийим-кечакни кейин ўзимиз бир неча баравар қиммат баҳода сотиб олишга мажбур эдик.

Ўзбекистон иқтисодиётининг барча тармоқлари худди шу тарзда ташкил этилган эди. Мамлакат иқтисодиёти марказий ҳудудлар иқтисодиётига батамом қарам бўлиб, нафақат машина ва ускуналар, балки ҳаёт учун энг зарур оддий истеъмол маҳсулотлари ҳам ўша томонлардан олиб келинар эди. Ўзбекистондай катта бир республикада ҳатто ҳеч қандай ақлли техника ёки юксак технология талаб қилмайдиган оддий мих ҳам ишлаб чиқаришга имкон берилмасдан, Россиядан юборилар эди. Тасаввур қилинг, темирчининг устахонасида яшаш мумкин бўлган ўта жўн маҳсулот шу жойда ишлаб чиқарилиш ўрнига, мантиққа бутунлай зид равишда четдан олиб келинар эди.

Корхона ва ташкилотларнинг энг йирик ва сердаромадлари Иттифоқ мулки ҳисобланар ва уларнинг даромадлари тўлалигича марказ ихтиёрига тушар эди. Ҳисоб-китоб ва баҳо тизимлари шундай ташкил этилган эдики, республика миқёсида яратилаётган даромаднинг аниқ миқдори фақат Москвада маълум эди. Республика миқёсида миллий даромадни ҳисоблаш механизми атайлаб яратилмаган эди. Юртимиздан марказга ташиб кетилган бойликлар, энг аввало, олтиннинг ҳақиқий миқдорини халқдан яширилганининг сабаби ҳам шунда эди.

Пировард натижада пинҳона ташиб кетган 10 сўм ўрнига Иттифоқ бюджетидан ошкора 1 сўм қайтариб бериб, бизни боқимандаликда айблар эди. Ўзбек халқида бир мақол бор: «Дарё-дарё қабул қил, томчи-томчи юбор». Уша пайтларда Ўзбекистонга нисбатан олиб борилган сиёсат айнан шу мақолнинг ҳаётдаги кўриниши эди.

1989 йил 1 январ ҳолатига кўра Ўзбекистонда умумий экин майдонлари 4160 минг гектарни ташкил этиб, унинг 95 фоиздан ортиғи жамоа ва совет хўжа-

ликлари ихтиёрида эди. «Ер — деҳқонларники» шиори остида Марказий Осиёда ўз ҳокимиятини ўрнатишга муваффақ бўлган шўролар ҳеч қанча ўтмай машғум коллективлаштириш сиёсатини ўйлаб топишди ва натижада барча экин майдонлари умумлаштирилди. Бевосита деҳқоннинг қўлида дўппидек томорқа майдони қола бошлади. Шаҳарларда 4 сотихли ҳовлида 2—3, ҳатто 4 оила, 20—30 киши яшаши ҳеч кимни ажаблантирмай қўйди. Қишлоқ жойларида ҳар оилага қачонлардир турли минтақаларда 8 дан 15 сотихгача томорқа ери ажратилган эди. Лекин 1960—1980 йиллар давомида Ўзбекистонда томорқа ажратиш жараёни деярли тўхтаб қолди. Томорқа қишлоқда гўё майда буржуа психологиясини туғдирувчи восита бўлиб, коммунистик жамият барпо этиш стратегиясида ўрни йўқ мавҳум бир тушунча эди. Томорқага ер олиш амалга ошмайдиган орзуга айлана бошлади.

Натижада, ҳатто қишлоқ аҳоли пунктларида ҳам 8 ёки 15 сотихли ҳовлида 3—4 оила яшашига мажбуран кўника бошладик.

Мавжуд 4160 минг гектар экин майдонининг бор-йўғи 125,8 минг гектари ёки 3 фоизигина шахсий томорқа хўжаликлари ихтиёрида эканлигини бугун тасаввур қилиш ҳам қийин.

1989 йил 23 июнида И. Каримов мамлакат раҳбарлигига келганда аҳвол шундай эди.

Янги раҳбар ўз фаолиятини мамлакат аҳолисининг ижтимоий-иқтисодий аҳолини ўрганишдан бошлади. Аслида И. Каримов бу масалани жуда чуқур билса-да, даставвал вилоятларни ўз кўзи билан кўриб чиқди. Сафар давомида у сиёсий, ижтимоий-иқтисодий вазият ўта оғир эканлигини яна бир бор чуқур ҳис қилди.

Ўзбекнинг кунни кун, тунни тун демай пахта экиб, Марказни бойитган, лекин ўз косаси оқармаган минглаб асл деҳқонлари ўғрилиқда айбланиб, гдлянчилар томонидан ноҳақ қамалган, Фарғона ва Тошкент вилоятларида ўзбеклар билан месхети турклари орасида устомонлик билан ташкил этилган тўс-тўполонлар авж олган, аҳолининг турмуш даражаси марказий ҳудудларга нисбатан 3—4 барабар паст бўлганлиги туфайли моддий аҳоли ўта оғирлашган давр эди.

Боз устига ўз ичимиздан чиққан айрим «доҳийбаччалар» ҳолдан тойган, тажанг, дўпписи тор келиб тур-

ган аҳолини гиж-гижлаб, намоишларга чорлай бошлаган эди.

Юзага келган ўта қалтис ва мураккаб сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий вазият тезлик билан зарур чоратадбирлар кўришни тақозо этарди. Ҳаммаси Москвага ташиб кетилгани боис, Ўзбекистон ҳукумати ихтиёрида ҳеч қандай молиявий имкон йўқ эди. Горбачёв, Лигачёв, Ельцин, кабилар ўртасида ҳокимият учун кураш ботқоғига ботган Москвадан нажот кутиш ҳам мумкин эмас эди. Лекин масалани пайсалга солиш вазиятни чигаллаштириш ва собиқ Иттифоқнинг қатор республикаларида бошланган ур-йиқит ва бошбошдоқлик бизга ҳам етиб келишига туртки бериши мумкин эди.

Ўзбекистонда меҳсети турклар билан тўс-тўполонлар авжига чиққан пайтда Москвада лавозим кутиб ўтирган Рафиқ Нишонов хизмат доираси тақозо этсада, Ўзбекистонга келмаган эди. Вазият мураккаблашиб кетгач, ноилоҳликдан ўз ўрнига Министрлар Советининг Раиси Г. Қодировни, Ички кўшинлар қўмондони генерал-полковник Шаталинни ва бир гуруҳ юқори таркибдаги офицерларни Ўзбекистонга жўнатади. Юборилган гуруҳ таркибининг ўзи вазиятни энг кескин чоралар билан — куч, қурол воситасида ҳал қилиш йўли танланганлигидан дарак берар эди. Лекин вазият шунчалик «тагига олган» эдики, юборилган гуруҳ ҳам, ички кўшинлар ҳам уни ҳал қилишда ожизлик қилдилар.

Ўзбекистондаги тўс-тўполонлар босилмагач, бундан қаттиқ хавотирга тушган М. Горбачёв Москвада демократия ҳақида суҳбатлар қуришдан бўшамаётган Р. Нишоновни мажбуран — махсус буйруқ билан (!) Ўзбекистонга жўнатади. Кечга яқин Фарғонага кўриқчилар ҳамроҳлигида базўр келган Ўзбекистон раҳбари партия вилоят қўмитасининг дала ҳовлисида тўхтайтиди. Халқ ичига кириб, унинг дардини эшитиш ўрнига мажлисбозлик билан шуғулланган Р. Нишонов эртасига эрталаб Москвага учиб кетади. Вазиятга юзаки баҳо бериб, Москвада СССР халқ депутатлари съездида «Ўзбеклар ва меҳсети турклар ўртасидаги жанжал бир килограммлик қулупнайни деб бошланган», деб гапиргани, кейинчалик бутун Иттифоқда кулгига қолиб, «кулупнай» деб лақаб олганини ҳамон эслаймиз.

«Кулупнай» муаммосини «муваффақиятли» ҳал қилиб қайтган Р. Нишоновга мукофот тариқасида Мос-

квдан «иссиқ жой» ажратилади — у ўзи орзу қилган тинч ва обрўли лавозимга тайинланади. Бу ҳам Ўзбекистон халқининг бахти, пешонасининг ярқирагани бўлса керак. Чунки, шу кундан бошлаб Ўзбекистон муаммолардан қўрқмайдиган, Марказдан «иссиқ ва тинч жой» ахтаришни хаёлига ҳам келтирмайдиган, халқининг дардларига дармон бўлишни ҳаётий шиорига айлантириб олган етакчи қўлига ўтди.

Янги раҳбар И. Каримов чўчимай халқнинг ичига кириб борди. Зудлик билан Фарғонага бориб, тўрт кун давомида вазиятни синчковлик билан ўрганди. Тартибқоидага кўра олдиндан белгиланган жойларга бормай, атрофдагилар учун кутилмаганда чекка-чекка қишлоқларга йўл олди. Ўша пайтдаги сиёсатчилар каби ўз халқига пуч, арзон-гаров ваъдалар беришдан ҳазар қилиб, қишлоқдагилар билан оддийгина, самимий суҳбат қурди. Кўпроқ у гапирмади, кўпроқ халқ гапирди, у эса инсонларнинг дардини жимгина, маъюслик билан тинглади. Натижада, месхети турклар билан бўлган низонинг заминидан оддийгина «қулупнай» эмас, балки жиддий иқтисодий муаммо ётганлигини теран кўра олди.

Ўз халқининг руҳиятини юракдан ҳис қилган И. Каримов ҳеч ким кутмаган, бир қарашда ўта жўн, аслида ҳақиқий баҳосини ўзбек давлати тарихи билан шуғулланадиган сиёсатчи ва олимлар ҳозирга қадар ҳам тўла тушуниб етмаган оқилона бир фикрга келди.

Унинг ташаббуси билан Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети, Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми ва Ўзбекистон ССР Министрлар Совети 1989 йил 15 августда «Колхозчилар, совхоз ишчилари, фуқаролар шахсий томорқа хўжаликлари ва индивидуал уй-жой қурилишини янада ривожлантириш тўғрисида» махсус қарор қабул қилди.

Ерни деҳқонларга бўлиб беришдек дадил ғоя Иттифоқ раҳбарлари — М. Горбачёв, Е. Лигачёв ва бошқаларга мутлақо ёқмади. Улар бу ташаббусни бўғиш учун барча хатти-ҳаракатларни қилиб кўришди. Бугун кимдир ишонмаслиги мумкин, лекин ерни деҳқонларга тарқатишга Ўзбекистоннинг ўша пайтдаги барча раҳбарлари, жумладан, Министрлар Советининг Раиси Г. Қодиров, Олий Совет Президиуми Раиси М. Ибрагимов, Фарғона обкомининг биринчи котиби Ш. Юлдашевдан тортиб, райком котиблари ва ҳатто совхоз-

колхоз раҳбарларигача қаттиқ қаршилик кўрсатишади. Уларнинг айримлари топшириқни бажармаслик учун зимдан ҳаракат қилишган бўлса, бошқалари деҳқонларнинг ерли бўлиши ўта нохуш ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий оқибатларга олиб келаётганлиги ҳақида И. Каримов устидан Сиёсий Бюро раҳбари номига хатлар ёзишгача боришди.

Уша йиллари агросаноат раҳбари бўлган И. Жўрабековнинг хотирлашича, ерни деҳқонларга бўлиб бериш масаласи кўрилаётган мажлисда Министрлар Советининг Раиси Г. Қодиров «Иттифоқ ерини Москвадан сўрамай, деҳқонларга бўлиб бериш мумкин эмас», деб қаршилик кўрсатган. Шунда И. Каримов босиқлик билан: «Келинлар, энди янгича ишлайлик. Энди Москвага қараб эмас, халқимизни ўйлаб яшайлик. Ўзимизни ҳам, халқимизни ҳам алдамайлик», деб ўз қарорида қатъий турган экан. Мажлисда ўз ниятига эриша олмаган Қодиров мажлисдан чиқиб, «Каримов вилоят миқёсида ишлаган раҳбар, у республика ишларида ҳали тажрибага эга эмас. Москва бу ўзбошимчаликни «кўтара олмайди» ва табиийки, бу сиёсатни тўхтатиб қўяди. Шунинг учун эртаси йўқ бу қарорни амалга оширишга шошмаслик керак», деб атрофдагиларни чалғитмоқчи бўлган.

Лекин бош раҳбар ўз фикридан қайтмай, уни жасорат билан амалга ошира борди. Натижада, 1989 йилнинг август ойидан бошлаб ўзбек деҳқонлари асрлар давомида аввал бойларга, кейин эса шўроларга қарол бўлиб ишлашдек машъум ҳолатдан қутулиш имкониятига эга бўлишди. Шу йилнинг тўрт ойида улар 90,7 минг гектар қўшимча ер олишди. Ўта қисқа фурсат ичида 1,5 миллиондан кўпроқ оиланинг томорқа участкалари кенгайтирилди, томорқага етолмай юрган 580 минг оила унга эга бўлди, томорқа майдони 125,8 дан 216,5 минг гектарга етди. 1990 йилда томорқа ҳажми яна 76,2, 1991 йилда 38,0 минг гектарга ўсди ва бугунга келиб, унинг умумий миқдори 522,6 минг гектарга етди.

Деҳқонча тил билан айтганда, Ислом Каримов раҳбарлиги даврида томорқа майдонлари миқдори 4,2 марта ўсишига эришилди.

Томорқа хўжалиги майдонининг ўсиши, унга бўлган эътиборнинг кучайиши, томорқанинг ривожидавлат аграр сиёсати устувор йўналишларидан бири-

га айланиши унинг қишлоқ хўжалигида тутган ўрни кескин ўсишига олиб келди. 1989—2000 йиллар мобайнида дон етиштириш 2,5 барабар ўсиб, дон бўйича четга қарамликдан қутулган эканмиз, бу муваффақиятга эришимизда томорқачиларнинг ҳам муносиб ҳиссаси бор.

Яна қатор маҳсулотлар ишлаб чиқаришда ҳам томорқачиларнинг улуши катта. Масалан, шу даврда картошка ишлаб чиқариш 324,6 дан 731,1 минг тоннага, мева 548,3 дан 790,9 минг тоннага, сут 2929,3 дан 3636,2 минг тоннага етди. Мазкур маҳсулотларнинг асосий қисми томорқадан олиниши ҳеч ким учун сир эмас.

Шўролар даври давлат аграр сиёсатида «Ўғай фарзанд» ўрнида бўлиб келган шахсий томорқа хўжалиги мустақиллик йилларида ўзининг ҳақиқий баҳосига эришди. Бугун Ўзбекистон қишлоқ хўжалигининг асосини ширкат хўжалиги, фермер хўжалиги ва деҳқон хўжаликлари ташкил этади. Кечаги шахсий томорқа хўжалиги бугун мустақиллик шарофати билан деҳқон хўжаликларига айланди. Фермер хўжаликларининг катта қисмини ҳам ўз томорқасида пишиб тажриба ортирган деҳқонлар ташкил этди.

Деҳқон бола-чақаси билан ўзи учун астойдил тер тўкиб ишлагани туфайли томорқаларда самарадорлик ва ҳосилдорлик мамлакатдаги ўртача кўрсаткичлардан 1,3—1,5 барабар юқори бўлишига эришилмоқда. Омилкор деҳқонларнинг эса 3—3,5 барабар самарали ишлашлари ҳеч кимни ҳайрон қолдираётгани йўқ.

Ажратилган қўшимча ер, яратилган зарур шарт-шароит ва эришилган юқори самарадорлик натижасида бугун мамлакатимизда мавжуд йирик шохли молларнинг 82,5 фоизи, сигирларнинг 87 фоизи, қўй ва эчкиларнинг 61 фоизи ва паррандаларнинг 57 фоизи деҳқонларнинг томорқа хўжаликлари ҳиссасига тўғри келмоқда. Ишлаб чиқарилаётган мева-сабзавотнинг 68 фоизи, гўштнинг 85 фоизи, сутнинг 90 ва тухумнинг 63 фоизи, умуман олганда қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг 60 фоиздан ортиги улар томонидан ишлаб чиқарилмоқда.

Буларнинг ҳаммаси асосида Президентимиз раҳбарликка келган даврда дарҳол бошланган ерни ҳақиқий деҳқонга бериш сиёсати турганлиги ва бу сиёсатнинг қанчалик узоқни кўра билганлиги кишини ҳайратга солади.

Шундай қилиб, шахсий ёрдамчи хўжаликлар фаолиятини ривожлантириш, уларга қўшимча ер бериш ўша вақтдаги мавжуд бўлган қатор ўткир ва қалтис муаммоларни ҳал қилиш имкониятини яратди.

Энг аввало, меҳнатга яроқли аҳолининг иш билан банд бўлмаган қисми, асосан, қишлоқда яшаётган хотин-қизлар ва ёшлар ижтимоий фойдали меҳнатга жалб қилинди ва шу тариқа қишлоқда ишсизлик кучайиб бориш хавфининг олди олинди.

Моддий аҳволи ўта оғирлашган аҳолининг реал даромадини оширишга, шунингдек, шартномалар асосида қишлоқ хўжалик маҳсулоти етиштириш билан шуғулланаётганларга меҳнат дафтарчалари бериш ҳамда уларга қариганда нафақа олиш ҳуқуқини бериш билан қишлоқ аҳолиси учун ижтимоий кафолатларни мустаҳкамлашга асос яратилди. Бундан ташқари, аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашдаги кескинликка барҳам беришга эришилди. Шахсий томорқа эгалари озиқ-овқат маҳсулотлари билан ўз оиласини таъминлашдан ташқари истеъмол бозорини шу маҳсулотлар билан тўлдиришга катта ҳисса қўша бошладилар.

Шунингдек, узоқ вақт давомида деярли тўхтаб қолган якка тартибда уй-жой қурилиши кўламини оширишга эришилди, бу эса, ўз навбатида, республика аҳолиси уй-жой шароитини тубдан ўзгартириш ва уларга коммунал-маиший хизмат кўрсатишни яхшилаш имкониятини яратди.

Яна бир бор хаёлан 1989—1990 йилларга қайтиб, тасаввур қилиб кўрайлик. Асрлар давомида етолмай юрган орзулари амалга ошган 3 миллион 323 минг деҳқон хўжалиги бутун бола-чақаси билан ерга отланди. Кўшни республикаларда митингбозлик, тўс-тўполон авж олган бир паллада меҳнаткаш ўзбек далада бўлди. Рўзғор тебратишнинг қўшимча манбалари йўқ бўлган шароитда янги ерда қилинган меҳнатдан келган қўшимча даромад ўта танг сиёсий ва иқтисодий вазиятни юмшатишга беқийёс ҳисса қўшди. Мустақилликнинг дастлабки давридаги энг оғир паллада кўпчиликнинг турмуши шу ер ҳисобига бут бўлди. Агар шу қўшимча ер бўлмаганда, бола-чақасини қандай боқиш чорасини тополмаган халқ сохта «доҳийлар» даъватига учиб, кўчага чиқиб кетмаслигига ким кафолат бера олар эди. Ер мустамлака давлатдан мустақил давлат барпо этишга халқни ва раҳбарларни тайёрлаш мактабини ҳам ўтади.

Демак, ушбу қарор «бир ўқ билан уч нишонни уриш» самарасини берди, уч муаммонинг ҳал этилишига замин яратди. Биринчидан, одамларнинг ҳаётига хотиржамлик олиб кирди — ўз ерига эга бўлган деҳқон «нон бер, гўшт бер» қабилидаги талаблар билан митингу намойишларга вақтини беҳуда сарфламай, бола-чақасини боқиб, ортиқча маҳсулотни сотиб, фойда ҳам ола бошлади. Иккинчидан, деҳқон мамлакат иқтисодига ҳам ўз ҳиссасини қўша бошлади. Москва тўнини тескари кийиб, иқтисодий таййиқ ўтказиш йўлига ўтган тақдирда ҳам ўзимизни-ўзимиз таъминлай оладиган иқтисодий салоҳиятга эга бўлдик. Учинчидан, Кремлнинг буйруғи билан эмас, ҳатто унинг иродасига қарши бориб, муштумзўр совет давлатини эмас, балки ўзбек халқини, унинг эртасини ўйлаб қабул қилинган бу қарор бизни демократияга шубҳасиз яқинлаштирди. Чунки ернинг хусусийлаштирилиши демократиянинг ажралмас белгиси — эркин бозор муносабатларига ўтилганлигидан, қишлоқ хўжалигига давлатнинг аралашувининг чекланганлигидан далолатдир.

Шу ўринда ҳали мустабид тузум даврида «Ўзбекистон ССЖ бюджетини шакллантириш принциплари ҳақида декларация» (10.11.1990 йил) қабул қилинганлигини мустақиллик йўлида ташланган навбатдаги муҳим иқтисодий қадам сифатида баҳолаш мумкин. Унда Ўзбекистон ССЖ суверенитети ҳақидаги декларацияга амал қилиб, жумҳурият Олий Кенгаши жумҳурият бюджетини шакллантиришнинг асосий принципларини эълон қилган эди. Унинг биринчи бандила «Ўзбекистон ССЖ ўз ҳудудида тушадиган ҳамма даромадларга тўла эгалик қилади, ўз бюджетини мустақил равишда ўзи ишлаб чиқади ва тасдиқлайди», деган муҳим принципни ўқиймиз. Ўйлаймизки, бу ўзини Ўзбекистон фуқароси ҳисоблайдиган ҳар бир кишида ўзига хос фахрланиш туйғусини уйғотмасдан қолмайди.

Умумлаштириб айтганда, И. Каримов Ўзбекистон раҳбарлигига келганда дадиллик билан давлат ерини деҳқонларга тарқатиши тарихимиздаги ўта муҳим сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий аҳамиятга эга воқеалар сирасига киради. Бу қарор Ўзбекистоннинг сўнгги ўн йиллик тарихига фавқулодда таъсир этганлигини тобора кўпроқ тушуниб етаверамиз. Негаки, мазкур ҳодиса

1989 йили ҳали аксарият халқнинг ҳаёлига ҳам келмаган, гўё ушалмас армон каби биздан жуда узоқ бўлган асрий орзуимиз — Мустақиллик сари кўйилган энг дастлабки ва фавқулодда муҳим қадам бўлди!

МУСТАҚИЛ БЎЛСАНГ — МУСТАҚИЛ БЎЛ, ДАВЛАТ БЎЛСАНГ — ДАВЛАТ БЎЛ

Тез кунларда халқимиз тарихида энг муқаддас сана — мустақиллигимизнинг 10 йиллиги нишонланади. Бундай кунларда ортга бир назар солиш, босиб ўтилган йўллارни таҳлил этиш одат тусига кирган. Чунки давр ўтган сари эришилган ютуқларни сарҳисоб қилиш, йўл кўйилган хатоларни таҳлил этиш ва улардан чиқарилган сабоқ юрт истиқболи, халқ, миллат келажагини белгилашда муҳим аҳамият касб этади.

Ўша мустақиллик даврида ёш давлатимиз, унга қудрат бергувчи заҳматкаш халқимиз давлат ва жамият қурилишининг турли жабҳаларида беқийс ютуқларни қўлга киритганлигини гурур билан таъкидлаб ўтиш мумкин. Дунё харитасида янги, ўз овозига, ўз ўрнига эга бўлган мустақил Ўзбекистон давлатининг пайдо бўлганини ҳозир ҳеч ким, ҳатто ганимларимиз ҳам инкор эта олмайди. Ўтган давр ичида сиёсий, ижтимоий, иқтисодий, маънавий соҳаларда эришилган ютуқларимизнинг энг биринчи, энг асосий омили — бу мамлакатимизда ўрнатилган тинчлик-хотиржамлик, миллатлараро тотувлик, мамлакат хавфсизлигини сақлаш борасидаги чора-тадбирлар бўлди, деб ишонч билан айта оламиз. Чунки фақат тинчлик бўлган мамлакатдагина сиёсий, ижтимоий, иқтисодий ислохотларни муваффақиятли амалга ошириш мумкинлигини узоқ кишилик тарихи ҳам, бизнинг ўтган кунларимиз ҳам исбот қилиб турибди. Аммо мустақилликнинг асл моҳиятини тушуниш, унинг қадрига етиш учун ҳозирги кунда фақат ютуқларимиз тўғрисида гапириш кифоя қилмайди. Мустақилликка қонсиз, қурбонларсиз эришган бўлсакда, айтиш жоизки, мустақилликнинг юки оғир. Уни кўтара олиш, сақлаб қолиш нақадар оғирлигини қўшнилариимизнинг тақдири исбот этиб турибди. Ўзингиз ўйлаб кўринг, сарҳадлари ва хавфсизлигини ҳимоя қилишда бошқа давлат қуролли кучларига муҳтож мамлакатларнинг тўла мустақиллиги ҳақида гапириш мумкинми?

Ўзбекистонни ўз таъсири доирасига киритишни ис-

таган ва бунинг учун барча найрангларни, қолаверса, ҳарбий кучни ҳам ишлатишга тайёр бўлган кучлар қуршовида Ватанимизнинг мустақиллигини сақлаш учун беҳисоб қийинчиликлар, изтиробларни бошдан кечирिशга тўғри келди. Айниқса, ҳозирги кунларда бутун жаҳондаги энг таҳликали минтақалардан бири бўлган бизнинг минтақамизда тинчлик ва хавфсизликни таъминлаш учун қанчалик оқилона сиёсат юргизиш кераклигини, сабот ва матонат зарурлигини ҳаётнинг ўзи исбот қилиб турибди.

«Мустақил бўлсанг — мустақил бўл! Давлат бўлсанг — давлат бўл!». Президентимиз айтган бу сўзлар унинг мамлакатимиз тақдири, келажаги ҳақидаги ташвишли ўйларининг қисқа ва маънодор ифодаси бўлди, десак янглишмаймиз. Бу иборада мустақилликни эълон қилиш билан кифояланиб бўлмаслиги, уни сақлай билиш, бунинг учун эса ўз халқини ички ва ташқи душманлардан ҳимоя қила олиш, унинг тинч-тотув яшашига имконият яратиш, ўз сарҳадларини ҳимоя қилиш, мудофаа қудратини таъминлаш зарур эканлиги ҳақидаги фикр мужассам бўлган.

Яқинда Президент ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши Академиясида бўлиб ўтган халқаро анжуманларнинг бирида америкалик сиёсатшунос олим Глеб Ховард Ўрта Осиё давлатларининг ичида фақат Ўзбекистонгина ўзининг чегараларини турли экстремистик хуружлардан ҳимоя қилишга қодир бўлган ягона давлат эканлигини таъкидлади. Аслида, унинг сўzlари турли давлат раҳбарлари ва сиёсатшунослари умумий фикрларининг ифодаси ҳамдир.

Президентимизнинг узоқни кўзлаб, мустақиллигимизнинг дастлабки кунларидан мудофаа масалаларига катта аҳамият берганлигининг сабабларини ва бу аслида ҳозирги кундаги мамлакат тинчлигининг гарови бўлганлигини тушуниб етиш қийин эмас. Ўша вақтларда мустақилликка эришган қўшни давлатлар ўз йигитларини ҳарбий хизматга чақирсалар-да, уларнинг ҳарбий хизматни ўташи учун тайёр гарнизон, қурол-аслаҳа, ҳарбий техника йўқлиги, ҳаттоки аскарлар оддий ётоқ билан таъминланмаганлиги сабабли ҳарбий билетларига гўёки хизматда деб муҳр босиб, бир-икки ой уйда кўринмаслик шарти билан қўйиб юборилганлиги маълум. Бундан ташқари қўшнилариимиз шўролар давридан қолган техника ва қурол-яроқларни бир кунлик

фойдани ўйлаб арзон баҳоларга хорижий мамлакатларга ёки турли фирма-ю компанияларга сотиб юбориб, танг аҳволда қолганлиги ўтган йилги экстремистик гуруҳларнинг хуружи пайтида яққол сезилиб қолди. Бунинг акси ўлароқ, маҳаллий ҳарбий кадрларни тайёрлаш доимо юртбошимизнинг диққат марказида турган. Президент ташаббуси билан Тошкент, Самарқанд, Фарғона ва Урганч шаҳарларида ҳарбий мутахассисликларга йўналтирувчи лицейлар ташкил этилди, Куролли кучлар академияси, Тошкент умумқўшин командирлиги, Самарқанд автомобилчи командир-муҳандислар, Чирчиқ танкчи командир-муҳандислар, Жиззах ҳаво кучлари (авиация) олий ҳарбий билим юртлари, Тошкент алоқа-электротехника институтининг махсус факультети 28 ҳарбий мутахассислик бўйича малакали зобит кадрлар тайёрлаб келмоқда. 1990 йилда маҳаллий зобитлар ҳарбий кадрларнинг бор-йўғи 0,6 фоизини ташкил қилган бўлса, ҳозирда уларнинг еони 80 фоизга етганлиги амалга оширилган ишларнинг мевасидир.

Қисқа давр ичида бундай имкониятга эга бўлиш осон кечмади, албатта. Айтилган гапларимизнинг исботи сифатида ўн-ўн икки йил аввалги вазиятни эслаб ўтайлик. 80-йилларнинг охири 90-йилларнинг бошларида ҳали Совет Иттифоқи мавжуд бўлган ва Марказда қандай бўлмасин Иттифоқни сақлаб қолишга ҳаракат кетаётган бир вақтда бунинг энг кучли воситаларидан бири Шўро ҳарбий кучлари ҳисобланган эди. Ўша даврларда Иттифоқ бўйича энг кўп ҳарбийга чақириладиган йигитлар айна бизнинг Ўзбекистондан бўлганлиги кўпчиликка маълум. Ҳар йили 320 мингга яқин йигитларимиз Шўролар қуроли кучларига хизматга чақирилар эди. Шунини алоҳида таъкидлаб ўтиш зарурки, ўша даврларда ўзбек йигитлари нафақат ҳаётнинг бошқа жабҳаларида, балки қуроли кучлар сафида ҳам камситилар эди. Яъни йигитларимизнинг аксарият қисми ҳарбий хизматга чақирилиш баҳонасида қурилиш батальонларига жалб этилар эди. Улар икки йил давомида ҳарбий техникани кўрмай, қуролини бир марта бўлса ҳам қўлда тутмай, мардикорлик билан шуғулланиб қайтар эдилар.

Бу сиёсат аслида биринчи жаҳон уруши давридаги чор Россияси қўллаган мардикор олиш сиёсатининг давоми эди. Чор Россияси фақат уруш вақтида мардикорликка сафарбар этган бўлса, Шўролар давлати тинч

даврда ҳам ҳарбий хизмат баҳонасида йигитларимиздан текин ишчи кучи сифатида фойдаланиб келди. Бундай сиёсатни оқлаш мақсадида марказдагилар асоссиз баҳоналарни рўқач қилар эдилар. Масалан, юридик фанлари доктори Галина Литвинованинг матбуот орқали («Наш современник» журнали, 1990 йил 6-сони) ўзбекларни ҳарбий-тарихий тажрибага эга бўлмаган миллат, деб баҳолашининг ўзи бизга бўлган муносабатнинг рўйи-рост, ошқора кўриниши эмасми! Ваҳоланки, Афғонистондаги урушга сафарбар қилинган аскарларнинг кўпчилигини ўзбек йигитлари ташкил этганлиги ҳақиқат-ку. Демак, уруш даврида ўзбеклар ҳарбий хизматга лойиқ эди-ю, тинч даврда фақат мардикорликка яроқли бўлибди-да? Бу ҳам Шўролар шовинистик сиёсатининг кўринишларидан бири эди.

Афғон уруши даврида энг кўп темир тобутлар Ўзбекистонга келган эди. Уруш, табиийки, қурбонсиз бўлмайди. Лекин ачинарлиси шундаки, афғон уруши тамом бўлса-да, тинч даврда ҳам Ўзбекистонга келаётган темир тобутларнинг оқими тўхтамади. Фақат 1989 йилнинг ўзида Ўзбекистонга 430 та тобутнинг келганлиги фикримизнинг далилидир. 90-йилларда ҳам бу даҳшатли жараён давом этди. Бу ҳақда ёзувчимиз Уткир Ҳошимов КПСС XXVIII съездининг (1990 йил июнда) минбаридан туриб, сўнгги ярим йилнинг ўзида 300 га яқин ўзбек хонадонига ҳарбийдан тобутлар келганлигини ошқора айтганида унинг гаплари бўҳтонга чиқарилган эди. Буни исботлаш мақсадида тузилган махсус комиссия «масалани ўрганиб», Ўзбекистон вакилининг 40 кишига янглишганлигини билдира олди, холос. Майли, шундай ҳам бўлсин. Аммо ўйлаб кўринг, тинч даврда 200 га яқин ўзбек хонадони «ўғлим эр йигит бўлди» деб энди кучга тўлган, орзу-умидлари бисёр ўғлонларини орзу-ҳавас билан ҳарбийга юбориб, кўп ўтмай уларнинг жасадини олганлиги ўша даврнинг энг даҳшатли ҳақиқати эмасми?.. Ҳатто, Косово урушида ҳам қурбонларнинг сони бунчалик кўп бўлмаган эди.

Устига устак, ўзларини демократия ҳимоячилари деб атаган «Эрк» ва «Бирлик»даги доҳийваччалар қурбонлардан сохта обрў орттириш йўлида фойдаланиб, уларни мусулмон одатларига кўра қабрга қўйиш ўрнига кўчама-кўча кўтариб, одамларни хайрсиз курашга чорлагани дард устига чипқон бўлди. 1991 йил 21 ян-

вардаги «Эрк» газетасида эълон қилинган «Ўзбек халқи-га мурожаат»да ушбу сўзлар битилган эди: «Биз сизларни инсоний ҳақ-ҳуқуқ ва келажак ҳимоясига даъват қиламиз! Биз сизларни чидаб бўлмас айрилиқ ва мусибатларнинг олдини олиш курашига чорлаймиз!» Аслида бу баландпарвоз сўзларнинг остида ҳимоясиз халқни тенгсиз курашга даъват яширинган эди. Ваҳоланки, ўша вақтларда Болтиқбўйи, Кавказорти давлатларида бу каби чиқишларнинг қурол билан бостирилганлиги, ҳисобсиз бегуноҳ қонлар тўкилганлиги ҳаммага аён эди. Фаразли мақсадларида ҳар қандай фитна ва найранглардан тап тортмайдиган бундай кимсалар учун бегуноҳ қонларнинг тўкилиши арзимас нарса эди. Ҳали Иттифоқ тарқалиб улгурмаган бу таҳликали даврда Ўзбекистон Республикаси Президенти қатъият билан масалани қон тўкмасдан, тинчлик билан ҳал қилиш йўлини тутди.

Ўзбекистон мустақиллиги эълон қилинган бўлса-да, ҳали СССР Мудофаа вазирлиги ва унинг қуролли кучлари сақланиб турган бир пайтда, бундай кучга қарши тик бориш, «ўлган илоннинг бошини кўзга» оғир оқибатларга олиб келишини яхши тушунган Президентимиз ҳарбий соҳада ишни босқичма-босқич ҳал этиш йўлидан борди. 1991 йил 6 сентябр куни эълон қилинган Ўзбекистон Республикасининг Мудофаа ишлари вазирлигини тузиш тўғрисидаги Президент Фармони бу йўлдаги биринчи қадам бўлди. Бу янгиликни «ҳазм қила олмаган» Кремль Ўзбекистон Президентига тазйиқ ўтказишга ҳаракат қилди. СССР Мудофаа вазири Е. Шапошников ғайриодатий туюлган бу ҳолдан хавотирга тушиб, Президентимизга телефон қилган пайтда Ўзбекистон Республикаси Мудофаа ишлари вазири этиб тайинланган Рустам Аҳмедов Президентимиз ҳузурда бўлган экан. Унинг хотирлашича, СССР Мудофаа вазири Ислон Каримовга ғазаб билан: «Ислон Абдуғаниевич, биз билан маслаҳатлашмай Мудофаа ишлари вазирлиги жорий қилибсиз, вазир тайинлабсиз. Ўзингизни мустақил деб эълон қилган бўлсангиз-да, ҳали СССР деган қудратли давлат мавжуд. Буни ўзингиз ҳам яхши биласиз. Ҳатто Украина ҳам генерал Морозовни республика Мудофаа вазири этиб тайинлаётганида биздан руҳсат олган эди», — деб пўписа қилади. «Умуман, Сизга армиянинг нима ҳожати бор, ҳарбий комиссариат нимага керак? Ахир СССР Мудо-

фаа вазирлигининг қудратли Туркистон ҳарбий округи Ўзбекистонда бўлса!» деб коса тагида нимкоса қабилида бу ҳарбий салоҳият билан ҳўчитмоқчи бўлади. Уларнинг ёрдамисиз Ўзбекистон ўз хавфсизлигини таъминлай олмаслиги писанда қилинганида, куни-кеча мустақилликка эришган мамлакатнинг мустақил Президенти жавоби шундай бўлди: «Биринчидан, республика Мудофаа ишлари вазирлигининг жорий қилиниши ва вазирнинг тайинланиши — ҳуқуқий жиҳатдан ҳам, амалий жиҳатдан ҳам ҳал қилинган масала. Иккинчидан, бу масалада Сиз билан келишишни асоссиз деб ҳисоблайман». Қатъий жавоб олган Иттифоқ вазири анча ҳовуридан тушиб, республика Мудофаа ишлари вазири билан кейинги ҳамкорлик учун танишмоқчи эканлигини билдиради. Президент: «Модомики, сиз Ўзбекистон Республикасининг Мудофаа ишлари вазири билан ҳамкорлик қилиш мақсадида танишишни истасангиз, мен уни Москвага юбораман, танишиб оласизлар», деб жавоб беради.

СССР Мудофаа вазири билан суҳбатни тугатгач, Президент Аҳмедовга қарата: «Сен Республика Мудофаа ишлари вазири сифатида Москвага борасан. Лекин у ерга фуқароча кийиниб боргин. Негаки, сен полковниксан, у эса — маршал. Ҳарбий кийимдаги погонларинг Иттифоқ Мудофаа вазири билан мустақил давлатнинг Мудофаа ишлари вазири сифатида тенгма-тенг гаплашишингга йўл қўймайди», — дейди.

Ўша вақтларда СССР Мудофаа вазирлиги ва унга бўйсунувчи Туркистон ҳарбий округи ҳар қандай қулай вазиятда республика Мудофаа ишлари вазирлигини тан олмаслигини кўрсатишга ҳаракат қилди. Бу пайтда Туркистон ҳарбий округи қўмондонлик таркибининг фақат 2—3 фоиизигина ўзбекистонлик бўлиб, қолганлари четдан келганлар эди. Шунинг учун ҳам янги ташкил топган, ҳали на қўшини, на қуролли кучлари, на ҳарбий техникаси ва қурол-аслаҳасига эга бўлмаган Республика Мудофаа вазирлиги Туркистон ҳарбий округи билан ўз муносабатларини эҳтиёткорлик билан олиб бориши лозим эди. Чунки ҳар қандай низо бизга зиён етказиши мумкин эди. Шунини тушунган Президентимиз Мудофаа вазирини ўз ҳузурига чақириб, республикада осойишталикни сақлаб қолган ҳолда мудофаа қудратини оширишнинг чуқур ўйланган йўл-йўригини беради. Бу ишларни ортиқча ҳиссиётга берилмасдан, босиқ-

лик билан, қон тўкилишига йўл қўймай ҳал қилиш зарурлигини уқтиради. Мамлакатимиз дахлсизлигини таъминлаш учун биринчи галда қуйидаги ишларни бажаришни топширади:

1. Ҳарбий комиссариатларни республика ихтиёрига ўтказиб, собиқ Иттифоқ армиясига аскар юборишни тўхтатиш.

2. Иттифоққа хизмат қилаётган ўзбекистонлик аскар ва зобитларни республикага қайтариб олиб келиш.

3. Ўзбекистон ҳудудида жойлашган барча ҳарбий гарнизон ва ҳарбий қисмларни республика тасарруфига ўтказиш.

Министрлар Советининг қарори билан бирма-бир ҳарбий комиссариатлар, Фуқаролар мудофааси штаби ва ДОСААФ республика ихтиёрига олинди. (Кейинчалик ДОСААФ «Ватанпарвар» ташкилотига айлантирилди) ҳарбий комиссариатларнинг республика ихтиёрига ўтказилиши йигитларимизнинг Иттифоққа хизмат қилишларига чек қўйди. Навбатдаги вазифа Ўзбекистон ҳудудидан ташқарида хизмат қилаётган ҳарбий зобит ва аскар йигитларимизни Ватанга қайтариб келиш эди.

Мустақиллик нафасини туйган собиқ Шўролар давлатининг турли чеккаларида ҳарбий хизмат ўтаётган йигитларимиз СССР армиясида хизмат қилишдан бош тортдилар. Таъкидлаш лозимки, фақат ўзбекларгина эмас, ўзларини Ўзбекистон фуқароси, Ўзбекистонни Ватани деб билган турли миллат вакиллари бўлган зобит ва прапоршчиклар ҳам Ўзбекистонга хизмат қилиш истагини билдира бошладилар.

Ўша чоғда Президент Ислон Каримов Мудофаа ишлари вазирини ва Ички ишлар вазирининг ўринбосарини ҳузурига чақириб, Москва яқинидаги Ички ишлар қўшинларида 270 га яқин ўзбекистонлик ҳарбий хизматчи борлигини, улар Россияда хизмат қилишдан бош тортаётганликларини айтади. «Тезда ўша ерга етиб бориб, уларни зудлик билан Ўзбекистонга қайтариб келиш чораларини кўринг. Бу муҳим масала ҳал этилса, Иттифоқнинг бошқа ерларида хизмат қилаётган ватандош йигитларимизга далда бўлади ва уларнинг оммавий равишда Ватанларига қайтиб келиши учун йўл очилади».

Дарҳақиқат, Президентимизнинг масалага чуқур ёндашганлигини кейинги воқеалар ривожини тасдиқлади. Москва атрофида хизмат қилаётган аскар ва зобитла-

римиз Ватанимизга олиб келинганидан кейин бу ҳақда хабар топган бошқа ўзбекистонлик ҳарбий хизматчилар фақат мустақил Ўзбекистон Республикасигагина хизмат қилажакларини билдириб, Иттифоққа хизмат қилиш тўғрисида қасамёд қилишдан бош торта бошладилар. Шу сабабли СССР Мудофаа вазирлиги уларни Ўзбекистонга қайтариб юборишга мажбур бўлган эди. Эътиборлиси шундаки, бу аскар ва сержантларнинг учдан бир қисми турли миллат вакиллари бўлсалар-да, Ўзбекистонга хизмат қилиш истагини билдирдилар.

Ҳарбий хизматчиларнинг ўз юртига қайтиши юзак қараганда осон ишдек туюлиши мумкин. Аслида уларнинг ижтимоий ҳимояси, уй-жой билан таъминланиши каби мураккаб масалаларни ҳам ҳал қилиш зарур эди. Ортга суриб бўлмайдиган бу вазифа юзасидан Президентнинг аниқ кўрсатмаси асосида ҳарбий хизматчилар, уларнинг оилаларини ижтимоий ҳимоялаш ҳуқуқий таъминланди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1992 йил 14 январидagi Қарори мамлакат Куролли кучларини ташкил топишида энг муҳим қадам бўлди. Бу қарор асосида республика ҳудудида жойлашган собиқ Иттифоқнинг барча ҳарбий қисмлари, кўшилмалари, ҳарбий ўқув юртлари, муассаса ва ташкилотлари Ўзбекистон Республикаси ихтиёрига олинди. 14 январ «Ватан ҳимоячилари куни» деб эълон қилиниши билан халқимиз тинч ва осуда ҳаёти, Ватанимиз ҳимояси ишончли қўлларда эканлигини яна бир бор ҳис этди.

Мустақил давлатимиз мудофаа ишларини ташкил этишнинг аҳамияти кам бўлмаган яна бир томони бор. Рухий кайфият жиҳатидан Мудофаа ишлари вазирлигининг қайси бинода жойлашганлиги ҳам муҳим эди. Дастлаб вазирлик учун Президент Девони биносида бир хона ажратилди. 1991 йил октябрида эса вазирлик Мустақиллик майдоғидаги Фуқаролар мудофааси кўмитаси биносига кўчирилди ва унда 12 зобит ва 3 ходим иш бошлади. Мустақил давлатнинг мудофаасини ташкил этишнинг ҳуқуқий асосларини ишлаб чиқиш унинг асосий вазифаси этиб белгиланади. Орадан уч ой ўтартмас, Президент Мудофаа ишлари вазирига кўнғироқ қилиб: «Сен қаерда ўтирибсан?» деб сўрайди. Жавобини эшитгач: «Нима сабабдан Туркистон ҳарбий округи биносига ўтмадинг? Ўша ерга кўчгин!» деб топшириқ беради. Айни пайтда, Туркистон ҳарбий округи кўмон-

дони генерал Кондратьевга ўз биносидан республика Мудофаа вазирлигига жой ажратишни топширади. Орадан чамаси 2—3 ҳафта ўтгач, Президент яна ўша савол билан мурожаат этади. Мудофаа вазири: «Топширигингиз бажарилди, Вазирлик Туркистон ҳарбий округи биносига кўчирилди», — деб рапорт беради. Шунда Президент: «Мудофаа вазирлиги ўша ерда жойлашганини ким билади? Мен ҳар куни икки марта ўша ердан ўтаман, аммо «Туркистон ҳарбий округи қўмондонлиги» деган ёзувни кўряпман, холос. Энди фуқароларимиз Ўзбекистоннинг ўз Мудофаа вазирлиги борлигини, давлат ва фуқароларимизнинг ҳимоячиси борлигини билиши керак», — дейди. Эртаси куни эрталаб генерал Кондратьев хизматга келганида, бино узра Ўзбекистон Республикаси байроғи ҳилпираб турганини ва эски ёзув ўрнида «Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлиги» пештахтасини кўриб ғазабга келади. Мудофаа вазирининг ҳузурига важоҳат билан кириб, ғазабини яширмай: «Туркистон ҳарбий округи 1867 йилдан бери бу ерда турган, бундан буён ҳам қолади», дея Туркистон ҳарбий округи биносидан Ўзбекистон байроғини ва янги пештахтани олиб ташлашни талаб қилади. Талаби бажарилмаган тақдирда Москвага мурожаат этишини айтиб, дўқ-пўписа қилади ва бу масалани ҳал этиш учун республика Президенти Ислоҳ Каримов билан учрашиши зарурлигини айтади. Шу кунгача Туркистон ҳарбий округи қўмондонлари учун республика барча раҳбарларининг эшиклари очиқ эди. Ўша куни биринчи бор Туркистон ҳарбий округи қўмондонни Президент ҳузурига кира олмади. Ўсал бўлган генералга Президент республика мудофааси билан боғлиқ барча масалаларни ўз Мудофаа вазири орқали ҳал қилажagini ва барча саволлар билан Мудофаа вазири ёки мудофаа масалалари билан шуғулланувчи Президент маслаҳатчисига мурожаат этиши мумкинлигини билдиришади. Шу пайтгача айтгани айтган, дегани деган бўлишига ўрганган генерал Кондратьевнинг Давлат маслаҳатчиси олдига кириб, ўз норозилигини изҳор этишдан бошқа иложи қолмайди. Шундан сўнг Президент Мудофаа вазири ва Давлат маслаҳатчисини ҳузурига чақиради ва вазирдан кулимсираб: «Нима тўполон бошлаб юрибсан?» — деб сўрайди. Топшириқ Президент томонидан берилганини англамаган маслаҳатчи вазирга унинг хатти-ҳаракатлари Конституцияга зид экан-

лигини, Ўзбекистон байроғи ҳукумат ва Президент қароргоҳи биноларидагина осилиши мумкинлигини айтиб, танбеҳ бера бошлайди. Бунга қарата Президенти-миз хотиржамлик билан: «Энди мустақил бўлдик, халқимиз, оддий фуқароларимиз ўз байроғи ва Қуролли кучларига ишониши, улар билан ғурурланиши керак. Байроқ ҳам, ёзув ҳам менинг топширигим билан қўйилган. Байроғимиз мустақиллигимиз рамзи сифатида ҳил-пираб тураверсин», — деб айтади.

Шундан кейин ҳам Тошкентда қолган Кондратьев янги воқеликни тан олишни истамай, «ётиб қолгунча отиб қол» қабилда иш тута бошлайди. Ўзбекистонда қолиб хизматини давом эттириш истагини билдирган зобитларни сотқинликда айблаб, жамоатчиликда салбий фикр уйғотишга зўр бериб уринади. Шунда Президентимиз қатъият кўрсатиб, Ўзбекистон ўз Қуролли кучларига эга эканлигини ва Иттифоққа тегишли ҳарбий округнинг ҳудудимизда қолишига ўрин йўқлигини айтади. Шашти синган генерал республика ҳудудидаги ҳарбий техника ва қурол-яроғларни оммавий равишда олиб чиқиб кетиш чораларини излай бошлади. Бунга жавобан Президент ҳарбий техника ва қурол-яроғларни Ўзбекистон ҳудудидан олиб чиқиб кетишни таъқиқлаш тўғрисидаги Фармонни имзолайди. Шундан сўнг Туркистон ҳарбий округи таркибида бўлган қўшинлар бирма-бир Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлиги ихтиёрига ўтказила бошлади. Бу қадамнинг Президентимиздан нақадар катта иродани талаб этганлигини шунда ҳам кўришимиз мумкинки, Россия Президенти Б. Н. Ельцин фақат 1992 йилнинг май ойидагина Россия Мудофаа вазирлигини жорий этади. Мудофаа вазири этиб П. Грачёвни тайин қилар экан, СССР Мудофаа вазирлигини бекор қилишни истамай, генерал Шапошниковни ўз вазифасида қолдиради.

Маълумки, МДХ давлатлари раҳбарларининг жуда кўп учрашувларида мудофаа масалаларига катта аҳамият берилади. Бу учрашувларда МДХ кенгашининг раиси сифатида Россия Президентининг ва Россия мудофаа вазири П. Грачёвнинг ўрни салмоқли эди. Лекин у ёки бу масалаларни ҳал қилишда улар Ўзбекистон Президентининг фикри билан келишишга мажбур бўлишар эди. Чунки, МДХ давлатлари раҳбарларининг кўпчилиги мустақилликнинг дастлабки йилларида мудофаа масалаларига эътибор қилмасдан, П. Грачёв ва унинг

қўл остидагилари тайёрлаган шартномаларга имзо чекаверганлар. Фақат бизнинг Президентгина ҳар бир масалани чуқур ўрганиб, Ўзбекистон манфаатларини ҳисобга олган ҳолда, ўз шахсий муносабатини очиқ баён этарди. Россия мудофаа вазири П. Грачёвга бу ҳолат, табиийки, ёқмас эди. Шундай учрашувларнинг бирида танаффус пайтида Грачёвдан нима сабабдан Ўзбекистон Президентини унча хуш кўрмаслиги сўралганида, у Президентимизни ҳурмат қилишини, лекин Ислом Каримов мустақил фикрга эга эканлиги ва мудофаа масалаларида қатъийлик кўрсатганлиги туфайли ундан ҳайиқишини очиқ айтади. Грачёвнинг айтишича, Россия Президенти Ельцин ҳарбий ва мудофаа масалалари бўйича бирор қарорга келишдан илгари, албатта Ўзбекистон Президентининг фикрини билишга ҳаракат қилар ва розилигини олар эди. Бирор-бир масала юзасидан Президентимиздан салбий жавоб олинганида, мазкур масала кенгаш кун тартибидан олиб ташланганлиги маълум. Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Лекин мақолани ёзишдан мақсадимиз бу эмас. Ният мустақил Ўзбекистонимизнинг бундай қудратга эришганлигининг асосий сабаблари нимада эканлигини баҳоли қудрат таҳлил этиб, мамлакатимиз мудофаа қудратини ошириб боришда юртбошимизнинг узоқни кўзлаб қилган ишларини англаб етишга ёрдам беришдан иборатдир. Барчамиз бир юртнинг фарзандимиз. Ўзбекистон тинчлиги — ҳар биримизнинг тинчлигимиз. Шундай экан, Ўзбекистон фуқароси сифатида юртимиз тинчлиги йўлида баҳамжиҳат бўлишимиз кераклигини унутмаслигимиз зарур.

Президентимиз томонидан айтилган «Мустақил бўлсанг — мустақил бўл! Давлат бўлсанг — давлат бўл!» иборанинг асл мазмун-моҳиятини тушуниб, бу йўлда хизмат қила олсаккина, юртимиз тинч, мамлакатимиз обод, мустақиллигимиз абадий бўлажак!

ЧИН МУСУЛМОН КИМ?

Мустақил ўзбек давлатчилиги тараққиётида ўтмишнинг аламли манзаралари соя ташлаб турган, даҳшати ҳали-ҳануз хотиралардан кўтарилмаган воқеликлар ҳам бор. Гоҳ ваҳшати аждарга (монстрга) тенглаштирилган, гоҳ эса уммонда дарғасиз қолиб кетган кемага ўхшатишган собиқ Шўролар давлатини мана шундай

аламли хотиралар билан ёдга оламиз. Зеро, ўша мамлакат иқтисодиётида, ижтимоий ва маънавий соҳаларда ҳаётида рўй берган ўпирилишлар айнан аждар каби даҳшатли, дарғасиз баҳайбат кемадай қўрқинчли воқеаларни ёдга солиб туради.

Ҳа, Шўролар ҳокимияти даврида пайдо бўлган синфсиз жамият қуриш назариялари, совет тарғиботчиларининг синфлар ўртасидаги фарқларнинг бутунлай йўқолгани, эксплуататорларга барҳам берилгани ҳақидаги афсоналари — булар бари ёдимизда. Дарҳақиқат, мулкдорлар бир ҳамла билан йўқ қилиб ташланди-ю, уларнинг ўрнини халқнинг нафақат жисмоний кучини, балки ақлий ва руҳий салоҳиятини ўзига хизмат қилдирган партократия эгаллади. Партократларнинг ҳукмронлиги нималарда намоён бўлди, дерсиз? Улар давлат деб аталмиш қозоннинг бошида туриб, жамиятдаги барча неъматларни ўзларига «бироз» кўпроқ, ўзгаларга «бироз» камроқ тақсимлаш ва қайта тақсимлаш билан кунларини ўтказдилар. Яъни қадимда «машойихлар» киноялаб айтиб кетганларидек бўлди: «Аждар ўлди! Яшасин янги аждар!» Мулкдор «аждар» ўлдирилиб, унинг ўрнини нафси қонмас партократ «аждар» эгаллади.

Бироқ шўролар даврида бу даҳшатли воқеаларнинг бари «жимгина» рўй берар, синфсиз жамият аъзолари ҳам бу адолатсизликларга нисбатан сукут сақлар эдилар. Баъзан юзага қалқиб чиқадиган миллий ва этник норозиликлар ҳам ўша даҳшатли аждар ҳайқириғи остида эшитилмай, секин сўниб кетарди. Рост-да, «совет халқи» деб номланган ягона сиртмоқ ичида ҳамма «гуллаб-яшнаётган» бир паллада миллий муаммоларини дас-так қилиб олган миллатчиларга нима бор? Шу тариқа, «совет халқи» деб аталмиш синфсиз жамиятда миллатларга, элатларга ўрин қолмади. Миллий маънавият таъқиб остига олингани боис халқ ўз маънавиятини аждардан яширди. Бироқ маънавият халқ орасида авайлаб асранган бўлса-да, мажруҳланди. Лекин «асл — айнимас», деган гап бор. Гавҳартош ахлатхонага ташланса-да, у ўз қимматини йўқотмагани сингари, халқимизнинг маънавияти ҳам мажруҳланса-да, баҳосини йўқотмади.

Шўро ҳукумати олиб борган мафкуравий курашнинг асосий фронтларидан бири дин эди. Биргина мисол: 1986 йил январ-феврал ойларида бўлиб ўтган

Ўзбекистон Компартиясининг ХХІ съездида: «дин миллатчилик ва шовинизмга ҳар доим йўл очишини, иқтисодий, социал тараққиётга тўсқинлик қилишини, социалистик турмуш тарзи, коммунистик маънавиятнинг қарор топишига тўсқинлик қилишини ҳар доим эсда тутмоқ керак», — дея таъкидланди. Партия съездида айтилган бу гап ижрочилар учун аниқ кўрсатма эди ва бунинг оқибати нима бўлганлигини алоҳида таъкидлашга ҳожат бўлмаса керак.

«Илмий атеизм», «Илмий коммунизм», «КПСС тарихи» каби сунъий фанларни ўқитишдан мақсад маънавияти тортиб олинган инсонларнинг қалбидаги бўшлиқни тўлдириш, ўлик ақидаларни халқ онгига синдириш эди. «Совет жамияти — динсизлар жамиятининг намунаси» каби мавзуларда илмий тадқиқотлар олиб борилиши, ваъзлар ўқилиши, боз устига, махсус ўқув юртларида «Қуръоннинг зарари ҳақида» (?) деб номланган махсус курснинг ўқитилиши — буларнинг бари инсон эътиқодига таъжовуз эмасми? Хўш, айнан шундай даҳриёна, кўр-кўрона тарбиянинг оқибатида ўз-ўзимизни диний экстремистларнинг қўлига топшириб қўймадикми? Балки диний ақидапарастликнинг илдиэларини совет жамияти негизларидан излаш тўғридир?

Дарҳақиқат, компартия раҳнамолари ва «дўппи ўрнига каллани олиб келадиган» манқуртмия маҳаллий ижрочиларнинг қўли билан амалга оширилган давлат миқёсидаги «мияни заҳарлаш операцияси»нинг қўпол шакллари Жума Намангоний, Тоҳир Йўлдош каби «фидойий ватанфурушлар»нинг услубларида яққол намоён бўлди. Тўғри-да, тутуриқсиз даъволари билан бош кўтараётган бир ҳовуч экстремистларнинг озод ва мустақил Ўзбекистонимизга қилаётган туҳматлари, ўтаётган карвонимизга қарата улишларини яна қандай тушунтириш мумкин? Аслида террор ва ўзбошимчаликнинг қандай байроқ остида амалга оширилиши — диний байроқ остидами ёки коммунистик байроқ остидами — унинг зўравонлик табиатини ўзгартирмайди. Демак, ислонинг яшил байроғини дастак қилиб олган ақидапарастларнинг мақсадлари негизда ҳам покиза дин эмас, ифлос манфаатпарастлик яширинган. Буни исиботлаш қийин эмас. Бунинг учун улар кимни ўз душманлари деб биладилар, кимга қарши курашадилар, деган саволларга жавоб топишнинг ўзи кифоя. Улар

негадир асрлар давомида қаттиқ тазйиқларга қарамасдан ўз диний эътиқодини авайлаб асраган ўзбек халқи, динимиз ва миллий қадриятимизнинг асосий ҳимоячиси бўлмиш Ўзбекистон Президентига қарши кураш эълон қилдилар. Президент И. Каримовни ўзларининг асосий душмани деб биладилар. Ана шу ерда Ўзбекистон Республикасида ислом динининг тикланишига ким кўпроқ ҳисса қўшганлигини фактлар ёрдамида аниқлаш иштиёқи туғилади. Зеро, фактлар — қайсар, уларни қанчалик бузиб талқин этишга, сиёсий ўйин воситасига айлантиришга ҳаракат қилманг, унинг ортида турган ҳақиқат аён бўлмай иложи йўқ. Келинг, «кўп нарса қиёсда билинади» қондасига амал қилиб, биз ҳам қиёс қилиб кўрайлик. Шунда ким ким эканлиги, ким чин мусулмон-у, ким шайтон малайи эканлиги маълум бўлади-қолади.

Эътиқод йўқ жойда мустақиллик бўлмаслигини яхши тушунган Ўзбекистон Президенти Ислам Каримов мустақил ҳаётимизнинг дастлабки кунлариданоқ маънавият масалаларига алоҳида эътибор берди. Юртбошимиз халқимизнинг минг йиллик яшаш ва фикрлаш тарзини белгилаб келган муқаддас динимиз — ислом дини ва у билан боғлиқ маданиятимизни тиклашнинг ташаббускори бўлди. Салкам ўн йиллик озод ҳаётимиз солномаси буни далиллайди.

Юртимиз ҳали Иттифоқ таркибида бўлган, Кремлнинг таъсири ҳали-ҳануз сақланиб турган бир пайтда — 1990 йил июн ойида Президентимиз «Мусулмонларнинг Саудия Арабистонига Ҳаж қилиши тўғрисида»ги ўша пайт учун мислсиз тарихий ҳужжатни имзоледи. Бу пайтда юқорида тилга олинган ватанфуруш кимсалар исломни тиклаш ҳақида қайғурмадилар, балки аксинча, юртимиз тинчини бузишдек манфур режасини амалга оширмоқчи бўлган «марказ»нинг ноғорасига ўйнаб, Наманган, Фарғонада содир бўлган қонли воқеаларда иштирок этдилар.

Ҳаж қилиш ҳақидаги ҳужжатнинг имзоланиши мусулмонларнинг энг улуғ орзуси ушалиши йўлидаги биринчи қадам бўлди. Агар 1991 йилда бундай бахтга муяссар бўлганларнинг сони 350 кишини ташкил этган бўлса, 2001 йилга келиб ҳожиларнинг сони ўн карра ошди — 3801 та Ўзбекистон фуқароси Ҳаж ибодатини адо этишга муяссар бўлди. 1991—2001 йилларда Ҳаж ибодатини адо этишга муваффақ бўлганларнинг

сони 31.057 кишига етди. Эътиборлиси шундаки, Ўзбекистонда дин давлатдан ажратилганлигига қарамай, айнан давлат мусулмонларнинг Ҳаж ибодатини уюштирди. Вазирлар Маҳкамаси томонидан «Муборак Ҳаж зиёратига борувчиларга давлат томонидан ёрдам кўрсатиш ҳақида»ги махсус қарорларнинг қабул қилинганлиги фикримизнинг ёрқин далилидир. 1992 йил 27 мартда Президентимиз томонидан Рамазон ва Қурбон ҳайитларининг биринчи кунини дам олиш кунини деб эълон қилиш ҳақидаги Фармоннинг имзоланиши муқаддас динимиз, ислом қадриятларининг тикланиши йўлида яна бир муҳим қадам бўлди.

1992 йили 11—14 апрел кунлари Президентимиз Ислам Каримов Саудия Арабистонига ташриф буюрганларида, юртбошимизнинг исломни тиклаш йўлидаги саъй-ҳаракатлари муносиб баҳоланди — уларга муқаддас Каъбатуллоҳ, яъни Худонинг уйига кириб тиловат қилиш бахти насиб қилди. Сафардан қайтишда журналистлардан бири Президентимизга «Сир бўлмаса айтинг-чи, Сиз Худодан нималарни истаб тиловат қилдингиз?», деган савол билан мурожаат қилганида Юртбошимиз: «Юртимиз, халқимиз олдида турган ҳозирги мураккаб, чигал муаммоларни ечишимизда, мустақиллигимизни мустаҳкамлашда ўзинг раҳнамо бўл Худо, дея илтижо қилдим», деб жавоб қайтарган эди.

Коммунистик тузум кўп халқларнинг, жумладан ўзбекларнинг маънавий илдизларини қирқишга, диний қадриятларни жамият ҳаётидан сиқиб чиқаришга ҳаракат қилди. Бунинг натижасида маънавият ва маърифат ўрнини маънавий саводсизлик эгаллади. Буюк ислом алломаларининг авлодлари фикр, ҳадис, тасаввуф каби илмлар ҳақида ҳаттоки юзаки тасавурларга ҳам эга бўлмай қолдилар. Халқнинг маънавиятга, ҳақиқатга чанқоқлигидан ақидапарастлар усталик билан фойдаланмоқчи бўлдилар. Пана-паналарда қалби мурғак ёшларга ўзларича «дини ислом»дан дарс бериб, уларга ақидапарастлик оғусини ичириб, давлатга қарши қайрадилар. Халифаликни қайтариш каби сохта гоёларни тарғиб этиб, халқни минг йил ортга, жаҳолат ботқоғига тортаётган кимсалар аслида ким? Уларнинг «шарофати» билан эзгулик дини бўлган ислом барчанинг кўз ўнгида йўлида учраган нарсаларни янчишга тайёр аждар қиёфасини олмадими? Биродаркушлик урушларининг авж олишига, бегуноҳларнинг

қони тўкилишига сабабчи ким? Маслаги — қон, қуроли — террор, нияти — наркобизнес бўлган, ҳокимиятни ўзлаштириш пайида юрган ақидапарастлар эмасми?

Президент Ислом Каримов эса халқ маънавий чанқоғини қондиришнинг бошқа йўлини танлади. У бутун ислом оламининг байроқдорлари бўлган бобокалонларимиз — Имом ал-Бухорий, Имом ат-Термизий, Ҳожа Аҳмад Яссавий, Аз-Замахшарий, Ҳожа Баҳоуддин Нақшбанд, Имом ал-Мотурудий, Нажмиддин Кубро ва яна ўнлаб буюк алломаларнинг оёқости қилинган ҳикматларини улуғлаш йўлидан борди. Зеро, айнан шу улуғ алломалар қуввати билан юртимиз исломнинг чинакам ватанига айланган эди. Ҳали-ҳануз дунёдаги бир миллиард уч юз миллиондан зиёд мусулмонлар бизнинг бобокалонларимиз номини чуқур эҳтиром билан тилга оладилар.

Нима учун биз уларнинг ҳикматлари оёқости қилинган эди, дедик? Келинг, шу ерда ҳам қайсар фактларга мурожаат қилайлик. Буюк ватандошимиз, ҳадис илмининг султони Имом ал-Бухорийнинг мақбараси совет тузумида улкан ахлатхонага, унинг ёнидаги масжид эса қишлоқ хўжалиги техникасининг эҳтиёт қисмлари омборхонасига айлантирилган эди. Сталин вафотидан кейин «темир тўсиқ» бироз кўтарилгандек бўлди. 1956 йилда Совет Иттифоқига илк бор ислом дунёсининг вакили — Ливандаги Тароблус шаҳрининг муфтийси Надийим ал-Жиср расмий ташриф билан келади. Унинг қўйган биринчи қатъий талаби — Имом ал-Бухорий мақбарасини зиёрат қилиш бўлди. Москвани кўя турайлик, ҳатто Ўзбекистондаги ҳукумат вакиллари билан биронтаси буюк муҳаддиснинг қабри тугул, номини ҳам эшитмаган эдилар. Масъул ходимлар ўзининг маънавий мажруҳлигидан уялмадилар, меҳмоннинг истагини бажо келтириб, уни хушнуд этишга ҳам интиладилар. Ўша вақтда Совет ҳукумати Ўрта Шарқ минтақасини ўз таъсир доирасига олишга интилаётган эди. Бу сиёсат барбод бўлишидан хавотирга тушган ҳукумат вакиллари Тошкент ва Самарқанддаги барча масъул раҳбарларни оёққа турғаздилар. Бир кеча-кундузда тоғ-тоғ бўлиб уюлиб ётган ахлат маҳаллий аҳоли ёрдамида ташилиб, мақбара атрофи эпаккага келтирилади. Иттифоққа келганидан буён ҳеч қаерга бормай, Имом ал-Бухорийнинг ҳоклари қўйилган заминга бош эгиш

орзусида бўлган шайх Надийим ал-Жиср мақбара яқинида тиз чўкиб, саҳар соат тўртдан пешингача тинмай Куръон тиловат қилади. Совуқ ҳавода жунжикиб, уни кузатаётган амалдорлар шайхнинг кўзларидан бетўхтов оқаётган аччиқ кўз ёшларининг маъносини қайдан тушунсин?

Мақбаранинг ночор ва аянчли аҳволини кўрган меҳмон республика Президенти билан учрашиш истагини билдиради. Шундай қилиб, шайх республика Олий Совети Президиумининг Раиси Ёдгор Насриддинова билан учрашади. Ливанда диний нуфузи ва сиёсий мавқеи баланд бўлган меҳмон бутун ислом оламининг табаррук алломасига бўлган муносабатдан қаттиқ ранжиганлигини билдиради. Имом ал-Бухорий мақбараси ва сағана атрофидаги тупроқни уларнинг вазнига тенг олтин эвазига сотиб олиш нияти борлигини айтади. Бунга жавобан Олий Совет Раиси: «Урушдан сўнг давлатимиз энди қад кўтараяпти, насиб қилса ўзимиз обод қиламиз», — дейди. Бу воқеадан сўнг коммунистлар салкам қирқ йил ҳукмронлик қилдилар. Лекин аждодларини маймун деб билганлардан ҳеч ким бу ерни обод қилишни ихтиёр этмади. Аксинча, вақтлар ўтиб, яна йиғилган ахлатни чиқариб ташлаш учун бир карвон юк машинаси керак бўлди.

Ислом оламининг буюк мутафаккири, ҳадис илми султони Имом ал-Бухорийнинг мақбарасини тиклаш Ислом Каримовга насиб этди. Президентимиз раҳнамолигида иқтисодий қийинчиликларга қарамай, ҳозирда бутун дунё мусулмон аҳли учун муқаддас қадамжо ва гўзал зиёратгоҳга айланган Имом Исмоил ал-Бухорий меъморий мажмуасини барпо этишга киришилди. Бу мажмуанинг яратилиши ҳам Ўзбекистон Президентининг Имом ал-Бухорийга ва унинг сиймосида Ислом динига, миллий қадриятларимизга муносабатининг амалдаги кўринишидир.

Дастлаб Имом ал-Бухорийнинг ислом дунёсида тутган оламшумул ўрнини ҳисобга олган ҳолда унинг мақбарасини халқаро миқёсда таъмирлаш кўзда тутилган эди. Шу мақсадда Буюк Британиядаги машҳур Оксфорд ислом тадқиқотлари маркази билан 1992 йилда Битим имзоланди. Оксфорд ислом тадқиқотлари маркази томонидан доктор Фархон Низомий бу лойиҳани амалга оширишга масъул этиб тайинланди. Имом ал-Бухорий мақбарасини тиклаш лойиҳалари бўйича хал-

қаро танлов эълон қилиниб, ҳайъат комиссиясига асосан хорижий вакиллар тайинланди. Меъморий обидани тиклаш ишларини моддий таъминлаш мақсадида халқаро Имом Бухорий жамғармасини ташкил этиш ҳақида келишиб олинди.

Кўпгина хорижий мамлакатларнинг ислом меъморчилиги билан шуғулланадиган машҳур архитекторлари, илмий жамоалари танловда иштирок этдилар. Танловнинг охириг босқичида бешта энг кучли лойиҳа қатнашиб, Олмониянинг доктор Бодо Раш раҳбарлигидаги меъморлар гуруҳи томонидан тақдим этилган лойиҳа биринчи ўринни эгаллади. Лекин афсуслар бўлсинки, танлов ҳайъати аъзолари ва танлов иштирокчилари Ўзбекистон миллий меъморчилигининг ўзига хос хусусиятларини яхши тушунмаслиги оқибатида голиб чиққан лойиҳа кўпроқ араб меъморчилиги услубида яратилганлиги маълум бўлиб қолди.

Лойиҳада тасвирланган мақбара қадимий Самарқанднинг маданий-тарихий кўринишига ва меъморий услубига мос келмас эди. Боз устига Имом ал-Бухорий халқаро жамғармасини ташкил қилиш, унинг асосий вазифаларини белгилаш, машҳур бобокалонимизнинг мажмуини қуриш ва унинг диний таълимотини ўрганиш масалаларида ҳам баъзи келишмовчиликлар пайдо бўлди. Мажмуа Самарқандда барпо қилинса-да, жамғарма Буюк Британиянинг Оксфорд ислом тадқиқотлари марказида ташкил қилинажаги ва жамғарма тушган маблағлар бошқа мақсадларда ҳам сарфланиши мумкинлиги таъкидланди. Бунда ўтиш давридаги иқтисодий қийинчиликлар рўқач қилиниб, Имом ал-Бухорий мақбарасини қуришда Ўзбекистоннинг хорижий ёрдамга муҳтожлиги шаъма қилинди.

Мақбарани тиклаш ишлари турли сабаблар билан кечиктириляётганидан хабар топган Президентимиз улуг бобокалонимизга ҳурмат бажо келтириш, мусулмон дунёсининг фахри бўлган Имом ал-Бухорий ҳазратларининг мақбараларини тиклаш ва уларнинг 1225 йиллик тўйларини жаҳон миқёсида нишонлашни ўз зимамизга олишимиз кераклигини уқтиради. Буюк зотларини қадрлаган юрт ҳамиша мунаввар бўлишини билган Юртбошимиз ўтиш даврининг қийинчиликларига қарамасдан, бу меъморий обидани қуришда маблағдан тежамасликни таъкидлади.

Меъморий мажмуани қуришда ўзбек меъморчили-

гининг, биринчи навбатда, Самарқанднинг тарихий-исломий меъморчилик хусусиятларини ҳисобга олиш талаб қилинди. Шунга қарамасдан, меъморлар томонидан ишлаб чиқилган янгидан-янги лойиҳалардан мутахассисларнинг ҳам, шу мақсадда тузилган махсус давлат комиссиясининг ҳам кўнгли тўлмади. Охирги лойиҳа Президентга кўрсатилганида, Юртбошимиз қуйидаги сўзларни айтди: «Биз қураётган меъморий мажмуа буюк бобокалонимиз, мусулмон дунёсининг фаҳри бўлган Имом Бухорийнинг ислом оламида тутган ўрнига тенг бўлиши керак. Агар исломда мусулмонлар учун Қуръони Каримдан кейин Имом Бухорийнинг саҳиҳ Ҳадислари иккинчи ўринда турадиган бўлса, Имом ал-Бухорий мақбараси ҳам Маккаю Мадинадан кейин мусулмонлар учун иккинчи зиёратгоҳ бўлиши керак». Сўнг Президентимиз меъморий обида лойиҳасининг асосий қисмларини ўз қўли билан тўғрилаб берди. Шунда Президентимиз давлат раҳбари сифатида иши кўп бўлишига қарамасдан бу лойиҳани тунларни бедор ўтказиб, ўз хаёлида қурганлиги маълум бўлди.

Ҳақиқатан ҳам Президентнинг орзулари ушалди, ниятлари амалга ошди. Тез орада Ўзбекистон мўътабар зиёратгоҳ ўлкага айланди. Дастлаб ватандошларимиз, сал ўтмай Индонезия, Малайзия ва бошқа хорижий мамлакатлардан келган зиёратчилар ҳам Ҳаж сафарига отланишдан илгари Имом ал-Бухорий мақбарасига қадам ранжида қилишни одат қилдилар. Ҳақиқий мусулмоннинг покиза тилаклари бундай ижобат бўлиши Худонинг ўзи унинг хайрли ишларини қўллаб-қувватлашининг белгиси эмасми?

Президентимизнинг «маънавиятда тежаш мумкин эмас», деган таъкидлари бу мақбара қурилишида ўз ифодасини топди. Буюк алломанинг 1225 йиллик тўйи арафасида битказилган меъморий мажмуанинг қурилишига қарийб 2 миллиард 200 миллион сўм маблағ (жумладан, 1 миллион 150 минг АҚШ доллари) сарфланди. Лекин ислом маданиятини қайта тиклаш билан боғлиқ ишлар Имом ал-Бухорий мақбарасини таъмирлаш билан чекланиб қолмади. Ўтган 10 йиллик вақт давомида (1991—2001 йиллар) давлат томонидан 16 меъморий ёдгорлик таъмирланиб, диний мақсадларда фойдаланишга топширилди. Бу улкан қурилишлар учун жами 3 миллиард 13 миллион 900 минг сўм маблағ сарфланди. Эътиборлиси шундаки,

Ўзбекистонда дин давлатдан ажратилганлиги боис диний ёдгорликларнинг аянчли аҳволига давлат «кўзини юмиб туриши» ҳам мумкин эди. Обидаларимиз таъмирланиб, диний идораларнинг тасарруфига ўтказилаётган бир пайтда ўзларини соф ислом тарафдори деб атовчилар ўз аждодларининг қабрларини бузишга тутиндилар. Ана энди ўзингиз хулоса чиқараверинг: ким чин мусулмонга хос йўлни тутди-ю, ким шайтон изидан борди?

Мустақиллик йилларида имом Абу Исо ат-Термизийнинг 1200 йиллиги, Маҳмуд Замаҳшарийнинг 920 йиллиги, Баҳоуддин Нақшбанднинг 675 йиллиги, Нажмиддин Кубронинг 850 йиллиги, Ҳожа Аҳрори Валийнинг 600 йиллиги кенг нишонланди, уларнинг нишонсиз қабрлари тикланиб, муқаддас қадамжоларга айлантирилди. Бу забардаст алломаларнинг бебаҳо асарлари чоп этилиб, халққа етказилди. Бироқ бой диний меросимизни шарҳлашда масжидлардаги баъзи имом хатибларнинг савияси етарли эмаслиги маълум бўлиб қолди. Чунки бу вақтга келиб уч-тўрт ой қориларга қатнаган ёш йигитчалар ҳам диний рутбаларни қабул қила бошладилар. Ўринли савол туғилади: нима учун боғча болаларига тарбиячи бўлиш учун камида икки йил ўқиш керак-у, одамларнинг қалбида иймонни қарор топтириш учун махсус билим керак эмас? Ваҳоланки, ислом мамлакатларида диний маълумот олиш учун ўқиш камида саккиз йил давом этади.

Бу масала ҳам Президентнинг назаридан четда қолмади. Мустақилликнинг дастлабки йилидаёқ Тошкент шаҳрида «Кўкалдош», Наманган шаҳрида «Мулла Қирғиз» ва Урганч шаҳрида «Фахриддин ар-Розий» Ислом ўрта махсус билим юртлари фаолият юрита бошлади. Кейинчалик бундай ўқув юртлари барча вилоятларда ташкил этилди. Ҳаттоки 1993 йил 22 ноябрда Тошкент шаҳрида «Ҳадичаи Кубро» номли аёл-қизлар Ислом ўрта махсус билим юрти иш бошлади. Диний меросимизни янада чуқурроқ ўрганиш мақсадида 1995 йил 19 майда Вазирлар Маҳкамасининг Қарори билан Халқаро Ислом тадқиқот марказига асос солинди. 1999 йилда эса Президентнинг Фармони билан Тошкент Ислом университети ташкил этилди. Бу вақтда «ислом ҳимоячи»лари дунё мусулмонларига «Ўзбекистон — даҳрийлар мамлакати», деб жар солишдан нарига ўтмади-

лар. Ана энди яна ўзингиз фарқлаб олинг: ким исломга хизмат қилаяпти-ю, ким ундан тасқара башарасини яшириш учун ниқоб ясапти.

90-йилларнинг бошларида баъзи одамларнинг маҳаллаларда масжидлар қуриш йўли билан ўзини мусулмон қилиб кўрсатиши одат тусига кирган эди. Улар орасида масжидларни ҳаром топилган даромадлари эвазига қурувчи ва масжид қуриш баҳонасида ўзининг қабиҳ ниятларини амалга оширувчи кимсалар ҳам йўқ эмас эди. Масалан, 90-йилларнинг ўрталарида Фарғона водийсида қурилган баъзи масжидларнинг ертўлларида жангариларни тайёрлашга мўлжалланган спорт заллари жойлаштирилган эди. Масжид ҳали қуриб битказилмасдан туриб, у ерда турли жанговар машғулотлар бошлаб юборилар эди. Ваҳоланки, мусулмончиликда масжидлар намоз ўқиш, тоат-ибодат қилишга мўлжалланган муқаддас макон ҳисобланади. Ахир масжидлардан жангариларни тайёрлаш учун фойдаланиш Худога шак келтириш, кони гуноҳ эмасми?

Шу ерда яқин ўтмишимиздан яна бир мисол келтириш ўринли. Тошкент шаҳридаги жинойий гуруҳлардан бирининг бошлиғи бўлган Шухрат исмли кимса жиноятларини яшириш учун ўзини «эътиқод курашчиси» деб эълон қилади. 90-йилларнинг бошида у исломга хизмат қилиш ва масжид қуриш ниқоби остида «илоҳий эҳтиёжлар учун» рэкет, киднеппинг (қариндошларидан маблағ ундириш мақсадида кишиларни гаровга олиш), эгаларидан маблағ ундириш мақсадида автомобилларни ўғирлаш билан шуғулланади. Маълумотларга кўра, бу «дин курашчиси» бошчилигидаги жангарилар йиғилган маблағнинг жуда оз қисмини масжид қурилишига сарфлаганлар. Маблағнинг катта қисми эса Шухрат ва унинг ҳамтовоқлари кайфу сафосига сарф қилинган. Бунда ислом ҳаром-ҳариш ишлар учун ниқоб ва зифасини ўтаган, холос.

Яна бир мисол. 90-йилларнинг бошларида Наманган шаҳрида тартиб-интизомни сақлаш мақсадида спортчи йигитлар бирлашдилар. Ҳуқуқ-тартибот органларининг баъзи ходимлари бир қанча ўғри, арокхўр ва жамоат тартибини бузувчиларни гўеки тўғри йўлга солган бу гуруҳнинг кучи ва адолати ҳақида ҳатто мақтаниб ҳам юрдилар. Х. Сотимов томонидан бошқарилган бу гуруҳнинг «хулқни тузатиш» операциялари диний суҳбатлар шаклида, бу ҳам таъсир қилмаса, жисмоний

зўравонлик усулида ўтказилар эди. Натижада, бир неча киши ўз хулқини «ўзгартириб», тартиббузардан намунали диндорга айланди-қолди. Лекин бу гуруҳнинг асл мақсади кишиларни тўғри йўлга солиш эмас, балки ўз «жангари» гуруҳларининг сафини кенгайтириш эди. Акс ҳолда уларнинг Конституцияга зид равишда ўзбошимчалик билан одамларни шариат асосида суд қилишларини қандай изоҳлаш мумкин? Бу ёшлар охир-оқибат «мусулмонларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш» шиори остида рэкет, босқинчилик ва товламачилик йўлига кирдилар. Боз устига ўз жинояти учун жазодан қочган бу ёшларнинг бир қисми халқаро экстремистлар томонидан ёлланиб, ўз Ватанларига қурол кўтариб кирдилар. «Мусулмон жамоасини турли иллат ва даҳриёна ишлардан тозалаймиз!» — деган баландпарвоз шиорларни дастак қилиб олган бу кимсалар, аслида Ватанимизнинг азиз тупроғини наркобизнес карвони ўтадиган сўқмоққа айлантиришга хизмат қиляптилар. Уларнинг қабих жиноятлари учун тўланаётган бебилиска пуллар ҳам асли ҳаром йўллар билан тўпланганлиги ҳеч кимга сир эмас.

Энди ўзингиз ўйлаб кўринг: бу гуруҳлар учун ислом қандай вазифани ўтади? Юртни обод қилган одам чин мусулмонми ёки уни вайрон қилиш ниятидаги кимсасми? Ким ўз халқига, жамиятга, мусулмонлар қавмига чин дилдан хизмат қиляпти? Чин мусулмон ким? Фикримизча, буни изоҳлашнинг ҳожати қолмади. Шундай бўлса-да, яна бир аниқ факт. 1992 йил 16 декабрда Президентимиз Ислом Каримовга ислом дунёсидаги энг нуфузли олийгоҳ — Қоҳирадаги «Ал-Азҳар» университетининг доктори фахрий унвони берилди. Фақатгина ислом оламининг забардаст уламоларига бериладиган бу унвон Юртбошимизга бежиз насиб қилмади. Университет илмий кенгаши ушбу унвонни Ислом Каримовга *«ислом динининг ҳимояси ҳамда мусулмон олий ўқув юртлари ўртасидаги алоқаларни мустаҳкамлаш борасидаги хизматлари учун»* беришни лозим деб топди.

Барчамиз Президентимизнинг муқаддас Каъбатуллоҳда туриб «Юртимиз мустақиллигини мустаҳкамлашда ўзинг раҳнамо бўл, Худо» деган илтижолари бундан буён ҳам ижобат бўлишига тилакдошмиз. Биз чин мусулмон ким эканлигини яхши биламиз.

Иккинчи боб: Бўхронлар гирдобиди

АМАЛ УЧУН КУРАШ ВАСВАСАСИ

Мустақилликнинг 10 йиллик тантаналари яқинлашгани сари мамлакатимизни байрамона кайфият, қалбларимизни қувонч қамраб олмоқда. Шу боис бўлса керак, биз бу кунларда 10 йил ичида эришган ютуқларимиз, қўлга киритган ғалабаларимиз, ўсишлар ва муваффақиятлар ҳақида кўпроқ гапиряпмиз. Лекин негадир мустақиллигимизнинг дастлабки кунларидаги ҳокимият учун курашларни, амалпарастлик васвасалари туфайли кечган изтиробларимизни унутиб қўймоқдамиз. Тарихимизнинг бу мудроқ саҳифаларини варақлаш яқин ўтмишимизга теран назар ташлаш, содир бўлган воқеаларни вақт тарозусида ўлчаш, уларга холисона баҳо беришга ундайди. Чунки ҳозир бу ҳақда гапириш — ҳар қандай эҳтиросдан холи мустақил фикр юритиш демакдир.

Байрамона кайфиятимизга бироз мос келмаса-да, ортга назар ташлаб, тарихимизга соя ташлаб турган ўша таҳликали кунлар ҳақида рўйи-рост гапиришимиз, ўша изтиробларимизни яна бир бор юракдан ўтказишимиз билан мустақилликнинг қадрига кўпроқ етармиз, балки. Ахир Оллоҳ ҳам одамзоднинг бошига ёмон кунларни солиш билан яхши кунларнинг қадрига кўпроқ етишга ўргатади-ку.

Мустақилликка эришгач, биз учун эркинлик ва демократия эшиклари очилди. Лекин бу эшикдан хатлаб кирган ҳамма юртдошларимиз ҳам эркинлик ва демократиянинг оғир юкини кўтара олмадилар. Зеро, эркинлик ва демократия тушунчаларини ҳар ким ўзи хоҳлаган мазмун билан тўлдирди, унда ўзи кўришни истаган нарсасини кўрди. Кимдир демократияни ўз хатти-ҳаракатлари учун масъул халқнинг ҳокимияти деб билса, яна кимдир уни кўчада митинглар, намойишлар, тўс-тўполонларнинг кўплиги билан ўлчади. Кимдир эркинликни фаровон ҳаёт сари йўл деб билса, яна кимдир оломон ҳиссиётларида ўйнаш учун қулай фурсат сифатида ундан фойдаланди.

Мустақиллик арафасида ва унинг дастлабки йилларида мамлакатда халқ бирлиги, давлат равнақи,

тинч-осойишта ҳаёт ҳақида қайғурган, бунёдкорлик ишлари билан машғул бўлган Президент Ислом Каримов сиёсатига қарши кучлар мавжуд эди. Бундай кучларнинг жиддий таҳлили уларни уч гуруҳга ажратиб ўрганишни тақозо қилади. **Биринчи гуруҳ**га мустақиллик учун кураш жараёнлари тўлқинида вужудга келган ва тез орада давр синовига бардош беролмаган «Бирлик» ва «Эрк» каби кучларни киритиш мумкин. **Иккинчи гуруҳ** шўролар даврида юқори лавозимларга эга бўлган ҳамда мустақиллик шароитида ўз мансаби, имтиёзлари ва ҳукмрон ўрнини йўқотиб қўйишдан қўрққан, номига мустақил давлатчилик тарафдори-ку, аслида Шўролар давридаги мақомини сақлаб қолишга ҳаракат қилган мансабпараст фирқачилардан иборат. **Учинчи гуруҳ**ни 80-йилларнинг охирида вужудга келган, исломнинг яшил байроғи остида ҳаёлий халифалик тузиш орзусидаги ақидапарастлар ташкил этадилар.

Ҳар учала гуруҳ юзаки қараганда ўзининг мазмун-моҳиятига кўра фарқ қилса-да, уларнинг мақсадлари бир хил бўлган — уларни халқ манфаатлари, миллат равнақи эмас, балки амал курсиси, ҳокимият шоҳсупаси қизиқтирган. Бу гуруҳ асосчилари ўзининг шахсий манфаатларини халқ ва миллат манфаатларидан юқори қўйган фитначи — амалпарастлардан иборат эди. Улар халқимизнинг ўша вақтдаги Шўро ҳукумати-нинг сиёсатига норозилигидан усталик билан фойдаланиб, ўзларини гўёки халқ ҳимоячилари сифатида кўрсатиб, аслида сиёсий ҳокимиятни қўлга олиш пайида бўлганлар. Бу кучларга хос бўлган умумий хусусиятлардан яна бири — улар халқимизнинг озодликка интилишидан фойдаланиб, уни жар ёқасига олиб бориб қўйишга уринганлар, жамиятда беқарорлик ва носоғлом муҳитни яратиб, халқни оломонга айлантиришга интилганлар, бир неча бор мамлакатимизда фуқаролар урушини келтириб чиқаришга ҳаракат қилганлар. Гапимизни исботлаш учун уларнинг фаолиятига далиллар билан мурожаат қилсак.

Мустақиллик учун кураш жараёнида вужудга келган «Бирлик» ҳаракати, «Эрк» партияси фаоллари асосан ёзувчи ва олимлардан иборат бўлиб, улар қисқа муддат ичида ўзларининг асосий фаолиятларидан четлашиб, бир думалаб сиёсатчиларга айланиб қолганлигининг ўзи ғайритабиий бўлса керак. Шунинг учун ҳам

уларнинг ташкил топиш тарихига озгина тўхталмасак бўлмайди. «Бирлик» халқ ҳаракатига 1988 йил 11 ноябрда Абдураҳим Пўлатов, Муҳаммад Солиҳ томонидан асос солинган эди. Лекин бу ҳаракатнинг дастурига эътибор берадиган бўлсак, уларни бу ҳаракат асосчилари деб айтишга ҳам қийналиб қоласан киши. Чунки ўша вақтда — 1988 йилнинг бошларида собиқ Иттифоқда, айниқса, Болтиқбўйи республикаларида мустақиллик учун кураш анча кучга тўлган эди. Бу республикаларда турли Халқ фронтлари, «Саюдис» ва шунга ўхшаш кўплаб ташкилот ва ҳаракатлар пайдо бўлган эди.

Юқорида номлари битилган «Бирлик»чилар ўз фаолиятларини Болтиқбўйи республикаларидаги бу ҳаракатларнинг дастурларини оғишмай кўчиришдан бошладилар. Бунда улар Ўзбекистоннинг ўзига хос хусусиятларини — мавжуд шароитни, сиёсий муҳитни, кишиларнинг сиёсий маданияти даражаси ва бошқа омилларни ҳисобга олмасдан туриб, Болтиқбўйи республикаларидаги ташкилотларнинг фаолиятини айнан такрорлашга ҳаракат қилдилар.

1988 йил 3 июнда Вильнюсда республиканинг 35 нафар зиёлиларидан иборат ташаббускор гуруҳи «Саюдис» номини олган ҳаракатга асос солдилар. Ҳаракатнинг асосий мақсади — Литванинг мустақиллиги, демократия ва ижтимоий адолат учун курашдан иборат, деб белгиланди. Орадан роппа-роса беш ой ўтгач, 1988 йил 11 ноябрда худди шундай ҳаракат Ўзбекистонда ҳам тузилди. «Бирлик» деб номланган бу ҳаракатга Муҳаммад Солиҳ, Абдураҳим Пўлатов асос солдилар.

1988 йилда Болтиқбўйи республикаларидаги ташкилотлар ўз миллий рамзларини тиклаш учун зўр бериб ҳаракат бошладилар. Бу ташкилотларнинг ўзига хос хусусияти шундан иборат эдики, бу мамлакатлардаги сиёсий вазият, кишиларнинг сиёсий маданияти даражаси тинч йўл билан ҳамда демократик усулларни қўллаган ҳолда дастурий мақсадларга эришиш имкониятини берар эди. Бу ташкилот ва ҳаракатлар ўз мақсадларини амалга ошириш учун уюштирилган митингларда халқни турли фитналарга берилмаслик, куч ишлатмаслик, тинч йўл билан талабларнинг қондирилишига эришишга ундар эдилар. Биздаги «кўчирмакаш»лар эса уларга тақлид қилиб, тез орада ўзбек тилига Давлат тили мақомини бериш ниқобида митингбоз-

ликни бошлаб юбордилар. 1988 йилнинг 20 декабрида Тошкентда талабаларнинг биринчи митинги бўлиб ўтди. Лекин «Бирлик»чилар ўзининг Болтиқбўйидаги устозларидан фарқ қилиб, дастлабки кунларданок, оғир-вазмин халқни ҳиссиётлари жунбушга келган оломонга айлантиришга, куч ва зўрлик орқали ўз дастурий мақсадларига эришишга ҳаракат қилдилар. Ўзларини сиёсатчи-демократлар деб кўрсатишга ҳар қанча уринмасинлар, сиёсатда зарур бўлган сиёсий вазиятни тушуниб етишга, уни таҳлил қилишга уларнинг малакалари ҳам, саводлари ҳам, онглари ҳам камлик қилар эди.

Буни қуйидаги оддий мисолда кўрсатиш мумкин: 1987 йилда — Болтиқбўйи республикаларида Давлат тили учун кураш бошланган даврда Ўзбекистондаги сиёсий вазият билан Болтиқбўйи республикалари ўртасидаги вазият тубдан бир-биридан фарқ қилар эди. Масалан, Литва ва Эстония каби республикалар асосан бир миллатли республика бўлиб, аҳолининг мутлақ кўпчилигини туб миллат вакиллари ташкил қилар эди, бу миллат вакиллари ҳам маданий соҳада, ҳам илмий соҳада, ҳам ишлаб чиқаришда энг муҳим ўринларни эгаллаган эдилар. Улардан фарқли ўлароқ, Ўзбекистон кўп миллатли давлат бўлиб, ўзбек тилига давлат тили мақомини бериб, Болтиқбўйидагидек қисқа муддатда барча фуқароларни давлат тилида сўзлашишга мажбур қилиш миллатлараро зиддиятларнинг вужудга келишига туртки бўлиши ҳисобга олинмаган эди. Бундан ташқари, иқтисодда, айниқса, ишлаб чиқаришда юқори малакали инженер-техник кадрларнинг мутлақ кўпчилигини русийзабон ишчи-ходимлар ташкил этишини эътиборга оладиган бўлсак, бу чора оғир иқтисодий шароитни бундан ҳам оғирлаштириши мумкин эди.

«Чала демократ»ларнинг бу сингари кўчирмачилиги миллат ва унинг келажаги учун жуда қимматга тушини била туриб, бу ишга қўл урганликлари кишини ўйлантириб қўяди. «Бирлик»чилар ва «Эрк»чиларнинг ўзларига сиёсий ўқитувчи сифатида Болтиқбўйи республикаларидаги радикалларни танлаганликлари уларни «лайлакнинг юришини қиламан деб бути йирилган чумчуқ» аҳволига солиб қўйди. Чунки ўзларини «демократия жарчилари» деб билган бу кишилар демократиянинг «Болтиқбўйи варианты»ни тўғридан-тўғри

Ўзбекистонда жорий этиб бўлмаслигини ё тушунмадилар, ё қўлларидан кўчирмакашликдан бошқаси келмаслигини билиб, осонгина йўлни танладилар. Шу ўринда табиий бир савол туғилади. Хўш, нима учун демократияни Болтиқбўйидан импорт қилиб келтириш мумкин эмас экан?

Авваламбор, миллий қиёфасини йўқотишдан қўрқмаган давлатгина ташқаридан бирор ғояни айнан ўзлаштириши мумкин. Чунки янгиликни бундай ўзлаштириш халқнинг менталитети, турмуш тарзи, миллий қадриятлари, руҳиятини топташни ва ҳаттоки, қурбон қилишни талаб этади. Мансаб курсисига жон-жаҳдлари билан интилаётган «Бирлик»чиларнинг кўзига ўша пайтда халқнинг ўзига хослиги, миллий қадриятлари кўринармиди?

Иккинчидан, Болтиқбўйи республикалари СССР таркибига охирги (40-йилларда) киритилган давлатлар бўлганлиги учун ҳам улар табиатан диктатор Иттифоқдан демократик Европага яқин эдилар. Табиийки, 130 йиллик мустамлакачиликни бошидан кечирган ўзбекларга нисбатан бу давлатларнинг халқи демократик жараёнларга анча тайёр эди. Шу боис, уларнинг мустақиллик учун кураши эҳтирослар ва қон тўкишлар асосига эмас, қонунчилик ва инсоннинг ҳақ-ҳуқуқлари асосига қурилган эди. Лекин биздаги калтафаҳм «демократия жарчилари» халқ бир кеча-кундузда ҳақ-ҳуқуқларини таниб, намунали демократга айланиб қолмаслигини қайдан билсин?

Учинчидан, Литвада ўтказилган митинглар билан ўша пайтда Ўзбекистонда ўтказилган митинглар бир хил натижа билан тугашига кафолат йўқ эди. Чунки бу митингларнинг мақсадлари ўхшаш бўлса-да, уларга эришиш воситалари турлича эди. Агар Вильнюсдаги митингларда халқнинг қуроли — унинг ҳақ-ҳуқуқлари бўлган бўлса, Талабалар шаҳарчасидаги митингларда «Бирлик»чилар ёшларни ибтидоий қурол — тош ва таёқлар билан қуроллантирдилар. Ҳокимият талвасасидаги бу «даҳо»лар учун ғўр талабаларнинг ёшгина жонини сиёсий ўйинга тикиб юбориш нима бўлибди?

Тўртинчидан, агар қиёсланаётган мамлакатларга жуғрофий нуқтаи назардан ёндашадиган бўлсак, атрофдаги қўшнилари билан ҳисоблашишга тўғри келади. Болтиқбўйи мамлакатларининг ён қўшнилари ким-у, бизни қандай давлатлар қуршаб турибди? Мустақилликни

қўлга киритгач, Болтиқбўйи мамлакатларининг қўшнилари уларнинг қўлидан етаклаб Европа ҳамжамиятига олиб кирмоқчи бўлсалар, бизнинг «жон қўшнилари-миз»дан баъзилари халқимизни Исломий халифаликка итариб киритиб, VII асрга қайтармоқчи бўлсалар, баъзилари эса ўзлари мустақилликка эндигина эришиб, ўз тараққиёт йўлларини ҳали белгилаб олмаган эдилар. Болтиқбўйи республикаларидаги ташкилотларнинг дастуридан ғояларни ўғирлаётганда минтақадаги ижтимоий-сиёсий вазиятни, қўшни мамлакатларнинг ниятларини ҳисобга олиш кераклигига «доҳийбачча»ларнинг ақли етмаган бўлса, халқда нима гуноҳ?

Гарчанд, мустақиллик учун кураш даврида халқни ўз томонига оғдирадиган баландпарвоз шиорлар воситасида ҳокимиятга эришиш мумкин бўлса-да, лекин реал ҳокимият қўлга текканидан кейин бунёдкорлик ишларини амалга оширишда, давлат ва жамият қурилишини йўлга қўйишда ҳамда иқтисодни бошқаришда юқори малакага эга бўлиш ҳал қилувчи аҳамиятга эга эканлигини ҳаётнинг ўзи кўрсатди. Литванинг мустақиллиги учун курашда кескин чораларни қўллашга мойиллиги билан ажралиб турган «Саюдис» республика мустақилликни қўлга киритганидан кейин ҳам ўзининг радикал кайфиятидан воз кечмади. Мустақилликка эришгач, давлатни бошқариш билан боғлиқ мураккаб вазифаларни ҳал қилиш учун «Саюдис»нинг минимал сиёсий тажрибаси камлик қилар эди. Шу сабабли бу ҳаракатнинг асосчилари давлат бошқарувидаги иккинчи даражали роллар билан қаноатланишлари лозим эди. Аммо шахсий манфаат ва амал илинжи уларга тинчлик бермасди. СССР вақтида коммунистлар билан курашишга ўрганиб қолган «Саюдис»чилар тинчликка кўника олмай, жамиятда низоларни авж олдириш йўлини танладилар. Натижада, «Саюдис» Сейм (парламент)га сайловларда мағлубиятга учраган бўлса, Президентлик сайловларида «Саюдис»нинг биринчи раҳбари В. Ландсбергис эмас, балки посткоммунистлардан А. Бразаускас галаба қозонди. «Саюдис» сайловларда мағлубиятга учрагач, бунда халқни айблаган эди: «Сеймга сайловларда Литва ўз-ўзига хиёнат қилди ва дунё учун хавфли бўлиб қолди».

Энди Ватанимизга қайтайлик. Икки амалпарастнинг боши бир қозонда қайнамаслиги маълум бўлиб қолгач, 1989 йилнинг сентябрида «Бирлик» халқ ҳаракати

иккига бўлинди. Шу кундан эътиборан «Бирлик» ўз номига мос бўлмай қолди: «Бирлик»нинг сафларида бирлик йўқолди. Унинг таркибидан Муҳаммад Солиҳ бошчилигидаги гуруҳ ажралиб чиқиб, улар «Эрк» демократик партиясига асос солдилар. Муҳаммад Солиҳ ўзининг бу қадами билан энди «Бирлик» доирасида демократия учун кураш ғояси уни қаноатлантирмаслигини, энди у ҳокимиятни эгаллашга даъвогар эканлигини кўрсатди. 1991 йил 29 декабрда муқобиллик асосида бўлиб ўтган Ўзбекистон Республикаси Президентлигига биринчи сайловларда И. Каримов ва М. Солиҳнинг номзодлари қўйилиб, халқнинг 86 фоиз овозини олган Ислом Каримов ғалаба қозонди. «Эрк»чилар «Саюдис»чилардан фарқли ўлароқ ўз мағлубиятларида халқни айбламадилар, улар ўзларига бошқа душман танладилар. Бу — халқнинг иродаси билан сайланган Президент И. Каримов эди. Ҳаётни фақат оқ ёки қора бўёқларда кўрадиган «Эрк»чилар учун душмансиз ҳаёт ҳаёт эмас эди, чунки улар доимо нимагадир қарши эмас, балки кимгадир қарши курашишлари зарур эди. Илк душман сифатида коммунистларни танлаган «Эрк»чилар тез орада ўзлари учун бошқа душман образини яратишлари табиий эди. «Эрк»чилар эндиги чинқириқ ва жазаваларида Президентни нишонга ола бошладилар.

Вильнюсдаги сайлов натижаларига қайтсак, матбуотда ёзилишича, Литва халқи аслида жанжалларга, низоларга, зиддиятларга қарши овоз берди. Бу ҳақда «Летувос ритас» газетасининг 1993 йил 26 март сонисида: «Халқ «Саюдис»нинг етакчиларида адолатли жамият қиёфасининг гавдаланишини кўрар эди. Афсуски, тез орада халқнинг улардан кўнгли қолди», деб ёзилган эди. Содир бўлаётган воқеаларни чуқур таҳлил қилган «Саюдис» ташкилотчиларидан бири файласуф А. Юозайтиснинг фикрича: «Кутилмаган ҳодиса содир бўлди — ўтмишда қолиб кетаётган сиёсий ташкилот, аниқроғи Литва компартиясининг қолдиқлари икки йил ичида «Саюдис»дан «бир бош баланд» бўлиб қолди... Агар «Саюдис»нинг раҳбарлари ўз мағлубиятлари учун ўзлари йўл очиб бермаганларида эди, бу ташкилотнинг қўлидан ҳеч нарса келмас эди». Тез орада янги ҳукуматнинг олдида муҳолифатнинг зарурлиги ҳақида масала кўндаланг бўлиб қолди. Литванинг сиёсатчилари муҳолифатга эҳтиёж ҳақидаги фикрларини матбу-

отда эълон қила бошласалар-да, улар «Саюдис» қиёфасида мухолифатни кўрмасдилар ёинки «Саюдис»дек мухолифатга эга бўлишни истамасдилар. «Саюдис» нафақат ҳукмрон партия мақомига эриша олмади, балки мухолиф партия сифатида ҳам яроқсиз бўлиб қолди. Натижада, «Саюдис» ўз-ўзидан сиёсий саҳнадан йўқолиб кетди.

Ўзбекистондаги сайловларда эса халқ иқтидорли, тажрибали, мулоҳазакор раҳбарга овоз берди. Халқимиз жиззаки, жанжалкаш, енгилтак инсон томонидан бошқарилишни истамасди. Аслида рақибидан атиги битта кам овоз олган бўлса-да, иккинчи номзоднинг ҳаётий ҳақиқатни тан олиши, янги қонуний ҳукуматга бўйсунниши демократиянинг талаби эмасми? У ҳолда ўзларини «демократия жарчилари» деб таништирган «Эрк»чиларнинг сайловлардаги мағлубиятидан кейин ҳокимиятни ағдаришга чақириқларини қандай изоҳлаш мумкин? Бу — амалпарастлик васвасасидан бўлак нарса эмас. Литвада «Саюдис» раҳбарларининг хатолари ҳаракат аъзоларининг норозилигини туғдирган бўлса, «Эрк» раҳбарларининг бундай ноқонуний ҳаракатлари ҳам партия ичида қаршилиқ келтириб чиқарди. «Эрк» демократик партияси Тошкент шаҳар ташкилотининг собиқ котиби, профессор Шоди Каримов Муҳаммад Солиҳга очиқ хатида («Халқ сўзи» газетаси, 1993 йил 27 октябр) жумладан шундай ёзади: «Сиз ўзининг шахсий манфаатини партия ва халқ манфаатидан юқори кўядиган, мансаб ва ҳокимият оғушида ҳеч нарсадан тап тортмайдиган, керак бўлса бу йўлда фуқаролар қонини тўкиб бўлса-да, раҳбарлик шоҳсупасига чиқиш орзусида юрган, амбицияга берилган шахс бўлиб чиқдингиз. Сухбатларимизда сиз ҳар доим «10—15 одамнинг қони тўкилса ҳам майли, бу халқнинг кўзини очади» дер эдингиз. Бу гапларнинг мағзини мана энди мен чақпман. Яна бу жанобларнинг Ўзбекистонда демократия йўқ, инсоний ҳуқуқлар бўғиялпти деб аюҳаннос солишига ҳайрон қоласан киши. Ҳокимият тепасига фақат Муҳаммад Солиҳ келсагина демократия амалга ошган бўладими?

Мен «Эрк» демократик партиясига Муҳаммад Солиҳ шахсини улуғлаш учун кирган эмасман. Партия раиси Муҳаммад Солиҳнинг бугунги кундаги ҳокимият учун кураш усули менга маъқул эмас ва «Эрк» демократик партиясидан чиққанлигимни билдираман. Чунки мен ҳеч қачон анархия йўлини, миллатни бебошларча иккига бўлиб, бир-бирига қарама-қар-

ши курашга чорловчи йўлни қўлламаганман ва бу йўлни миллат ва юрт тақдири учун энг хавfli ва фожеали йўл деб биламан». Кўриб турганингиздек, бу очиқ хатда Муҳаммад Солиҳнинг кўпгина кирдикорлари фош қилинган. Лекин бу очиқ хатни унинг рақиби эмас, балки энг яқин сафдошларидан бири ёзганини эътиборга оладиган бўлсак, Муҳаммад Солиҳ давлатни бошқариш у ёқда турсин, ҳатто биттагина партияни бошқаришга ҳам ожизлик қилганини кўрамиз.

Шу ўринда, табиий бир савол туғилади. Литва халқи «Саюдис»дек муҳолифатга эга бўлишни истамаган бўлса, нега чет эллик «дўстларимиз» ўзбек халқига фақат «Эрк»дек, «Бирлик»дек муҳолифатни лозим кўрадилар? Нега Ўзбекистонда муҳолифатнинг йўқлигида Президентни айблайдилар? Агар Президент Ислон Каримов муҳолифат бўлишини истамаганида эди, у ўша пайтлардаёқ Ўзбекистон Олий Кенгашининг X сессияси минбаридан туриб, «Демократия устун бўлган жамиятда конструктив соғлом оппозициянинг роли жуда катта бўлади. Бундай оппозиция жамиятнинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий ривожига ҳисса қўшади», деб айтармиди? «Саюдис»дан фарқ қилиб, «Эрк»чилар сайловларда мағлубиятга учраганларидан кейин ўзларини демократия тарафдорлари деб атасалар-да, энди ғайридемократик йўллар билан сиёсий ҳокимиятни қўлга киритишга ҳаракат қилдилар. Улар ҳеч қандай қонунни, ҳаттоки Конституцияни менсимайдиган жиноятчилар гуруҳига айландилар. Шундай экан, ҳеч қандай қонунни, ҳаттоки Конституцияни менсимайдиган жиноятчи гуруҳларни муҳолифат деб бўладими? Халқ сайлаган парламентни оёқости қилиб, унга муқобил ҳолда ноқонуний «Миллий мажлис» тузишга уринган, жазодан қочиб хорижга яширинса-да, виждон азобидан қийналиш ўрнига четдан туриб, Ватани шайнига мағзавалар тўкаётган инсон муҳолифми ёки хоинми? Унинг учун нима қадрлироқ: Ватанини янада обод кўриш истаганими ёки ҳар қандай қурбонлар эвазига бўлса ҳам ўзининг амал курсисига ташналигини қондириши?

Сиёсий найрангбозликлар аввал кўпоровчиликка, кейинчалик конституцион тузумни ағдаришга айланиб кетганлиги учун Ўзбекистон Республикасининг Олий Суди 1993 йил август ойида «Миллий Мажлис» қат-

нашчилари устидан жиноий иш қўзғайди. Шу йилнинг сентябр ойида ўз низомига зид ҳаракатларни амалга оширганлиги учун «Эрк» демократик партиясининг фаолияти тўхтатилди. Қарийб беш йил ичида «Эрк» партиясини Ўзбекистон сиёсий майдонига шиддат билан кириб келиб, қўллаб тўқнашув ва тўполонлар келтириб чиқаришга, Худодан тинчлик-омонлик сўрайдиган халқнинг кўнглини бездириб, охир-оқибат ёмонотлиқ бўлиб, сиёсий саҳнадан чиқиб кетишга улгурибди.

«Бирлик» ва «Эрк»нинг сиёсат оламига кириб келишида ҳам, унинг ўз олдига қўйган мақсадларида ҳам, мақсадларга эришиш учун танлаган радикал услубларида ҳам, сайловлардаги муқаррар мағлубиятидан кейинги лўттибозликларида ҳам, умри қисқалигида ҳам «Саюдис»га нимададир ўхшашликни, нимададир тақлидни, яна нимададир кўчирмакашликни пайқамаслик мумкин эмас. Энди бироз кўчирмакашлик ҳақида. Аслида кўчирмакашлик халқаро мулоқот тилида «плагиат» деб аталади. Ўзларини «демократия жарчилари» деб аташни ёқтирадиган «Бирлик»чилар ва «Эрк»чилар учун у қадар бегона бўлмаган бу атама ўзбек тилига айнан таржима қилинганда «ўғирляяпман» деган маънони англатади. Бу сўз аслида бировнинг асарлари, кашфиётлари, ихтироларини ўзиники деб эълон қилишга нисбатан ишлатилади. Барча мамлакатларда бундай ҳаракатлар учун жазо белгиланган. «Бирлик»чилар ва «Эрк»чиларнинг «бировга сездирмасдан» қўллаган сиёсий плагиатлари учун эса тарихнинг ўзи ҳукм чиқариб бўлди. Улар шунчаки йўқлик қаърига сингиб кетмадилар, уларнинг пешонасида «Ватан хоини», «чала демократ», «амалпараст шаллақи» тамғалари абадий муҳрланиб қолди.

«Бирлик» ва «Эрк»чиларга нисбат берилган бу лақаблар бизнинг жунбушга келган эҳтиросларимиз ҳосиласи эмас. Балки уларнинг ҳаракатларига ҳолисона берилган баҳодир. Сўзимизнинг исботи сифатида «Бирлик» халқ ҳаракатининг дастурига мурожаат қилайлик. Унинг муқаддимасида ёзилишича, «Ўзбекистонда унинг янги мавқеидан келиб чиқиши лозим бўлган инқилобий ўзгаришлар бўлаётгани йўқ». Луғатларда «инқилобий ўзгаришлар» бир сифат ҳолатидан иккинчи сифат ҳолатига сакраш йўли билан тез ўтиш сифатида таърифланади. Шундай экан, «Бирлик»чиларнинг биргина шу инқилобпарастлик даъволари уларни «чала де-

мократ» деб аташга тўла асос бўла олади. Демократияга сакраш йўли билан қисқа муддатда эришиб бўлмаслигини билмайдиганларни яна қандай аташ мумкин? Халқ бир кунда ўз қадриятлари ва дунёқарашини 180 даражага ўзгартира олишига ким ишонади?

Ҳаттоки халқнинг юқори сиёсий маданиятга эга вакиллари ҳам Олий Кенгашнинг 1991 йили 31 августдаги навбатдан ташқари сессиясида Президент Ўзбекистон мустақиллигини эълон қилиш ташаббуси билан чиққанида, аввалига бу нарсани «ҳазм» қила олмаган эдилар. Ислом Каримовнинг: «Нима, мустақилликдан чўчипсизларми, нега қарсак чалмайсизлар?» деган сўзларини эшитганидан кейингина халқ вакиллари бу ташаббусни қарсак билан қўллаб-қувватладилар. Мустақиллик-ку, бизнинг азалий орзуимиз эди. Лекин очигини айтадиган бўлсак, ўша пайтларда демократия биз учун мутлақо янги тушунча эмасмиди? Шундай экан, «Бирлик»чилар-у «Эрк»чиларнинг демократия ҳақида айюханнос солишлари — ҳали демократиянинг нима эканлигини яхши тушунмаган ва демак, ҳали демократияга тайёр бўлмаган халқни чалғитиш, бошқача айтганда, амалпарастлик йўлида шаллақилик қилишдан бўлак нарса эмас. Боз устига, демократия сари йўл узоқ давомли ва тадрижийликни талаб этадиган жараён бўлмаганида эди, Америка халқи демократияга 200 йил давомида келмаган бўларди.

Юқорида биз «Бирлик»чилар ва «Эрк»чиларни плагиатда айблаган эдик. Лекин бу — уларнинг ягона нуқсони эмас. Уларни популизмда айблаш учун ҳам барча асосларимиз бор. Сиёсий луғатларда «популизм» сўзи асосланмаган ваъдалар бериш йўли билан омма ҳиссиётларида ўйнаш, сафсата ва ёлғон-яшиқ гаплар билан халқда шуҳрат қозонишга интилиш сифатида шарҳланади. Эътиборлиси шундаки, популизм ўтиш даврида, туб бурилишлар шароитида айниқса авж олади. Популизмнинг ўзига хос «ажойиб» бир хусусияти бор: у кўнгил қолишдан бошланиб, охиrhoқибат яна кўнгил қолиш билан тугайди. Бизда ҳам шундай бўлди: эски тузумдан ихлоси қайтган кишилар популистларнинг баландпарвоз гаплари, ҳаётдан узилган ваъдалари, жозибадор чақириқларга содаларча ишониб қолдилар. Бироқ популистларнинг ҳақиқат қиёфасидаги ёлғонлари фoш бўлгач, халқ-

нинг улардан ҳам ихлоси қайтди. Халқ қаттиқ алданганлигини, орзу-ҳаваслари амал курсиси йўлида қурбон қилинганлигини ва асосийси, омманинг ҳиссиётларини «қитиқлаш» — ҳокимиятга элтувчи оддий восита эканлигини тушунди.

Сиёсатчи қанчалик радикал бўлса, у популистик усуллардан кўпроқ фойдаланишини тарихий ҳақиқат кўп бор исботлаган. Бу эса «демократия жарчиси» ниқоби остида аслида шафқатсиз диктатор яширинганини яна бир карра исботлайди. Боз устига, популизм — сафсатабозликнинг бир кўриниши ҳамдир. Шундай экан, гап сотиш ҳисобига кун кечирадиган Муҳаммад Солиҳдек инсоннинг салоҳияти популизмдан бошқа усулларни қўллашга ожизлик қилар эди. Барча популистларга теккан яна бир касал бор. У ҳам бўлса — сафсаталар билан эмас, ўзининг амалий ишлари билан халқнинг ҳурмат-эътиборини қозонаётган фидойи етакчиларга тош отиш, уларга туҳмат қилишдир. «Эрк»чилар ва «Бирлик»чилар ҳам популизмнинг бу «неъматидан бебахра қолганлари йўқ. Лекин халқимиз уларнинг бундай хуружларини «мевали дарахтга отиладиган тош» деб қабул қилади, холос.

Юқорида баён этганларимиз — яқин ўтмишимизнинг аччиқ бир ҳақиқати. Қанчалик аччиқ бўлмасин, бу тарихий ҳақиқатни тан олишга мажбурмиз. Афсуски, бу ҳақиқатни йўқлик қаърига кўмиб бўлмайди. Чунки тарих ўз табиатига кўра такрорланиш хусусиятига эга. Шу боис, бизга ёқадими-йўқми, бу тарихий воқеаларни яна бир бор ёдга олиш, уларни холисона баҳолаш ва зарурий хулосалар чиқариш келажакда бундай нохуш ҳодисалар такрорланишининг олдини олади. Шундай экан, мустақиллигимизни мустаҳкамлаш йўлида гов бўлган бошқа кучларнинг ҳам кирдикорларини очиб ташлаш биз учун фойдадан холи бўлмайди.

1991 йилнинг август ойи. «Қардош» республикалари салкам бир ярим аср мобайнида мустамлакада ушлаб турган қизил империя ўзининг кун битганини сезиб, «жончиқар» талвасага тушиб қолди. 1991 йилнинг 19 августидан бир гуруҳ амалдорлар Москвада «ГКЧП» номи билан тарих саҳифаларида шармандаларча муҳрланган давлат тўнтаришини амалга оширдилар. Бу кунларда дунё ҳамжамияти нафақат ҳокимият учун беўхшов курашнинг шубҳали ниҳоясини кўрди,

балки «бўлинмас иттифоқ»нинг ич-ичидан зил кетганининг ҳам гувоҳи бўлди.

Республикаларга миллий мустақилликни қўлга киритиш учун бундан қулай фурсат бўлиши мумкин эмас эди. Лекин бу имкониятдан озодлик йўлида фойдаланиш ўрнига халқнинг ҳуррияти эвазига бўлса-да, республиканинг биринчи раҳбари курсисини эгаллаш иштиёқидаги мансабпарастлар Ўзбекистонда ҳам топилиб қолди. Президент Ислон Каримовнинг Ўзбекистонда эмаслиги қўл келган республиканинг ўша вақтдаги вице-президенти Шукрулло Мирсаидов республикада ГКЧПнинг барча қарорларига сўзсиз итоат қилиш ҳақида буйруқ чиқарди:

«... Ўзбекистон ССРнинг барча вилоятлари ва Қорақалпоғистон АССРга! СССР вице-Президенти ўртоқ Г. И. Янаевнинг СССР Президенти вазифасини бажаришга киришгани ҳақидаги Фармонга асосан, совет раҳбариятининг СССРнинг айрим жойларида Фавқулодда ҳолат жорий этиш ҳақидаги Баёнотига биноан, СССРда Фавқулодда ҳолат давлат қўмитаси (ГКЧП)нинг совет халқига мурожаати ва ўртоқ Г. И. Янаевнинг давлат ва ҳукумат бошлиқларига, БМТнинг Бош котибига йўллаган Мурожаатлари муносабати билан Ўзбекистон ССРнинг барча ҳудудида СССРда Фавқулодда ҳолат давлат қўмитаси фаолиятини яқдиллик билан ва ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш топширилсин...

Ўзбекистон ССР
вице-Президенти
Ўзбекистон КП
Марказий Қўмитаси котиби

Ш. МИРСАИДОВ

А. ЕФИМОВ

Тошкент шаҳри. 1991 йил 19 август»

Албатта, юзаки қараганда, оддийгина буйруқ бўлиб кўринган бу ҳужжат аслида москвалик мансабдорга тошкентлик амалпарастнинг тақлиди эди, холос. Агар СССР вице-Президенти Г. Янаев Президент М. Горбачевнинг Форосда дам олаётганлигидан устамонлик билан фойдаланиб, ГКЧП воситасида давлат тўнтаришини амалга ошириш ва охир-оқибат ўзининг ҳокимиятга ташналигини қондиришни мақсад қилган бўлса, Ўзбекистонда худди Янаевдек мавқени эгаллаган Ш. Мирсаидов Президент И. Каримовнинг

расмий сафар билан Ҳиндистонда эканлигидан «моҳирона» фойдаланиб, бу фитначилар гуруҳининг жиноятларини қўлаб-қувватлаш билан тезда ҳокимиятга эришмоқчи бўлди. Катта сиёсий тажрибага эга Г. Янаев Ш. Мирсаидовдаги амалпарастлик сифатларини илғаб, уни «ГКЧП» номи билан тарихда қолган сиёсий ўйинга тортиди. Г. Янаев гумашта танлашда адашмади. Бу ишларни, табиийки, ўзининг мустақил фикрига эга, ҳийла-найранглардан нафратланадиган ва, энг асосийси, Ўзбекистоннинг мустақиллиги учун сидқидилдан курашаётган Ислом Каримов билан амалга ошириб бўлмасди. Ҳиндистон сафаридан қайтган Ислом Каримовнинг кейинги ҳаракатларини бунинг исботи сифатида келтириш мумкин. У мустақилликка эришиш йўлидаги қатъиятини яна бир карра намоиш қилиб, ГКЧП кунларида қабул қилинган барча ҳужжатларни бекор қилди, Ўзбекистон ССР Олий Кенгашининг навбатдан ташқари сессияси минбаридан туриб, 1991 йил 31 августда, Ўзбекистон Республикасининг мустақиллигини эълон қилди. Ҷша кунлар Ўзбекистон учун ҳақиқий синов вазифасини ўтади: Ўзбекистоннинг мустақиллиги учун қайғурадиган фидойи ким-у, Москванинг ноғорасига ўйнайдиган «бачча» ким эканлиги маълум бўлди-қолди.

Ҳокимиятга ташналигини бу йўл билан қондиrolмай қолган Ш. Мирсаидов энди бошқа йўлни танлади. Энди у атрофига «ўз одамлари»ни йиғиб, улар орқали мавжуд сиёсатга, парламентга, Президентга ишончсизлик билдириш ва шу йўл билан Президентлик лавозимини эгаллаш тадоригини кўра бошлади. 1991 йил 18—21 ноябрни, яъни Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг VIII сессияси бўлиб ўтадиган кунларни у ўз мақсад-муддаоларига етиш учун энг қулай фурсат деб билди. Худди шу кунлари сўз олган Ш. Мирсаидов ва унинг «командаси» депутатлар орасига кутку солиш, ҳукуматга ишончсизлик билдириш ва охир-оқибат давлат тўнтаришини амалга оширишга зўр бериб уриндилар. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн тўртинчи чақриқ VIII сессияси стенограммаси ҳам сессия ҳужум руҳида ўтганлигини, Ш. Мирсаидов ва унинг гумашталари бу сессияга жиддий тайёргарлик кўришганини, бироқ улар кўтарган масалалар мутлақо асоссиз

эканлигини, боз устига улар мутлақо мантиқсиз бир талаб — ўзлари қабул қилган қонунларни бузиш, уларга бўйсунмаслик талаби билан чиққанликларини кўрсатади.

Қонун чиқарувчи ҳокимиятнинг баъзи вакиллари ўзлари қабул қилган қонунни бузиш ташаббуси билан чиқаётганлигининг ўзи улар ҳокимиятга эришиш йўлида барча нарсаларга тайёр эканлигининг исботи эмасми? Ш. Мирсаидов бошлиқ гуруҳ аввалбошда ҳам (ГКЧП билан боғлиқ фитна назарда тутилмоқда), кейинчалик ҳам (Олий Кенгаш сессиясидаги хоинлик кўзда тутилмоқда) сиёсий курашнинг энг ифлос усулини — фитна уюштириш, ифвогарликлар қилиш, одамларни ўчакиштириш каби усулларини танлаганлиги КПССда обдон чиниққан бу кимсаларнинг асл башарасини кўрсатади. Бу гуруҳ аъзолари аллақачон ким қандай мансабда ишлажаклигини ўзаро келишиб, ҳукумат портфелларини бўлиб олганликлари ҳам уларнинг амалпараст, сохта шон-шуҳратга ўч, энг ачинарлиси, бу нарсаларга эришиш учун ҳар қанча қурбонликларга тайёр эканликларини кўрсатади. Президент И. Каримов ва сессияда қатнашган соғлом фикрловчи кишиларнинг қатъияти туфайли бу қўпоровчилар фитнасининг амалга ошмагани ҳам халқимизнинг толеи баландлигидан бўлса керак.

Афсуски, Ўзбекистондаги энг юқори мансабни эгаллаш орзусида жазавага тушганлар фақат М. Солиҳ ва А. Пўлатов бошчилигидаги миллатчи-кўчирмачилар ҳамда Ш. Мирсаидов бошчилигидаги кўғирчоқ-коммунистлардан иборат эмас. Бу ўринга даъвогарларнинг яна бир гуруҳи ўзларининг қора ниятларини исломнинг яшил байроғи остига яширишга уринмоқдалар. Жамиятимиздаги яна бир қўпоровчи куч ислом радикализи бўлиб, бу оқим ўз сафларида исломнинг бузиб талқин қилинган ғояларига берилган ҳамда саробдан иборат ислом давлати куриш йўлида барча нарсаларни қурбон қилишга тайёр ёшларни бирлаштирган. Улар «Ислом лашкарлари», «Адолат», «Тавба» каби гуруҳлар орқали ўз фаолиятларини амалга оширишга ҳаракат қилганлар.

Барчани шариат аҳкомларидан чекинишда ва жаҳолатда айблаган бу гуруҳлар ҳукуматга қарши йўналтирилган «шовқини зўр» хатти-ҳаракатлари билан амалпарастлик «пойгаси»да иштирок эта бошладилар. Ис-

ломий таълим баҳонасида, асосан, сиёсий жангарилikka ўргатилган ҳамда мамлакатимиз танлаб олган дунёвий тараққиёт йўлини инкор этишни тарғиб этувчи кичик-кичик тўғарақлардан ўсиб чиққан бу радикаллар ҳокимият учун курашувчи кучларнинг учинчи гуруҳини ташкил этдилар.

Бу ҳаракат аъзолари 1991 йилнинг декабрида Наманганда собиқ вилоят партия кўмитаси биносини эгаллаб олиб, ҳукумат вакилларига қўйидаги талабларни илгари сурдилар:

1. Дунёвий тузумдан воз кечиш ва Ўзбекистонни исломий давлат деб эълон қилиш;
2. Дунёвий қонунларни бекор қилиш ва мамлакатда шариат устуворлигини тан олиш;
3. Дунёвий мактабларни беркитиш ва ўғил болалар ҳамда қиз болалар алоҳида ўқитиладиган мактабларга ажратиш;
4. Исломий кийинишга ўтиш, аёлларнинг эса ҳижобга ўралишларини жорий этиш;
5. Намангандаги собиқ сиёсий таълим муассасалари биноларини ислом радикаллари ихтиёрига бериш ва ҳоказолар.

Улар илгари сурган жами 15 та талаб аслида ҳокимиятнинг ислом радикалларига бериш талабини ифода қилган эди. Ҳокимиятнинг уларга берилиши эса аслида ўзларининг «жиҳод қилиш ҳуқуқи»дан фойдаланиб, улар назарида жиҳод қилиниши лозим бўлган барча-барчани: ўзга диндагиларни, ўзгача фикрловчиларни, дунёвий тараққиёт тарафдорларини, қисқаси, кўнгилларига ёқмаган барчани истисносиз тарзда қириб ташлаш имконини берар эди.

Террористик усулларни кенг қўллаган, мамлакат ҳаётини издан чиқариш ва шу орқали давлатни кучсизлантириш йўлини танлаган радикаллар 1992 йил баҳорида ўз талабларининг жиддийлигини яна бир бор намоён қилиб, расмий ҳокимиятнинг бир неча вакилларини гаровга олдилар. Кейинчалик Тожикистон ва Афғонистон ҳудудидаги ҳарбий ҳаракатларда иштирок этган бу кучлар мазкур мамлакатлардаги ҳарбий лагерларда тайёргарликдан ўтишиб, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ҳам бир қатор террористик жиноятларни содир этдилар.

Ҳозирги вақтда баъзи халқаро ташкилотлар, гарчи АҚШнинг Давлат департаменти томонидан тер-

рористик гуруҳ деб эълон қилинган бўлса-да, Тоҳир Йўлдошев ва Жума Намангонийлар бошлиқ «Ўзбекистон ислом ҳаракати» билан музокаралар олиб боришга ундамоқдалар. Лекин энг демократик давлат ҳисобланган АҚШ ҳам экстремистик, террористик гуруҳлар билан ҳеч қандай музокараларга киришмаслиги барчага аён-ку. Шу ўринда табиий бир савол туғилади: демократик давлатларнинг ўзлари террористик гуруҳлар билан музокарага киришмас эканлар-у, нега энди Ўзбекистон ҳукуматини ўз ҳудудида террористик ҳаракатларни амалга оширган гуруҳлар билан музокара қилишга ундайдилар? Шу ўринда яқин ўтмишимизга яна бир бор мурожаат қилишимиз ўринли. 1991 йилда Наманганнинг собиқ обком биносини босиб олган Жума Намангоний ва Тоҳир Йўлдош бошчилигидаги диний ақидапарастлар Президент И. Каримовни қуролсиз, соқчиларсиз — бир ўзини музокараларга чақирган эдилар. Ўша вақтда бу гуруҳ раҳбарлари оғир жиноятлар содир этишга ҳали улгурмаган эдилар. Уларнинг қўли ҳали қонга беланмаган эди.

Шўролар тузумидан аламзада бўлган, шу боис ақидапарастларнинг ёлғон даъватларига ишонган минглаб бегуноҳ кишиларнинг ҳаётини сақлаб қолиш, мамлакатда фуқаролик уруши алангаланишнинг олдини олиш мақсадида Президент Ислам Каримов ёлғиз ўзи Намангандаги музокараларга боришга рози бўлган эди. Ўзингиз ўйлаб кўринг: қайси бир давлат бошлиғи, мамлакат қуролли кучларининг бош қўмондони бир ўзи, соқчиларсиз, ҳаётини гаровга қўйиб, кўзи қонга тўлган, алданган, жоҳил одамларнинг олдига кириб борган? Инсоният тарихида бу каби воқеа илгари юз бермаган.

Обком биносидан тўпланган, диний ақидапарастлар томонидан алданган минглаб одамлар «Оллоҳу акбар» деган ҳайқиреқлар билан Президентни кутиб олган эдилар. Президентнинг ёлғиз ўзи келганлигини кўрган ва минглаб тарафдорлари қуршовида ўзини шердек тутган Тоҳир Йўлдошев Президентга юқорида санаб ўтилган 15 та талабни қўйди. Ҳар бир сўздан кейин оломоннинг «Оллоҳу акбар» деб ҳайқиреши Т. Йўлдошевга куч бағишлади. Президент И. Каримов ундан микрофонни тортиб олиб, ўта босиқлик ва қатъият билан оломонни бузғунчилик ва би-

родаркушликдан тўхтатиб қолди. Бинода тўпланган 10 мингга яқин оломон Президентнинг даъватини эшитгач, ўзининг қаттиқ алданганлигини тушуниб етди. Бу воқеа ким мард-у, ким номард, ким халқ оёйишталигини ўйлаган-у, ким ўз ўйинида халқни қўғирчоқ қилганлигини яна бир бор кўрсатди. Ўзингиз ўйлаб кўринг: алданиб, жаҳолат гирдобига кирган, кўзи қонга тўлиб, жазавага тушган оломонни жиноятдан сақлаб қолиш учун ўз жонини гаровга қўйган Президент нима ҳақида қайғуряпти-ю, хаёлий халифалик ўрнатиш йўлида минглаб кишиларнинг ҳаётини қонга ботиришга ҳам тайёр бўлган ақидапарастларга нима керак? Мамлакатнинг ҳуқуқ-тартибот органлари, қуроли кучлари унга бўйсуншига қарамай, бир ўзи минглаб аламзадалар орасига кирган давлат бошлиғи мардми ёки қуроланган шериклари ва эҳтирослари кўзини кўр қилган одамларнинг орқасига яширинган ақидапарастларми? Президент билан учрашгач, тўпланганлар Т. Йўлдошевдан юз ўтирганларидан кейин ақидапарастлар очиқдан-очиқ жиний ҳаракатлар, террористик актлар йўлига ўтиб олдилар.

Фитна, қўпоровчилик, популизм, калтабинлик ҳамда тажрибасизликнинг аралашмасидан иборат ўйинлар — булар бари амалпараст гуруҳлар учун аслида битта мақсад, яъни ҳокимият тепасига чиқиб олиш йўлидаги найранглар эди. Бу ягона мақсад имконият туғилиши билан бир-бирини чоҳга ағдаришга тайёр турган, лекин ҳозирча бир-бири билан вақтинчалик боғлиқликда бўлишдан манфаатдор турли қутблардаги инсонларни бирлаштиради. Очиғи, бир-бирига зид ғояларни байроқ қилиб олган бу кучларнинг асл нияти — нима қилиб бўлса ҳам ҳокимиятга эга бўлишдир. Бу мақсадни амалга оширишда эса улар учун қўлланиладиган услубларнинг сира-сира аҳамияти йўқ.

Моҳиятан ўрта аср феодал давлати бўлган «ислом халифалиги»ни қуриш мақсадида «ислом бирлиги» ғоясини байроқ қилиб кўтариш янгилик эмас. Бироқ ушбу эски «ашула»га ҳам ҳомийлик қилмоқчи бўлганлар чет элда истаганча топилади. Боз устига, мамлакат ичкарисида ҳам айрим ўзини мутахассис ҳисоблаганлар пайдо бўлиб қолдиларки, уларнинг даъво қилишларича, «ислом халифалиги» — ғарб давлатлари асрлар

давомида кура олмаётган мукаммал демократия намунаси эмиш».

Бошқа томондан, сиёсат сахнасида йўл топа олмаётган «Бирлик»чилар ҳам ўлмас қадрият — демократияни ўзларига қурол қилиб олдилар. Ҳомийлар ёрдами учунгина демократик қадриятларни шиор қилиб олган бу кимсалар гоҳ у иттифоқчи билан, гоҳ буниси билан тил бириктирар, гоҳида жангари миллатчилик ғояларини устувор билиб, гоҳида эса «асосийси ҳокимиятга эга бўлиш, қолгани бир гап бўлар» деган ўй-хаёллар билан фаолият юритар эдилар. «Бирлик»чилар 90-йиллардаёқ панисломизм, экстремизм ва демократияни бирлаштиришга ҳаракат қилган эдилар. Буни қуйидаги мисолларда ҳам кўришимиз мумкин.

1990 йилнинг кузида америкалик бир журналист юртимизга ташриф буюриб, Фарғона водийсидаги исломий гуруҳлар ҳақида очерк ёзиш ниятини билдиради. У Наманганда қизиқ бир воқеанинг гувоҳи бўлади. Наманган шаҳрида журналист ислом радикаллари раҳбарларидан бири, ўша вақтларда шаҳардаги Гумбаз масжиди имоми бўлиб ишлаётган Абдулаҳаддан интервью олади. Ушбу масжид атрофида «ислом халифалиги»ни қуриш истагида юрган ёш радикал-фаоллар тўпланган эдилар. Абдулаҳад ва унинг атрофида тўпланган «Адолат», «Ислом лашкарлари», «Тавба» гуруҳларининг аъзолари бажонидил интервью бердилар. Боиси, ақидапарастлар учун бундай интервьюлар муҳим бўлиб, шу орқали улар ўз ғояларини тарғиб қилар эдилар.

Интервью берувчилар журналистни «Бирлик» ҳаракати ва исломий радикал гуруҳлар фаолиятини мувофиқлаштириш мақсадида уюштирилаётган учрашувлардан бирига таклиф қиладилар. Журналист бу учрашувда «Бирлик» раҳбари Абдураҳим Пўлатовнинг Абдулаҳад ва унинг тарафдорларини армия билан, айниқса зобитлар билан фаолроқ ишлашга ундаётганлигининг гувоҳи бўлади. Иштирокчилардан бири зобитларнинг аксарияти бошқа дин вакиллари эканлигини айтиб, уларни ўз томонларига оғдириб олиш қийин кечишини маълум қилганида, А. Пўлатов қуйидагича жавоб беради: «Армиянинг кўмагисиз жамиятда катта ўзгаришлар қилиб бўлмайди. Шу боисдан, қанчалик қийин бўлмасин, миллатидан қатъи на-

зар, иложи борича кўпроқ ҳарбийларни зудлик билан мусулмон қилишимиз керак».

Ажабланарли жойи шундаки, кейинчалик эълон қилинган водий ҳақидаги очеркда айнан ўша учрашув тафсилотлари тушириб қолдирилган. Балки журналист шу билан Пўлатовнинг обрўсини сақлаб қолишга урингандир. Бироқ факт фактлигича қолади. Ҳокимиятга эришиш йўлида ҳар қандай миллийликни бутунлай инкор этувчи панисломизмнинг миллатчилик билан, демократия ҳақидаги сафсаталар билан аралаштириб юборилганлиги шуни кўрсатадики, сиёсат улар учун шерикларга доимий хиёнатдан иборат бўлган ўйиндан бўлак нарсас эмас.

Яна бир мисол. Амалпарастларнинг ноғорасига ўйнайдиган кишилардан бири — Абдуманноп Пўлатов шерик ва ҳомийни танлаб ўтирмайдиганлар хилдан. У 1993 йили АҚШдан туриб, Ўзбекистонда инсон ҳуқуқларини «ҳимоя» қилмоқчи бўлади. А. Пўлатов ўша вақтлардаёқ гаровга олиш каби оғир жиноятлари билан ўзларининг асл башараларини кўрсатиб қўйган «Адолат», «Тавба» экстремистик ташкилотларининг аъзоларини зўр бериб оқлашга, уларни жазодан олиб қолишга асосий эътиборини қаратади. Унинг таржимони, «Америка овози»да хизмат қилувчи афғон ақидапараст жангариси бу масалага доир суҳбатларни таржима қилаётганда дили яйраб кетарди. Абдуманнопнинг ҳомийси ва ишлар таъминловчиси билан танишадиган бўлсак, гаройиб ҳолатнинг гувоҳи бўламиз. А. Пўлатовнинг фаолияти ўша вақтларда Мека Нафталин бошчилигидаги «Совет яҳудийларини ҳимоя қилиш лигаси» томонидан маблағ билан таъминланар эди. Бироқ бундан на Абдуманнопнинг ўзи ва на унинг серсоқол таржимони хижолат чекар эдилар.

Шўролар тузуми даврида ўз олдига қўйган мақсадини муваффақиятли амалга оширган мазкур ташкилотга ҳеч қандай эътироз билдирмаган ҳолда, пул ва ҳокимиятнинг қудратига қойил қолмай иложингиз йўқ. Пул боғланмас ришталарни, яъни панисломизм ва сионизмни битта ип билан чамбарчас боғлай олибди.

Яна бир мисол, бир вақтлар фахш хатти-ҳаракатлари билан машҳур бўлган ва кейинчалик катта сиёсатда иштирок этишни истаб қолган «улуғ ўзбек шоири ва

қўшиқчиси» шахси билан боғлиқ. Катта эҳтирос эгаси бўлган бу кичкина одам ҳамма жойда из қолдиришга ҳаракат қилар эди: унинг учун билинар-билиномас бўлса ҳам майли, асосийси, из қолса бўлди эди. Бу қўшиқчи «тарихда ўчмас из қолдириш» мақсадида ўзининг ўта дабдабали номга эга бўлган «Туркистон ислом демократик партияси»ни ҳам тарғиб қилишга уриниб кўрди. Мутахассислар эса ҳанузгача «Қандай қилиб панисломизм, пантуркизм ва демократияни битта байроқ остида бирлаштириш мумкин?» эканлигига тушунолмай ҳайронлар.

Ўзбекистонда ҳокимиятга талабгор бўлган кучлар орасида — исломий шиорлар ортига беркинган радикаллар, ўзларини демократия жарчилари қилиб кўрсатувчи чаласаводлар, москвалик «катта оғалар»нинг этагини ўпиб юрган қўғирчоқ-коммунистларга хос умумий жиҳатлар ҳам бор. Хусусан, етакчиларининг манманлиги, жоҳиллиги, ҳокимиятга қондириб бўлмас ташналиги, экстремизм ва бузғунчиликка интилишлари бу кучларнинг барчаси учун хосдир. Бири «учига чиққан демократ», бири ўтакетган коммунист, бири тақводор халифа бўла туриб, бу кучларнинг бирлашиб қолганлиги улар ҳокимият йўлида керак бўлса шайтон билан ҳам шерик бўлишга тайёр эканлигини кўрсатади. Бундай шайтоннинг шериклари қанчалик васваса қилсалар ҳам, бизни танлаган йўлимиздан адаштира олмайдилар.

ХАЛҚНИНГ ҚАДДИНИ ҒУРУР ТИКЛАЙДИ

Кейинги пайтларда оммавий ахборот воситаларида Ўзбекистон фуқароларига «Сизга мустақиллик нима берди?» деган савол билан тез-тез мурожаат қилинаётганини ва бунга турли кишилар томонидан турлича жавоб олинаётганини кўряпмиз. Бу савол дафъатан жуда оддий, унча-мунча киши ҳеч қийналмасдан жавоб бериши мумкиндай туюлади. Аслида эса, бу саволнинг салмоғи, ҳақиқий мазмун-моҳияти ҳар бир кишини ўйлантириши лозим. Чунки шу биргина савол бизни ҳамиша кечаги кунимиз ва бугунимизни, ютуғу камчиликларимизни, аламу шодлигимизни, армону шукронамизни, шўролар давридаги кунларимиз билан бугунги мустақиллик давримизни қиёслаб кўришимизга сабаб бўлиши керак. Фақат муқояса қилгандагина биз

бугунги куннинг қадрига етишимиз мумкин. Бу қиёсда ҳар ким маънавияти, дунёқарашига яраша ўзига қулай бўлганини ёқлаши ҳам бор гап.

Шўролар даврида ҳозирга қараганда тўқ, бадавлат яшаган, мансаби юқори, иши яхши бўлган кишилар замон ўзгариб ўша фаровонликларидан ажраб қолгач, ўтмишини қўмсаб юргани ҳам тушунарлидир. Кўп ҳолларда эса кишилар бу саволга, гарчи ижобий бўлсада, ўз шахсий тақдири мисолидагина жавоб беришади. Лекин биз бу саволни ўзбекка миллат сифатида, яхлит бир халқ сифатида берадиган бўлсак, бу савол замирида ётган асосий мазмун-моҳиятни тўлиқ тушуниб етишимиз мумкин бўлади. Гапнинг очигини айтадиган бўлсак, шўроларнинг ривожланган социализм даври деб байроқ қилинган 70—80 йилларнинг ўрталарида биз миллат, халқ сифатида сал бўлмаса ўзлигимизни йўқотиш арафасида турган эдик, деб айтсак хато қилмаймиз. Ўзлигимизни, ўзбеклигимизни бошқа миллатлардан ажратиб турадиган хусусиятларимиз йўқолаётган эди. Ўз тилимизни «иккинчи она тили», — миллатлараро мулоқот тили бўлган рус тилига, динимиз, иймон-эътиқодимизни шўролар атеизмига, тарихимизни КПСС, совет ва рус тарихига, маданиятимизни, маънавиятимизни социалистик совет маданияти, шарқона ахлоқимизни коммунизм қурувчисининг ахлоқ кодексига алмаштириш даражасига бориб етган эдик. Айтаётган фикримиз қуруқ, исботсиз бўлмаслиги учун 80-йиллардаги конкрет воқеликка бир назар ташлайлик.

Ҳозирги кунда жуда кўп юртдошларимиз яқин ўтмишни эслаганда Гдлян, Ивановлар бошчилигидаги десантчилар олиб борган «пахта иши», «ўзбеклар иши»ни, ҳақли равишда газаб ва нафрат билан эслашади. Гдлян ва Марказдан келган бошқа десантчиларнинг Ўзбекистондаги қонунга зид қилмишлари, зўравонлиги, жиноятлари қоралаб кўрсатилади. Лекин Марказдан нега айнан Ўзбекистонга «десант» юборилганлиги сабабини ҳеч қайсимиз чуқур ўйлаб кўрмаймиз. Ўша пайтларда қўшиб ёзиш, порахўрлик нафақат Ўзбекистон, балки бутун собиқ иттифоқни қамраб олганлигини биламиз. Ўшанда Иттифоқдош республикалар халқ хўжалигининг барча соҳаларида бу иллат мавжуд эди. Бундай бўлмасликнинг иложи йўқ эди, чунки унинг илдизлари Марказда эканлиги ҳозирги кунда ҳеч кимга сир эмас.

Кундан-кун ҳар жиҳатдан путури кетаётган, ҳаробага айланаётган, ёвузлик ва зўравонлик асосига қурилган бу социалистик тузум инсоният учун асли ёт эканлиги тобора аёнлашаётган эди. Ҳатто Болтиқ бўйи мамлакатларининг ажраб чиқиш ҳаракатлари ошкор-ойдинлашиб қолган эди. Қандай бўлса-да, бу таназзулнинг чорасини топиш керак бўлди (Қайта қуриш, жадаллаштириш, ошкоралик, горбачёвча демократия широрлари ўртага тушди. Булар бари юзадангина ўзгариш бўлиб кўринса-да, моҳият эса ўзгармай қолаверди). Бунгача шўро мамлакати бўйлаб юзага келган танг вазиятнинг, аслида мавжуд тузумга хос бўлган иллатнинг «айбдорлари» излай бошланган эди. Уларни дастлаб Ўзбекистондан топа бошлашди.

Нега Марказқўм синалган отамерос сиёсатини — ўзига тобе ўлкаларини, халқларни мудом кўрқув исканжасида тутиб туриш, руҳан эзиш учун террор амалини айнан Ўзбекистондан бошлалади? Бу мавзу муносабати билан айтилган фикрларда ҳақиқат бор. Тўғри, бошлаб ҳудуди, аҳоли нуфузи катта, хўжалик кўлами кенг юртда ўтказилган «тозалаш тадбири»нинг ваҳимаси катта бўлиши кўзда тутилди. Бу қатагон орқали шўро салтанати кучини пеш қилиб қўйиш, унинг ваҳимасини, даҳшатини юракларга, онгларга сингдириш, миллий онг шаклланишига йўл қўймаслик, миллий кадрларни синдириш ва йўқотишга қаратилган эди. Лекин бизнинг фикримизча, десантчиларнинг айнан республикамизга юборилганлигининг асосий сабабини биз ўзимиздан қидиришимиз лозим. Аччиқ бўлса-да, лекин ҳақиқатни тан олиш зарур. Бу пайтда аҳвол шу даражага бориб етган эдики, миллий манфаат, ғурур, ўзликни англаш туйғулари, тушунчалари ҳақида гапирган киши жиноятчига чиқариб қўйиларди. «Пахта иши» ғарази бошида кичик бир гуруҳ билан келган Гдлян ва Иванов бошлиқ «десантчилар» фаолиятини қўллаб-қувватлаб, жиноятларни очадиган кўшимча кучлар, партия, ижроия органлари, хўжалик ташкилотларига раҳбар кадрлар сўраб Марказга илтижо қилган раҳбарлар ўзимиздан чиққан эди. Террор ижрочилари кичик гуруҳининг қонунсиз ва чекланмаган фаолиятига ҳамма шарт-шароитлар яратиб берилди. Оқибат шу бўлдики, кундан-кун улғайган, иштаҳаси юҳо тортган махлуқ бу юрт хўжасининг ўзини ҳам домига тортиб кетди. Ўзимиздан чиққан маҳаллий мутахассислар эса

Марказ десантининг назарига тушиш, мақтовини олиш учун берилиб хизматини қилишди. Дўппи сўрашса, қойилмақом қилиб бошни келтиришарди. Баъзи ҳолларда эса ўз хатти-ҳаракати билан улардан ўзиб кетишга уринган шоввозлар ҳам йўқ эмас эди.

Кенг халқ оммаси ўртасида десантчилар фаолиятини ёқлаш, уларнинг жасоратини, хизматларини тарғиб-ташвиқ қилиш борасида ҳам ўзимиздан чиққан раҳбарларнинг улуши катта бўлди. Халқимиз бошида кечган ўша талатўп замоннинг бир неча воқеасини хотирга олмоқчимиз...

Қиргин компанияси авжига минган 80-йиллар ўрталарида ўша пайтлари Республика Прокурори ўринбосари бўлган Гайданов ТошДУнинг юридик факультети профессор-ўқитувчилари ва студентлари билан учрашувга келди. Бу «адолатпеша жаноб» ҳам шу вақтлардаги нотавон раҳбарларнинг илтимосига кўра Ўзбекистонга тартиб ўрнатгани келганлардан эди. Гўё у халқ қаҳрамонидек гуллару қарсақлар билан кутиб олинди. Унинг таржимаи ҳоли таништирилганда ҳам, республикадаги аҳволни тафтиш қилган, «жиноятчилар»ни фош этган маърузаси чоғида ҳам бот-бот қарсақлар янграб турди. Учрашувда иштирок этаётганларнинг кўпчилиги таниқли ҳуқуқшунослар бўлсалар-да, айбсиз кишиларга нисбатан қама-қамаларнинг ноқонунийлиги, тергов фаолиятида қонунлар қўпол бузилаётганлиги тўғрисида рост гапни айтишдан ожиз эди. Ҳатто маърузачидан сўнг сўзга чиққанлар «десант»чилар фаолиятини ёқлаб, шарафли ишларида омадлар тилашди, зарур бўлса уларга ёрдам беришга тайёр эканликларини билдирдилар. Учрашувда сўз олган юқори курс талабалари эса Гдлян, Иванов ва Гайданов сингари одил ҳуқуқшунослар бўлиб етишиш орзусида юришганини, улар билан бирга ишлашга ҳавасманд эканликларини ҳаяжон билан гапирдилар.

Бундай учрашувлар бошқа ўқув масканларида, турли муассаса ва ташкилотларда тез-тез бўлиб турарди. Республикада ҳукмрон ҳолат, қалтис вазият мана шундай маънавий муҳитни яратди. Лекин бу билан биз ҳамма ҳам шу аҳволга тушиб қолганди, деган фикрни айтишдан йироқмиз. Ўша пайтда ҳам ҳақиқатга тик қараган, Гдлян ва Ивановларга қарши турган, мажбурий сўроқлар вақтида бегуноҳ кишиларни сотмаган мардлар ҳам бўлган. Айтмоқчи бўлган гапимиз шундан

иборатки, раҳбари эдан йироқ, қўрқоқ ва ихтиёрсиз бўлганидан халқ, юрт ҳимоясиз қолган эди. Биз миллат сифатида, халқ сифатида анча букилиб қолган эдик, ўз қадримиз, гуруримиз, ҳуқуқимизни ҳимоя қилишга қурбимиз етмай қолган эди.

Айтиш керакки, Марказдан юборилган терговчилар ҳаммаси ҳам бирдек ўз манфаатини, ҳамёнини ўйловчи, доврүк, шов-шув қозониб обрў-амал шоҳсупасига интилган, ўз ғарази йўлида инсон тақдирини писта пўчоқчалик қийматга олмаган виждонсиз кимсалар эди дейиш нотўғри бўлар эди. Шулардан бири «Ўзбеклар иши»га жалб қилинган Украина прокуратурасининг муҳим ишлар бўйича терговчиси Сухобрус эди. Ўша вақтларда Ўзбекистон Республикаси прокурори бўлиб ишлаган Н. Бўрихўжаевни тийиб қўйиш Москва десантчилари учун керак бўлиб қолди. Шу ниятда унинг ўғилларидан бирига нисбатан сунъий жиноят иши қўзғатилган эди. Сухобрус бу ерга мана шу ишни олиб бориш учун чақиртирилган экан. Мен ҳам вақтида мана шу «жиноий иш» бўйича гувоҳ бўлишимга тўғри келган. Шу сабабли республика прокуратурасига чақирилган эдим. Белгиланган вақтда айтилган жойга бордим. Хонада икки маҳаллий кадр ўтиришарди. Улар ўзларини республика ички ишлар вазирлигининг ходимлари сифатида танитиб, шу заҳоти менга ёлғон кўрсатма беришим тўғрисида тазйиқ ўтказма бошлашди. Уларнинг хатти-ҳаракати ва муомаласи, иш йўриғи шу даражада қўпол ва қонунсиз эдики, бу ҳол ўша замоннинг тергов услубига хос хусусият эди. Мен уларга юридик фанлар номзоди эканлигим, бу ерга айбланувчи эмас, гувоҳ сифатида чақирилганлигимни айтдим, процессуал нормалар қўпол бузилаётганлиги ҳақида эътироз билдириб, кўрсатма беришдан бош тортдим. Шунда улар очикдан-очик қўрқитишга ўтишди. Шу пайт хонага ўша Сухобрус кириб келди. Менинг эътирозимни ва ановиларга кўрсатма беришдан бош тортганимни билгач, энди ўзи мен билан қонун доирасида ишни давом эттирди. Расмий ишлар тамом бўлгач, у киши билан республикадаги аҳвол ва бошқа масалалар тўғрисида шунчаки самимий суҳбатлашдик. Унинг гуруҳида ишлаётган курсдошим сабабли алоқамиз бир қадар яқинроқ бўлиб қолди.

У юқорида тилга олинган ишни тез кунларда объектив ҳал қилгач, десантчилар билан бу ерда ортиқ иш-

лашга хоҳиш билдирмай, Украинага қайтадиган бўлди. Кетиш арафасида оғайним ва мени Тошкент меҳмонхонасидаги номерига таклиф этди. Хонада Сухобрус, курсдош дўстим ва мендан ташқари яна икки маҳаллий кадр ҳам бор эди. Кузатув таомилига кўра егулик-ичгулик ҳозирланди. Қадаҳ сўзи Сухобрусга берилди. Унинг ўшанда айтган гаплари ҳеч қачон ёдимдан чиқмаса керак. Чунки унинг деганлари мустабид тузум ша роити туғдирган, кишилар ва халқ умумруҳиятида, та биатида, зехниятида илдиз отиб улгурган шу пайтлар даги иллатларимиз тўғрисидаги ҳақ гаплар эди. Хуллас, ўзбекнинг ғурурига тегадиган, нафсониятига ботади ган, юрагига наштар бўлиб санчиладиган аччиқ, аммо рост сўзларни айтганди. У шундай деганди:

«Сиз ўзбеклар аҳмоқ халқсизлар».

Дабдурустан айтилган бу гапнинг баланд-пасти, даромадини мулоҳаза қилиб сукут сақлаб турганларга қараб тургач, сўзини давом эттирди:

«Сиз ўзбеклар икки карра аҳмоқсизлар. Негаки, мен сизларни биринчи бор сўкканимда, ҳеч қайсингиз эъти роз билдирмадингиз. Шунинг учун мен ҳақоратимни такрорладим. Агар сиз миллат сифатида бирлашмасан гиз, ўзингизни ўзингиз ҳимоя қилишни ўрганмасан гиз, ўз ичингиздан ўзингизни бадном қиладиганлар, хоинлар йўқолмас экан, сизни миллат, халқ деб атаб бўлмайди. Сизларда бирлик, миллий ғурур, раҳбарлар ва халқнинг жипслиги йўқлиги сабабли Москва десант ни айнан Ўзбекистонга ташлади. Агар менинг респуб ликамга бундай десант ташланганида Гдлян, Иванов ларга ўхшаганларнинг бундай иш тутишларига, ўзла рини шу қалар таҳқирлашларига раҳбарлар ҳам, укра ин халқи ҳам ҳеч қачон йўл қўймас эди...».

Яна бир мисол. Шўро салтанати (собик иттифок) парчаланиши арафасида хизмат иши юзасидан Виль нюс шаҳрида бўлган эдим. Шаҳарнинг одамлар гавжум жойларидан бирида ўрнатилган ҳажв сурат (коллаж) лардан бири ҳеч эсимдан чиқмайди. Унда СССР халқ депутатлари съезди кўрсатилиб, залда ўтирган депутат ларнинг ҳаммасининг бошига дўппи кийдириб қўйил ган ва улар қайсидир бир масалани бир овоздан маъ қуллаётгани тасвирланган эди. Ичимдан зил кетдим, аччиқ алам эди мени.

Ўша пайтдаги раҳбарларнинг Марказга «ҳа-лаббай» чилиги, ношудлиги, мутелиги, итоаткорлиги, энг ёмо

ни, ўз манфаатини халқ манфаатидан, ўз тинчини юрт тақдирдан афзал билганлиги боис бошқалар назарида, фикрида ҳам бутун ўзбек халқи тўғрисидаги нохуш тасаввурлар, номуносиб тушунчаларнинг уйғонишига сабаб бўлмадими? 1989 йилгача юрт раҳбарлигига ҳақиқий йўлбошчи келмагунга қадар халқимиз ўша қиргин-қатагон бўронида суринадими!

1997 йили Ўзбекистонда Украина маданияти кунлари бўлди. Юртимизга келган Украина республикаси вакиллари таркибида ҳукумат ва парламент аъзолари, таниқли маданият ва фан арбоблари, ёзувчи-шоирлар, санъаткорлар бор эди. Улар билан суҳбат чоғида Ўзбекистонга, унинг халқига чин ҳавас билан қарашаётганликларини яширмадилар. Юртимиз эришган иқтисодий, сиёсий ва бошқа соҳадаги ютуқлар заминида миллий-маънавий асослар ётганини ва халқнинг ўз йўлбошчиси билан бирлиги, яқдиллиги бунга асосий омил бўлаётганини эътироф этишди. Тарихимизни, миллий қадриятларимизни қайта тиклаётганимиз, тилимизга, динимизга бўлган ҳаққоний муносабат, бир сўз билан айтганда, маънавиятимиз такомил тўғри белгиланганлиги боис бутун юксалиши билан ўзбекининг, Ўзбекистоннинг номи, шон-шукуҳи дунё бўйлаб ўсаётганини тан олишди. Ўзбекистон танлаган йўл тўғри ва биз ҳам албатта сизлардан ўрناق олишимиз керак, дея ният билдиришди. Беихтиёр ўша алғов-далғов замонда Сухобрус билан кечган гаплар хотирга келади. Уни ҳам шу меҳмон вакиллар орасида кўришни, шу гапларга, эътирофларга гувоҳ бўлишини истайсан шунда.

Яқинда Ўзбекистон Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академиясида яқин тарихимизда шонли из қолдирган жадидчилик, мухториятчилик, истиқлолчиликка бағишланган халқаро анжуманда таниқли немис олимаси Ингеборг Бальдауф ва франциялик олим Шанталь Лемерсье-Келькёже жаноблари соф ўзбек тилида маъруза қилдилар. Шўролар даврида болалар боғчасидан ҳукумат доирасигача ўрнини рус тилига бўшатиб берган, миллатимиз ўртасида сал бўлма-са маиший турмуш тилига тушиб қолаётган тилимизни бугун равнақ топиб, шундай нуфузли минбарларда халқаро илмий тил даражасига кўтарилаётганини кўриб қалблар фаҳрга тўлади.

Бизга «катта оға»лик қилиб келганлар ўз давлати

ичида чуқур иқтисодий-сиёсий бўҳронни бошидан кечириётган, тинчлик, барқарорлик, бирдамликка эриша олмаётган бир даврда юртимиздаги миллатлараро тотувлик, жамиятимиз ҳаётида кечаётган чуқур иқтисодий-сиёсий ислохотлар боис яратувчанлик ишлари, эришилаётган натижалардан севиниб, барчамиз — ёш қари «мен ўзбекман», дея ғурур билан айта олаётган вақтда ўша оғир йиллар сабоғини ёдда тутишимиз керак.

Қисқа 10 йилга етар-етмас давр ичида миллатнинг миллат, давлатнинг давлат бўлиши, ҳеч қандай қон тўкишсиз мустақиллигимизнинг қўлга киритилиши, иродаси букилган, руҳи эзилган, таҳқиру маломатга қолган ўзбекнинг, Ўзбекистоннинг ғурури, шони, номининг қайта тикланиши қайси инсоннинг номи билан боғлиқлигини бирор лаҳза ҳам ёддан чиқармаслигимиз лозим.

ОГОҲ БЎЛАЙЛИК

1998 йилнинг май ойида бўлиб ўтган республика-миз Олий Мажлисининг XI сессиясида Президентимиз мамлакатимиз келажагига ташқи тажовуздан ҳам кўра тинчлигимизни ичдан бузадиган кучлар кўпроқ хавfli эканлигини таъкидлаб, шундай дедилар: «Бу жуда катта муаммо. Ўзбекистоннинг келажагига хавф солаётган, умуммақсадларимизни, орзу-ниятларимизни барбод қилиши мумкин бўлган, авлодларимизни хавф остида қолдирадиган катта таҳдид бу!».

Президентнинг бунчалар ташвишланиб билдирган фикрлари ҳаммани огоҳ қилиши, ҳушёрликка чорлаши керак.

Тинчлик-осойишталикни, миллатлараро ва ички миллий тотувликни таъминлаш, жамиятимиз ахлоқ нормаларини ҳимоя қилиш кимнинг вазифаси, деган савол туғилиши мумкин. Ҳозирда кўпчилик бу вазифани ҳуқуқ-тартибот идораларининг вазифаси, деган бирёқлама фикрни баён этмоқдалар. Аслида, бу вазифа барча Ўзбекистон фуқароларининг муқаддас бурчи бўлмоғи зарур. Авваламбор бу ишда зиёлилар асосий роль ўйнашлари, халқни маърифат-маънавият сари етаклашлари лозим. Олиму уламози ношуд, адибу шоири журъатсиз, фикрсиз, бошқа зиёлилари лоқайд ва ланж бўлган миллат ойдин келажак ҳақида орзу қилиши мумкинми?

Мамлакатимиз мустақиллигининг ўнинчи йилида маънавий-маърифий, мафкуравий ишларни янада такомиллаштириш ва мазмунан янгилаш, унга янги шакл бериш эҳтиёжи туғилмоқда.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, тарихий тараққиёт ҳеч қачон зиддиятларсиз кечмаган, жумладан, мустақиллигимизнинг дастлабки кунларидан бошлаб эскилик ва янгилик, жаҳолат ва тараққиёт ўртасида кескин мафкуравий кураш бормоқда.

Ўша илк кунлардаёқ баъзи бир «демократлар» ўзларининг шахсий ғаразли мақсадлари йўлида ёш давлатимизни бир неча бор фуқаролар уруши гирдобига тортмоқчи бўлдилар, фақатгина Президентимизнинг босиқлиги, халқимизнинг тинчлигини сақлаш йўлидаги қатъияти ва жасурлиги туфайли мамлакатимизда Тожикистондаги воқеалар такрорланмаслиги кафолатланди. Шуни мамнуният билан таъкидлаш лозимки, ўша хавотирли даврда халқимиз ўз Президентини яқдиллик билан қўллаб-қувватлади. Халқ газабидан қўрққан газандалар очикдан-очик исён чиқариш йўлидан қайтиб, пана-пастқамларга бекиниб ҳаракат қила бошладилар. Уларнинг баъзилари эса қулай вақт келишини пойлаб ётдилар. Бундай кимсалар ўз тактикаларини ўзгартиришларига яна бошқа жиддий объектив ижтимоий-сиёсий сабаблар ҳам бор эди.

Энг аввало, мустақилликнинг дастлабки кунларида манфур шўролар тузумининг халқ тақдири ва қалбида қолдирган жароҳатлари ҳали янги эди. Халқимиз собиқ совет тузуми шароитида ўзининг миллий ғурури ва манфаатлари, тарихий ва маънавий қадриятлари топталганлигини унутмаган эди. Бундай руҳий шароитда ўзбек халқининг мустақиллигига очикдан-очик қарши чиқишга ғаразли кимсалар ботина олмадилар.

Мустақиллигимизнинг илк кунларига хос яна бир тарздаги воқеаларни албатта тилга олишимиз керак. Бизда мустақиллик ғалаба қозонган. Аммо собиқ шўролар тузуми, охирги дамларини ва ўлим талвасасини бошидан кечираётганлигини яхши пайқаган Марказ ўша тарихий дамларда ўз умрини чўзиш учун минг хил ҳийланайранларни ишга сола бошлади. Бу қаллобликларнинг ҳаммасини санаб адоғига етиб бўлмайди. Биргина ўйлаб топилган «Ўзбеклар иши» (ёки «Пахта иши»)

деб аталмиш энг катта ва машъум ўйиннинг ўзи бу тузумнинг башарасини кўрсатишга етарли далилдир. Аслида «Ўзбеклар иши» Марказнинг бошқа халқларни ҳам исканжада ушлаб туришга ва уларнинг «кўзини очиб қўйиш»га қаратилган мудҳиш бир тадбири эди. Айти шу кўргиликларни бошидан кечирган халқни Истиқлол неъматларидан бебаҳра қилишга ҳар қандай уриниш ўзлари учун хунук тугашини билган собиқ шўро мафкураси ва тузуми тарафдорлари ҳам пана-пастқамда писиб ётишга мажбур эдилар.

Энг муҳими, бизнинг мустақил ривожланиш йўлига кирганимизни кўрган собиқ Марказ раҳбарлари, янги Россиядаги баъзи бир калтабин, буюк давлатчилик шовинизми васвасасидан қутила олмаган сиёсатчилар бошқа халқлар қатори ўзбеклар ҳам барибир мустақил ички ва ташқи сиёсат олиб боролмасдан яна Москвага бош эгиб келадилар, деб хомхаёл қилган эдилар. Бундай кимсалар кам бўлса-да, бизнинг орамиздан ҳам топи-лар, аммо уларнинг дами ичида.

Объектив ҳаёт эса улар чиза бошлаган режаларнинг тамомила аксини кўрсатди. Ёш давлатимиз ўзи танлаган ҳуррият йўлидан дадил ривожланди, тез орада дунё ҳамжамиятининг тенг ҳуқуқли аъзосига айланди. Халқ-аро сиёсий-иқтисодий ҳамкорликларга фаол киришиб кетдики, эндиликда бу халқни орқага, яна қуллик замонларига қайтариш мумкин бўлмай қолди.

Мамлакатимиз Президенти мустақилликни сиёсий жиҳатдан мустаҳкамлаш билан бирга, биринчи навбатда, унинг қонуний асосларини яратиб боришга раҳбарлик қилди ва йил сайин бу жараёнга янги куч ва мазмун бағишлади.

Мустақилликнинг илк босқичидаёқ Президентимиз томонидан илгари сурилган ижтимоий-иқтисодий ривожланишимизнинг машҳур беш тамойили реал заминга таяниб ишлаб чиқилганлигини ва ҳаётий мазмунга эга эканлигини турмуш тараққиётининг ўзи исботлади.

Бизнинг ютуғимиз яна шунда бўлдики, навқирон янги давлатимизда иқтисодий-сиёсий ислоҳотлар билан бир қаторда, маънавий-маърифий ишларга ҳам устуворлик берилди. Зеро, инсон онгида, қалбида, шуурида ўзгариш ясамай туриб, унинг юрагига озодлик, ўзликни англаш туйғуларини жойламай туриб, қўлоёғидаги қуллик кишанлари буткул узилганига уни

ишонтириб бўлмайди, озод ва обод давлат қуриш ҳам муаммолигича қолаверади.

Шу боисдан бир неча ўн йиллар давомида топталиб, оёқ ости қилиб келинган миллий гуруримизни, маънавиятимизни, қадриятимизни, буюк маданиятимизни тиклаш, ўзликни англашга имконият яратиб бериш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Жаҳон цивилизацияси тараққиётида Ўзбек халқининг муҳим тарихий ўрнини кўрсатишга, у билан бирга, мамлакатимизнинг халқаро миқёсдаги обрў-эътиборини мустаҳкамлашга алоҳида эътибор берилди.

Бугун жаҳон ҳамжамиятида мустақил Ўзбекистон давлати сезиларли мавқега эга. Президентимизнинг нуфузли халқаро минбарлардан маъруза қилиб, илгари сурган салмоқли фикр ва таклифлари юксак сиёсий доираларда алоҳида диққатга сазовор бўлаёпти, дунёда ривожланишнинг «Ўзбек модели» ҳақида гапирила бошлангани эса, табиийки, барчамизнинг қалбимизни гурурга тўлдиради.

Жамиятда вужудга келтирилган тинчлик-тотувлик, осойишталик, миллатлараро иноқлик, миллий яқдиллик бизнинг энг катта ютуқларимиздандир. Бундан ташқари, мамлакат Президентининг миллий хавфсизликни таъминлаш соҳасидаги изчил саъй-ҳаракатлари ютуқларимизнинг асосий омилларидан бўлмоқда. Бундай шароитда халқимизнинг мамлакат иқтисодий қудратини юксалтириш ва ҳар бир оиланинг турмуш фаровонлигини таъминлашга қаратилган яратувчи, ижодий ва кўп ҳолларда тадбиркорликка асосланган бунёдкорлик меҳнати билан шуғулланиши учун кенг уфқлар очилди.

Албатта, ёш мустақил давлатимизнинг ана шундай дадил қадамлари ва унинг шаҳдам ривожланиш йўлига тушиб олганлиги ғаразли кимсаларнинг ва «катта оғалик» ҳуқуқидан маҳрум бўлиб, армон билан яшаётган зотларнинг пайтавасига қурт туширди. Энг ачинарлиси шундаки, бундай жирканч ниятли кимсаларга ўз орамиздан чиққан айрим мунофиқлар патак-пайтава бўлиб хизмат қилмоқдалар. Уларни бир неча гуруҳга бўлиш мумкин.

Мустақилликнинг дастлабки кунларидан бошлаб демократияни, инсон ҳуқуқларининг устуворлигини «ҳимоя қилиш» ниқоби остида ҳокимиятни қўлга олишга уринган, ниятлари амалга ошмагач, хорижга қочиб,

четдаги «ҳомий амакилар»ининг валютаси эвазига ма-лайликни ўзига касб қилаётган кимсалар биринчи гу-руҳга мансубдир. Улар халқимизнинг яратувчилик фао-лиятидан узилиб қолган, ишлари сафсатабозлик ва тир-ноқ остидан кир қидиришдан иборат. Улар на сиёсат, на иқтисод бобида тайинли бирон мутахассисликка эга бўлмаганликлари ҳолда, мамлакатимизда амалга оши-рилаётган кенг кўламли ислоҳотларни зўр бериб, чи-раниб танқид қилишга уринмоқдалар. Хорижий диний ҳомийлар хизматига астойдил бел боғлаган, сохта «ий-мон софлиги» шиори остида садақа эвазига халқимиз-нинг диний, миллий ҳис-туйғуларини, ота-боболари-мизнинг қабрларини, улуғ инсонларнинг табаррук қадамжоларини топтаётган, мамлакатимиз ичида их-тилоф келтириб чиқаришга интилаётган диний-эктре-мистик кайфиятдаги бебош кучлар иккинчи гуруҳга мансубдир. Улар умрини яшаб бўлган чиркин ақида-ларни ўзларига дастак қилиб олиб, мамлакатимиздаги тинчлик, тотувлик, миллатлараро ҳамжиҳатликни бар-бод этиш, XXI аср бўсағасида миллатимизни тагин орқа асрларга, иқтисодий-сиёсий, маънавий қолоқлик қаърига улоқтириш пайидадирлар.

Улар диний ақидапарастлик билан ниқобланган ким-салардир, асл ниятлари эса юртга эга бўлиб, халқимиз-ни асрий қуллик ва жоҳилия замонларига қайтаришдир. Ватан равнақи, халқимизни дунёнинг энг илғор ва юксакликка кўтарилган миллатлари қаторида кўриш тушунчалари, мустақиллик ва ўн йиллар давомида ин-тиқ бўлиб кутган ҳамда эришаётган орзу-умидларимиз улар учун мутлақо беқадрдир. Таассуфки, жоҳилликни маърифат деб билган бу кимсалар мусулмонни мусул-монга қарама-қарши қўймоқдалар, ота-оналар ва фар-зандлар ўртасида нифоқ туғдирмоқдалар. Дунёдаги энг қимматли неъмат бўлмиш инсон ҳаётини ўзларининг манфур сиёсий кирдикорлари йўлида сариқ чақага ол-маяптилар. Ўз ёвузликларининг беғуноҳ қурбони бўлган кишиларнинг тул хотинлари, етимлик кулфатига учра-ган фарзандлари ва муштипар оналарнинг кўз ёшлари бундайлар учун мутлақо аҳамиятсиздир.

Учинчи гуруҳга мансуб бўлмиш, эски шўролар дав-рида юқори мансаб ва имтиёзларга эга бўлган, бир умр коммунистик мафкурага дастёрлик қилган, суяк-суягигача шу мафкуранинг қули бўлиб қолган комму-нистик ақидапарастлар учун ҳам мамлакатимизнинг рав-

нақидан кўра, унинг таназзулга юз тутиши «қувончлироқ»дир.

Президентимиз мустақилликнинг дастлабки кунларида, эски гина-қудуратларни четга қўйиб, биргаликда янги мустақил Ўзбекистон давлатининг равнақи учун курашайлик, деб шиор ташлаган эди. Бу чақириқдан сўнг бадният гуруҳлар очиқ курашга ботина олмай, боши берк кўчаларда юрдилар.

Йиллар ўтиши билан эса эски давру давронлар қайтиб келмаслиги уларга янада кўпроқ аён бўла бошлади. Бу эса уларнинг оромини туну кун ўғирламоқда.

Афтидан, бундай тоифалар ҳозирга келиб сувлар сепилиб, излар босилди, деб ўйлашди шекилли, тагин унда-бунда ғимирлаб қолишди. Уларнинг айна кунлардаги гапининг аввалгисидан фарқи шундаки, эндиликда умуминсоний қадриятлар, миллий маданият, манфаатлар ҳақидаги ваъзхонликларини марксизм-ленинизм асосчиларининг асарларидан кўчирмалар билан эмас, балки улўғ ажодларимизнинг меросидан дидсизларча ва илмий таомилга риоя қилмасдан, узиб-юлиб олинган иқтибослар билан изоҳламоқдалар. Юқорида келтирилган фикрларга исбот тариқасида турли анжуманларда сиёсатнинг ҳавосини олган айрим «академикларимиз» ва дин пешволари ҳамда табиати номукамал баъзи зиёлиларимизнинг билдираётган «фикрлари»ни далил қилиб келтиришимиз мумкин.

Ҳозирги кунда бундай «халқ фидойилари»нинг ўз чиркин мақсадларига эришмоқлари учун ҳеч қандай ижтимоий-сиёсий ва тарихий «замин» йўқ албатта. Лекин бундай ҳаракатларга хотиржамлик билан қараб ўтириш гоҳида нохуш оқибатларга олиб келиши мумкинлигини ҳам зинҳор эсдан чиқариб бўлмайди. Чунки ғанимларимиз, бизнинг лоқайдлигимиз, бепарволигимиздан фойдаланиб, ўтиш даврининг табиий қийинчиликларини рўкач қилиб, баъзи ёшларимизнинг шаклланиб улгурмаган онгига ўзларининг қабиҳ мақсадларини сингдиришга ҳаракат қилмоқдалар. Ёшларимизни ҳар қандай ақидапарастликка тортишга қаратилган уринишларми, хоҳ у диний бўлсин, хоҳ коммунистик бўлсин, барибир келажагимизга бўлган хиёнат, деб баҳолашга тўғри келади. Чунки диний ақидапарастлик ҳам, коммунистик ақидапарастлик ҳам тараққиётга, мустақиллигимизга, ўзлигимизни англашга, миллий ғуруримиз ва шууримизга қарши қаратилган бўлиб, биз-

ларни кимларнингдир қўлидаги қўғирчоққа айлантириши мумкин. Шунинг учун бундай оғишларга қарши кураш ҳозирги куннинг долзарб вазифаларидан биридир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг XI сессиясида «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги Қонун янги таҳрирда қабул қилинди. Демак, биз энди ҳар хил диний ва сохта мафкуравий тамойиллар билан ниқобланган ўзбошимчаликларга қарши курашни қонуний асосга қўйиш имкониятига эга бўлдик. Сессияда мамлакатимиз раҳбари Ислон Каримов сўзга чиқиб, жойлардаги давлат, адлия органлари ва бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилиш ҳамда фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш органлари раҳбарлари, олий мактаб, халқ таълими, маданият ходимлари олдига ислом фундаментализми, экстремизм, ваҳобийлик, мессионерлик кўринишлари, олға қараб қилаётган ҳаракатимизга тўсиқ бўлиш йўлидаги ҳар қандай уринишларга қарши кескин ва мурасасиз кураш олиб бориш вазифаларини қўйди. Бу вазифаларни бажаришда биз асло лоқайдлик ва масъулиятсизликка йўл қўймаслигимиз керак.

Бизнингча, олдимизда яна бир муҳим вазифа турибди. Ҳозирги кунда Ўзбекистоннинг мустақиллик мафкурасини ишлаб чиқиш, уни ҳаётга кенг тадбиқ этиш заруратига эҳтиёж тобора кучлироқ сезилмоқда. Бу мафкуранинг асоси Президентимизнинг асарларида кўрсатиб берилган бўлиб, унинг негизи бизнинг миллий қадриятларимиз, урф-одатларимиз ва хусусиятларимизнинг умумбашарий демократик тамойиллар билан узвий уйғунлашувидан иборатдир.

Бизнинг мустақиллик мафкурамиз мустамлакачилик даври мафкурасидан тубдан фарқ қилмоғи лозим. Мустамлакачилик мафкурасининг — коммунистик мафкуранинг замини, асоси бўлмаган, у фақат бир қарашда чиройли, олийжаноб, аслида эса зўрлик билан дунёни ўзгартиришни мақсад қилиб олган хаёлий гоёлар, сафсата назариялар асосида бунёд бўлган. У бизнинг қадриятларимизга, анъаналаримизга, урф-одатларимизга ёт мустабид тузум мафкураси эди.

Бундан фарқли ўлароқ, мустақиллик мафкураси ўзликни англашга, қадриятларни тиклашга, яхши анъаналаримизни авайлаб-асрашга, миллатимизнинг маънавиятини кўтаришга, миллий хусусиятларимизни умумбашарий демократик тамойиллар билан оқилона

уйғунлаштиришга қаратилган мафкурадир. Бу мафкура ўз мазмун-моҳиятига кўра, коммунистик мафкуранинг барча сарқитларидан, ҳар қандай кўринишларидан буткул халос бўлиши лозим.

Мафкуранинг кучи — қандай ғояни ким, қай усулда омманинг онгига етказиб бера олишида намоён бўлади.

Миллий мафкура халқнинг орзу-умидлари, истаклари, урф-одатлари, қадриятларига мос тушса-да, лекин уни оммага етказишда ношудлик, нўноқлик, сусткашлик қилинса, мафкура халқ онгига, юрагига етиб бормаса, у қоғозда қолиб кетаверади.

Ҳозирги кунда баъзи мафкурачиларимиз, маънавият-маърифат соҳасида ишловчи арбобларимиз эскича шакл ва усуллардан фойдаланишга чақирмоқдалар. Албатта, биз ўша шўролар тузумидаги баъзи бир шакл-усуллардан фойдаланишимиз мумкин.

Биринчи навбатда, масалан, ўша даврдаги мафкурачиларнинг ҳақиқий фаоллиги, дадиллиги, кўпроқ омманинг ичига кириб бориши, ўз ғоясини ўтказишдаги қатъиятидан.

Бизнинг ҳозирги мафкура ходимларимизда, элга зиё тарқатиш асосий вазифаси бўлмиш зиёлиларимизда шу дадиллик ва жасорат, фаоллик етишмайди. Айрим раҳбарларимиз эса пана-панада, бировнинг орқасига ўтиб ишлашга ўрганиб қолишяпти.

Шу ўринда табиий савол туғилиши мумкин. Халқимизнинг урф-одатларига, миллий хусусиятларига, ҳоҳиш-иродасига зид бўлган коммунистик мафкуранинг асоратлари баъзи кишиларимизнинг онгида сақланиб қолганлигининг сабаби нимада? Асосий сабаб — шўролар мафкураси ҳам сиёсий, ҳам давлат ҳокимиятини қўлида ушлаб турган коммунистик партиянинг зўрлаш аппаратига асосланганлигидадир. Бу мафкура халқнинг туб манфаатларидан узоқ бўлганлиги учун унинг қалбига кира олмайди, бироқ, атрофлича, узлуксиз, изчил қатъият билан олиб борилган мафкуравий кураш ақл-идрокларни заҳарлади ва уларда муайян ўзгаришлар ясади.

Бизнинг миллий мафкурамиз давлатнинг зўрлик аппаратига асосланмаслиги, таянмаслиги керак. Чунки бу мафкура халқимизнинг орзу-умидларига, ўй-фикрларига асосланган бўлиши, уни умумхалқ мақсадига айлантириш учун, биринчи навбатда, давлат механиз-

ми ўрнига зиёлиларимиз, жамоат ташкилотларимиз, жамғармаларимиз кўпроқ ҳаракат қилиши керак.

Қолаверса, ҳозирги мафкурачиларимизда миллий мафкурамининг мазмун-моҳияти, унинг теран миллий манбалари ҳақида тўла тушунча йўқ. Бир ҳақиқатни унутмаслик керак: ҳар қандай мафкура миллий асосга эга бўлган вақтдагина, у нафақат одамларнинг онгига, балки юрагига ҳам етиб боради. Чунки тарихнинг ўзи кўрсатди: давлатнинг зўрлик аппаратига асосланиб, бир неча авлод онгига мажбуран киритилган шўролар мафкураси бир силкинишда чок-чокидан сўкилиб кетди.

Бизнинг ўз миллий тизимига эга бўлган миллий мафкурамиз шўролар мафкурасидан фарқ қилиб, ҳар қандай силкинишлардан сўнг, миллатидан қатъи назар, Ўзбекистоннинг барча фуқароларини жипслаштиришга хизмат қилиши керак. Мустақиллик бизга бу имкониятни яратиб берди.

Ҳар қандай ривожланаётган жамият, давлат барибир муайян кўринишдаги ўз мафкурасига, миллатни бирлаштирувчи ва олға ундовчи ғоялар заминига эга бўлади. Бусиз ҳар қандай давлат ва жамият эртами кечми инқирозга дуч келади.

Бинобарин, давлатнинг миллий мафкураси асосида сиёсий партиялар ва ташкилотлар ўз мафкуравий ишларини амалга оширадилар. Сиёсий партиялар сони қанча бўлишидан қатъи назар, уларнинг асосий вазифаси умуммиллий, умумдавлат мафкурасини ҳаётда у ёки бу шаклда татбиқ этишдан иборатдир. Улар шу мақсадда турли усуллардан ва йўллардан фойдаланишлари мумкин. Аммо моҳият битталигича қолиши керак. Шунинг учун ҳам хорижий мамлакатларда мамлакат тепасига қайси партия келишидан қатъи назар, давлатнинг асосий ички ва ташқи сиёсатининг моҳияти сезиларли ўзгармайди.

Шу ўринда Америка Қўшма Штатларида «Америкача яшаш тарзи»дан фахрланиш, уни бутун дунёга олий идеал сифатида ёйиш ҳар бир америкаликнинг ҳаёти мазмунига айланганлигини эслаб ўтиш жоиздир. АҚШда ҳокимият тепасига республикачилар ёки демократлар партияси келадими, бундан қатъи назар, «Америкача яшаш тарзи»нинг афзалликларини сақлаб қолиш ҳамини бош мақсадлигича қолаверади.

Миллий мустақиллик мафкурасини шакллантириш,

бойитиш ва унинг ҳаётимизда устувор бўлишига эришишда мамлакатимиз илмий жамоатчилиги алоҳида куч-ғайрат кўрсатишлари лозим. Шунингдек, бу жабҳада республика «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази, «Камолот», «Маҳалла», «Нуроний», «Олтин мерос» жамғармалари, Хотин-қизлар кўмиталари сингари жамоат ташкилотлари фаол камарбаста бўлишлари зарур.

Лекин таассуфлар бўлсинки, улар ўзларига юклатилган вазифани ҳозирги кун талаблари даражасида олиб боролмаяптилар. Ушбу ташкилотларнинг ишларида ҳали ҳам қандайдир ҳадиксираш, бепарволик ва лоқайдлик сезилади. Миллатнинг кейинги тақдири билан боғлиқ бўлган масалаларга ҳар қандай бепарволик ва лоқайдлик кейинчалик бориб Ватан ва мустақилликка нисбатан хиёнатга олиб бориши мумкинлигини тушуниб етмоғимиз лозим.

Шуни айтиш керакки, миллий мафкура бўлмаган ёки бўш қолган жойда бу бўшлиқни, хоҳлаймизми-йўқми, жамиятнинг соғлом тараққиёти учун зарарли бўлган оқимлар эгаллаб оладилар. Бир қарашда ҳатто беозор бўлиб кўринадиган, турмушимиз учун ёт оқимлар ва маслақлар тараққиётимиз йўлига ғов бўлиши, ёшларни дунёвий илм олишдан, илғор миллатлар сафида бўлишга интилишдан чалғитиши мумкинлигини ҳаёт кўрсатиб турибди. XI сессиядаги сўзлаган нутқида Президентимиз худди ана шу муаммога ҳамжамиятнинг эътиборини қаратди. Айрим вилоятларимизда юз берган кўнгилсиз воқеалар бунинг далилидир.

Шу сабабли бугунги кунда олиб бориладиган маънавий-маърифий, мафкуравий ишларни янада такомиллаштириш ҳамда уни шаклан ва мазмунан янгилаш зарурати ҳар қачонгидан кўра долзарброқ аҳамият касб этмоқда.

Шуни қайд этиш лозимки, бизнинг бу фикрларимиз баъзилар учун биров кескин, ҳатто бўрттирилгандай бўлиб туюлиши мумкин. Модомики, гап ота-боболаримиз орзу қилган, кимлар етиб, кимлар етолмаган мустақилликни қадрлаш, ёшларнинг қалбида ўз Ватани мустақиллигига фидойилик ҳис-туйғуларини тарбиялаш, Ватан ва авлодлар тақдири ҳақида борар экан, кўтарилган масалага бошқача ёндашиш мумкин эмас, деб ўйлаймиз.

Президентимизнинг деярли ҳар бир нутқида буюк

аждоқларимизга мос авлод бўлишга, Ватан истиқболи учун курашчи ёки жонқуяр бўлишга даъват сўзларининг куюнчаклик билан янграётганлиги бежиз эмаслигини дил-дилимиздан тушунадиган вақт келди.

«Мустақилликни мустақамлаш учун мен нима қилдим?» деган савол кундалик ҳаётимизнинг бош талабига айланиши керак. Энг асосийси, биз фақат бугуннинг ташвиши билан эмас, балки Ватан қудратини ошириш, уни обод ва фаровонликка эриштириш истаги билан яшашни ҳаётимизнинг мақсади ва мазмунига айлантира боришимиз зарур.

Зотан, бу бизнинг миллий хусусиятларимиздан келиб чиқади. Халқимиз болаларининг бахти, келажаги учун барча зарур шарт-шароитларни яратиш ташвиши билан яшайди. Уларни яхши кийинтиришга, едириб-ичиришга, уйли-жойли қилишга, ўқитишга интилади.

Халқимизнинг ана шу ажойиб фазилати мустақиллигимизни мустақамлаш соҳасидаги саъй-ҳаракатларимиз мазмунига мазмун қўшади, куч-қувват бағишлайди. Шунинг учун ҳам бугун осойишталигимиз, тараққиётимизга халақит бераётган турли кўринишдаги ақидапарастларнинг ёшларимизнинг мурғак онгига таъсир кўрсатишига қаратилган ҳаракатларига чек қўйиш вақти келди. Неча ўн йиллар давомида ота-боболаримиз орзу қилиб келган мустақилликка эришган кунимиз, тарих бизга шундай имконият яратган экан, бу муқаддас эзодлигимизга қарши чиқаётган ҳар қандай очиқ ва яширин тажовуз ва таҳдидлардан огоҳ бўлишимиз лозим. Президентимиз Ислом Каримов айтганидек, «биздан озод ва обод Ватан қолиши» учун бор куч-ғайратимизни ишга солиб, мустақиллик мафкура-сига чин дилдан хизмат қилишимиз керак.

ДИНИЙ ЭКСТРЕМИЗМ ВА МАФКУРАЛАР КУРАШИ

Мустақиллигимизни қўлга киритгандан кейинги яқин ўтган йиллар ичида айрим вилоят ва шаҳарларимизда бўлиб ўтган баъзи экстремистик гуруҳларнинг жиноий ҳаракатларини, айниқса, бу жиноятчиликнинг энг юқори кўриниши сифатида 1999 йил 16 февралда пойтахтимиз Тошкентда юз берган қонли воқеаларни эҳтиросларга берилмасдан яхшилаб таҳлил қиладиган вақт келди. Оммавий ахборот воситалари — телевиде-

ние ва матбуот орқали радио фаолларимиз, оддий фуқароларимиз, жамоат ташкилотларининг вакиллари ўз чиқишларида бу қабиҳ жиноят ижрочилари, ташкилотчиларига ўзларининг нафрат ва газабларини ифодалаб, Ўзбекистон мустақиллигининг кафолатчиси бўлган Президент атрофида янада бирлашиш тўғрисидаги фикр-мулоҳазаларини билдирмоқдалар. Юз берган жиноятлар нафақат ўзбек халқини, балки жаҳон афкор оммасини газабга келтирди. Президент номига жаҳондаги қарийб барча давлатлар раҳбарларининг ёзган хатларида, телефон орқали билдирган фикрларида буни сезиш мумкин. Бу фикрларда жаҳон жамоатчилиги диний террористларнинг жиноий хатти-ҳаракатлари уларни ҳам қанчалик ташвишга солаётганлигини, Президентимизнинг мардона сиёсатини, унинг ўзи танлаган сиёсатида собитқадамлиги ва мардлигини қўллаб-қувватлаётганлиги, мамлакатимиз йўлбошчиси раҳбарлигида тутилган сиёсатнинг тўғри эканлигини жаҳон тан олганлигидан далолат беради.

Ўтган вақт давомида бўлган воқеаларни эҳтиросларга берилмай, унинг сабаблари, мақсади, моҳияти, оқибатларини чуқур таҳлил қилиб, бундай жиноятларнинг бошқа такрорланмаслиги учун қилинадиган тадбирларни белгилаб олиш, йўл қўйилган камчиликларни аниқлаш ва уларнинг такрорланмаслик тадбир-чораларини яхшилаб ўйлаб кўриш керак. Чунки бир савол туғилади, 16 февралда бўлиб ўтган фожиали воқеалар тасодифий эдими ёки олдиндан пухта уюштирилган жиноятмиди?

Оғир ҳақиқат бўлса ҳам шунини тан олишимиз керакки, бу жиноятлар тасодиф эмас. Президент мустақилликка эришган дастлабки кунларимиздан бошлаб бизнинг хавфсизлигимиз ва озодлигимизга таҳдид кўрсатувчи энг асосий хавфлардан бири сифатида диний экстремизмни кўрсатиб келмоқда. Президентимизнинг фикрларида унинг мавжудлик сабаблари, мазмун-моҳияти очиқ-ойдин кўрсатилган.

* * *

Мавзуга доир материал

Тергов ва судда сўроқ қилиниб, баённома ва видеотасмага туширилган кўрсатмалари судда муҳокама қилинган жиноий уюшма раҳбарларидан ҳисобланган Б. Абдуллаев, З. Ас-

қаров, К. Зокиров, О. Болтаевларнинг кўрсатмаларидан маълум бўлишича, 1997—1998 йиллардан Истанбул, Боку, Қобул ва Техронда бўлиб ўтган Т. Йўлдошев, С. Мадаминов ва бошқалар иштирокида уюштирилган учрашувларда иштирок этишган. Бу учрашувларда Ўзбекистонда «жиҳод»га даъват қилиш ва унинг тарафдорларини кўпайтириш, жинойи уюшма аъзоларини чет эл ҳарбий лагерларида ҳарбий тайёргарликдан ўтказиш, жиҳодий ҳаракатлардаги тарқоқликларни бар-тараф қилиш, ҳарбий тайёргарликка юборилаётган йигитларнинг сонини ошириш, 1999 йил баҳор ойларида Ўзбекистондаги мавжуд тузумни «қуроли жиҳод» йўли билан ағдариб, Ислом давлати қуриш, бунинг учун Тошкент шаҳри ва Фарғона водийсида террористик ва кўпоровчилик ҳаракатлари содир қилингандан кейин Т. Йўлдошев ва Ж. Хожиев жангарилари билан Ўзбекистонга бостириб кириши режалаштирилган. С. Мадаминов бу жиҳодий ҳаракатлар учун 1.600.000 АҚШ доллари ажратишга ваъда берган. Бўлажак давлатда С. Мадаминов раҳбар, Т. Йўлдошев мафкура ишлари бўйича, Ж. Хожиев ҳарбий ишлар бўйича масъул бўлиши ҳақида келишилган.

Лекин шу вақтгача биз бу хавфни мустақиллигимиз учун қанчалик оғир, зарарли эканлигини тушуниб етмасдан келдик. Тан олишимиз керакки, фақат Президент — йўлбошчининг ўзигина бу хавфга қарши собитқадамлик билан курашди. Шунинг учун ҳам 16 феврал куни суиқасд шахсан Президентга қарши уюштирилганлиги маълум бўлиб қолди.

Келинг, узоққа бормасдан бир йил олдин Наманганда бўлиб ўтган воқеаларни эслайлик.

* * *

Мавзуга доир материал

Аҳоли ўртасида маҳаллий ҳокимият ва бошқарув идораларига нисбатан ишончсизлик уйғотиш ва уларни кучсиз қилиб кўрсатиш мақсадида жинойи уюшма аъзолари 1991 йил 8 декабр куни Халқ депутатлари Наманган вилоят совети ижроия комитети биноси олдида норасмий митинг уюштиришиб, ИИБ ходимларининг қонуний талабларига бўйсунмай, бинони «Ислом уйига айлантирамиз», деб эгаллаб олишган. Кечаси шаҳар кўчаларида норасмий юришлар қилишиб, фуқароларни ўзларига қўшилишларига даъват қилганлар. Эртасига эрталаб вилоят ижроия комитети биноси ёнидаги май-

донга фуқароларни тўплаб, Т. Йўлдошев сўзга чиқиб, митинг иштирокчиларини давлат бошқаруви идораларига бўйсунмасликка, «Ислом маркази» уюшмаси аъзоларига эргашишга ҳамда Наманганни «Исломобод»га айлантиришга даъват қилган.

Республика ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идоралари томонидан жиноятчиликка, жумладан, диний экстремистик характердаги жиноий уюшмаларга қарши кураш кучайтирилганлиги натижасида 1992 йил март ойида жиноий уюшма раҳбарлари Т. Йўлдошев ва Ж. Хожиевлар чет элга чиқиб кетишнинг белгиланган тартибини бузиб, Тожикистон Республикаси ҳудудига ўтиб яширинганлар.

Т. Йўлдошев ва Ж. Хожиевлар Тожикистон Республикасининг қонуний ҳукуматига қарши жанглarda иштирок этаётган муҳолифат кучларига ёлланиб, Ўзбекистонда Конституциявий тузумни ағдариб, Ислом давлати қуриш учун жангарилар тайёрлаш ҳақида улар билан ўзаро жиноий тил бириктирган. Шу мақсадда Фарғона водийси ва бошқа вилоятларда қолган тарафдорларини «жиҳод»га тайёргарлик кўриш учун Тожикистонга олиб ўтишиб, «Наманган батальони» тузишган. Т. Йўлдошев ўзини Ўзбекистондаги жиҳодий ҳаракатларнинг «амири» деб эълон қилиб, Ж. Хожиевни эса муҳолифатнинг дала қўмондони этиб тайинлаган.

1992 йил 22 август куни Т. Йўлдошев ўзининг тарафдорлари билан фуқаролар уруши давом этаётган ва қурол-аслаҳаларни қўлга киритиш учун қулай бўлган Афғонистон давлатига Тожикистон Республикаси Қўрғонтепа вилояти, Қумсангир туманидаги «Айкуль» чегара заставасининг 122-белгисидан қонунсиз равишда ўтиб кетиб, Ўзбекистонда мавжуд бўлган Конситуц. қ. тузумга қарши кураш олиб бориш мақсадида толибонлар эгаллаб турган ҳудудларда ўзбекистонлик жиноий унсурлардан иборат ҳарбий дала лагерларини ташкил этади.

Суд мажлисида сўроқ қилинган жабрланувчи Ў. Эргашев, Ҳ. Исмоилова, М. Рахимов, Т. Турсунбоев, Н. Абдуллаев, З. Бўрибов, Т. Қодиров, А. Жакпаров, М. Саидов, С. Фозилова, А. Жўраевларнинг кўрсатмаларидан маълум бўлишича, 1991—1992 йиллар давомида Т. Йўлдошев бошчилигидаги жиноий гуруҳ аъзолари уларни уриб-қийнаб, ўзларининг қароргоҳларида қонунсиз ушлаб турганлар, аслида содир қилмаган жиноятлари учун асоссиз равишда тўхмат қилиб, улардан таъмагирлик йўли билан пуллар олишиб, фуқароларни қадрқимматини асоссиз равишда камситганлар ҳамда Наманган

шаҳрининг турли жойларида қонунсиз митинглар ўтказиб, Ислом давлати қуришга даъват қилганлар.

Гувоҳ Х. Сатимов судда 1991 йил 2 августда Наманганда у томонидан «Адолат» уюшмаси ташкил қилиниб, уни низоми ишлаб чиқилгани, аммо низом Адлия вазирлигидан рўйхатдан ўтмагани, Т. Йўлдошев «ваҳҳобий» оқимининг аъзоси бўлиб, унинг мақсади Ўзбекистонда исломий давлат қуришдан иборат бўлгани, Намангандаги митинг ва ўзбошимчаликлар Тоҳир Йўлдошев томонидан уюштирилгани, унинг томонидан ташкил қилинган «Ислом лашкарлари» ҳақиқатан ҳам қонунга хилоф ишларни қилиб, кишиларни сабабсиз жабрлаб келганини кўрсатди.

Суд мажлисида сўроқ қилинган гувоҳ В. Эгамбердиев 1990 йилда «Уйчи» кўчасида жойлашган «Гумбаз» масжидига қатнаб, у ердагилар топшириғи бўйича Тошкент шаҳрига кўп марта бориб келганлиги сабабли, уни Т. Йўлдошев «Ислом уйғониш хизби»га раис қилиб тайинлагани, «Ислом уйғониш хизби»нинг асосий мақсади Ўзбекистонда Ислом давлати ўрнатиш бўлгани ва шу мақсадга қонуний йўл билан бориш кераклиги ҳақида кўрсатма берди.

Гувоҳлар Р. Э. Хожиев, А. Д. Ҳайдаров, К. Н. Солихонов, М. Х. Солиевнинг тергов давридаги кўрсатмаларига кўра, улар 1990 йилдан бошлаб Т. Йўлдошев бошчилигида тузилган гуруҳга аъзо бўлиб, Қашқадарё вилоятининг Касби туманида 3 кун Т. Йўлдошев билан биргаликда «Ислом давлати қуриш» ҳақида даъват қилиб келганлар. Шундан сўнг «Товба», «Ислом лашкарлари» гуруҳлари тузилиб, шу гуруҳ аъзолари Покистонда 4 ой мобайнида «Давлат-Таблих амаллари»ни ўрганиб келишган. Уларнинг мақсадлари Ўзбекистонда, қолаверса, ер юзида Ислом давлати қуриш, Қуръон ҳукмларини жорий қилиш бўлиб, гуруҳ аъзолари «Бойтулмол» жамғармасига пул ажратганлар. Т. Йўлдошев Намангандаги даъватчилар гуруҳини бошқариб, уни «амир» деб аташган.

Эътибор берсак, у Тошкентда содир этилган асосий жиноят олдидан тайёргарлик эканини энди тушунаёلمиз. Ўша воқеаларда ҳам бир неча гуноҳсиз кишилар ўлдирилди. Наманган воқеаларидан кейин ҳам жамоатчилик, фаоллар, оддий фуқаролар бу хунрезликларга қарши ўз нафратини билдирдилар. Кўплаб фаоллар йиғилишлари ўтказилди, матбуотда мақолалар эълон қилинди, телевидение ва радиода чиқишлар бўлди. Ҳуқуқ-тартибот органлари ўша воқеа иштирокчилари бўлган жиноятчиларни тутдилар ва улар

қонуний жазоларини олдилар. Кўпда шунинг ўзи билан чекланиб қолдик, ҳатто баъзан жиноятчиларга берилган жазо чоралари жуда қаттиқ эмасми, деган фикрлар ҳам бўлди. Бу борада, айниқса, хорижий мамлакатлар мухбирлари юртимиздаги ҳақиқий аҳволни билмасдан инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ниқоби остида ўша жиноятчиларни ҳимоя қилишга ҳам уриндилар. Ватанини сотган, ҳозирда хорижда юрган ватанфурушлар ҳам шу жумладан. Шунга қарамасдан кўпчилигимизни бепарволик, лоқайдлик чулғаб олди. Оддий бир мисол: Президентимиз билан биргаликда миллатимиз, мустақиллигимиз тақдирига жавоб берадиган Олий Мажлис сессиясида виждон эркинлиги тўғрисида қонунни қабул қилишдаги муҳокамани эсга олайлик. Депутатлар чиқишида эҳтиросли гаплар, қонун нормаларини қўллаб-қувватлаш ва экстремизм хавфи тўғрисидаги умумий гаплардан нарига ўтилмади. Президент сўз очиб, бу қонуннинг қанчалик аҳамиятга эга эканлиги, диний экстремизмнинг қанчалик хавфи, унга енгил муносабатда бўлиш мумкин эмаслиги тўғрисида залда ўтирган депутатларни ҳам, бутун ўзбек халқини ҳам яна огоҳ қилишга мажбур бўлган эди. Бу масала хусусида ўзининг дунёга машҳур бўлган «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асарида яна тўхталди. Қарийб ҳар бир чиқишида бу хавф тўғрисида огоҳлантирди. Биз эса, яна қуруқ умумий гаплар, Президент сўзларини қайтариш билан чекланиб қолдик.

Тошкент воқеалари бизнинг кўзимизни очиши зарур. Ўзбекларда кўр ҳассасини бир марта йўқотади, деган мақол бор, биз бир неча марта йўқотдик ва шундай давом эттираверадиган бўлсак, энди мустақиллигимизни йўқотиб, келажак авлод нафратига учрашимизни ҳам унутмаслигимиз лозим.

Душман ўзининг ким эканлигини, ўз мақсадларини очиқ кўрсатди. Мустақиллигимиз, халқ, миллатга қарши уруш эълон қилди. Энди биз курашга кирар эканмиз қўйган хато ва камчиликларимизни чуқур ўрганишимиз, ўзимизнинг кучли ва кучсиз томонларимиз, унга қарши хавфнинг ўзига хос жиҳатларини билиб олишимиз зарур. Ҳеч қайси қўшин душман тарафидаги маълумотларни билмай туриб уришга киришмайди.

Шуни очиқ айтишимиз керакки, ганимларимиз биз-

ни обдан ўрганишган, бизнинг кучли ва кучсиз томонларимизни яхши билишади ва жиной ҳаракатларида бундан усталик билан фойдаланмоқдалар. Келинг, душманимизнинг имкониятлари нимада эканлигини бир ўйлаб кўрайлик.

Биринчидан, уларга хорижий мамлакатлардаги «дохий»лари томонидан жуда кучли молиявий, сиёсий, мафкуравий ёрдам берилаётганлигидир. Хориждаги бундай «дохий»лар учун ўзбек миллатининг келажаги, тақдири, мустақиллиги бир пулга қиммат. Улар ўзларининг мақсадлари йўлида адашган ватандошларни (уларни шундай аташ мумкин бўлса) кўғирчоқ қилиб ҳар йўсинда ўйнатишга тайёрлар. Улар кўлига тушиб қолган ёшлар ўз фикри, онгига эга бўлмаган «зомби»ларга айланиб қолганлар. Улар, биринчи навбатда, ўзларининг инсоний, миллий ҳис-туйғуларини йўқотадилар. Бундай хулоса чиқаришимизга сабаб — қандайдир мавҳум исломий халифалиги гоёси учун ўз ватани, халқи, ота-она, опа-сингил, биродарларини киши қандай сотиши мумкин. Ёки қайси ақли расо ўзбек отасига, ака-укасига, ўз Президенти ҳаётига суиқасд қилиши мумкин?

Хўш, хориждаги саховатпешаларнинг ўзининг молиявий кучлари манбаи нималардан таркиб топган. Мана бир мисол: маълумотларга қараганда дунёда «жиҳод банкири» деб ном олган Усама бин Ладен Саудия Арабистони фуқароси бўлиб, назорат қилаётган капитали бир миллиард долларга яқиндир. Унинг турли хорижий мамлакатларда 60 га яқин фирмалари мавжуд. 1996—98 йилларда мингга яқин жангарини тайёрлашда молиявий ёрдам берган. Фақатгина Марказий Осиё ва Кавказ учун мужоҳидларни тайёрлашда йилига 150 миллион доллар маблағ ажратмоқда. Иккинчи молиявий манба — бу гиёҳванд моддаларни етиштириш ва сотиш натижасида олинadиган даромаддир. Ҳозирги кунда ҳаммага маълумки, наркобизнес Афғонистон, Тожикистонда жуда авж олиб кетган. Бу дунёдаги ерлар энг катта хавфли нуқталардан бирига айланиб қолди. Афғонистонда бир килограмм қора дори 100 доллар турадиган бўлса, Москвада у 10000 доллар туради. Европа мамлакатларида эса бундан ҳам қиммат. Худди шунинг ўзидан бу наркобизнес билан шуғулланётганлар исломга зид бўлган ҳаром йўл билан қанча фойда олаётганликларини тушуниб етса бўлади.

Қизиғи шундаки, ислом ақидапарастлари ҳатто тамаки чекишни ҳам гуноҳ деб билсалар-да, лекин ўзлари гиёҳванд моддаларни ишлаб чиқариб, сотиб, шу йўл билан бойишга ҳаракат қилаётганларини қандай тушуниш мумкин. Наркобизнес тўғрисида гапирганда шуни эслатиб ўтмоқчимизки, Афғонистон, Тожикистонда тайёрланган гиёҳванд моддаларнинг дунё мамлакатларига тарқалишига Ўзбекистон асосий тўсиқ бўлиб чиқаяпти. Ўзбекистон ҳуқуқ-тартибот ходимлари, чегаралар, божхона ходимлари ва бошқалар транзит йўли билан гиёҳванд моддаларни Ўзбекистондан олиб ўтилишига қарши курашаётганлари ва бу соҳадаги ютуқлари ҳозир ҳаммага маълум. Бу ишда ҳам Президентнинг роли қандай эканлигини ҳамма тушунади. Шунинг учун ҳам йўлбошчимизга ислом экстремистлари томонидан уюштирилган суиқасднинг уюштирувчиларидан бири гиёҳванд моддалари савдоси вакиллари деб тушуниш мумкин.

Иккинчидан, ғанимларимиз, уларнинг чет элдаги ҳомийлари ҳозирги вақтдаги ўтиш даврининг табиий қонунияти бўлган баъзи бир етишмовчилик, камчиликлардан ва иқтисодий қийинчиликлардан усталик билан фойдаланишмоқда. Лекин улар бу жараён табиий эканлигини, бир тузумдан, айниқса, манфур совет тузумидан демократик тузумга ўтишдаги қийинчиликларнинг қонунийлигини тан олгилари келмайди. Энг бемаънилиги шундаки, уларда қандайдир, ўта реакция тарздаги сиёсий мақсадлар бўлса-да, ҳеч қандай иқтисодий мақсадлар йўқ. Уларнинг сиёсий мақсади асосини «Ислом бизнинг динимиз, қуръон конституциямиз, жиҳод йўлимиздир», деб ислом экстремизмининг отахони бўлган ал-Биннанинг айтган гапларида кўришимиз мумкин. Бу исломий экстремизм мафқурасида сиёсий масалаларни ҳал қилиш юзаки, бир-бирига тўғри келмаган йўналишлардан иборат. Иқтисод масаласининг эса ўзи ҳам йўқ. Баъзан улар феодал тузуми давридаги иқтисодий муносабатларни такрорлайдиган айрим фикрларини кўрсатиб ўтишга ҳаракат қилишади. Улар ҳозирги иқтисодий қийинчиликларни оғиз кўпиртириб танқид қилсалар-да, ўзларини халқнинг манфаатини ўйловчилар қилиб кўрсатсаларда, асосий мақсадлари ҳокимиятга чиқиб олсалар, иқтисодий қийинчиликларга чоралар кўриш ўрнига «сабрли бўлинг, Худо берса яхши бўлади, бу Тангрининг си-

нови» деган ақида билан одамларни алдаб, умидвор қилиб яшашга ҳаракат қиладилар. Лекин унутмаслик керакки, Худо ҳам ҳаракат қилган бандасига ризқ беради, ўзига яқин кўради.

Уларнинг аниқ сиёсий-иқтисодий дастурлари бўлмаганлиги, ҳозирги сиёсий масалаларда нўноқлиги сабабли ўз мухолифлари билан ҳеч қачон очиқ демократик усулларда кураша олмайдилар. Улар ўзларининг бу нўноқлигини яхши тушунадилар. Шунинг учун курашнинг демократик усулларидан бош тортиб турли жиноий, махфий ишларга зўр берадилар. Бу «дохий»ларнинг қарийб барчаси ўз ватанларидан қувғин қилинган жиноятчилардир. Ўз ватанларида қидирилаётган жиноятчилардир. Биз уларга шундай савол бермоқчимиз. Агар сен ҳақиқий ислом тарафдори бўлсанг, ислом қадриятларини тиклаш мақсадинг бўлса, нега ўзингнинг исломий ватанингдан қувғинда юрибсан? Нега ўз ғояларингни ўз миллатинг, ватандошларинг ичида тарқатмасдан бошқа мамлакатларда бузғунчилик қилиб юрибсан? Нега сенлар маълум сиёсий ҳоқимиятга эга бўлган баъзи бир ислом давлатларида, масалан, Афғонистонда аҳолининг, оддий фуқаронинг аҳволи аянчли, нима сабабдан илм-маърифат, тараққиёт йўлидан кетаётган ислом давлатларида аҳолининг турмуш тарзи сенинг мафқуранг билан кетаётган давлатларникига қараганда солиштириб бўлмайдиган даражада афзалроқ. Нега энди мустақилликка эришган, ўз миллий қадриятларини, диний урф-одатларини қайта тиклаётган ўзбек халқи, унинг тупроғи сенинг манфур ғояларинг учун жанггоҳ бўлиши керак?

Учинчидан, улар бизнинг ташкилий жиҳатдаги баъзи камчиликларимиздан усталик билан фойдаланмоқдалар. Биз фақат фаоллар билан ишлаймиз. Аслини олганда ўз онги шаклланган, қатъий нуқтаи назари бўлган фаоллар билан ишлаш катта натижа бермайди. Аксинча, жамоат ташкилотлари фаоллари ва зиёлилар ҳали онги шаклланмаган, ўзининг шахсий позицияси бўлмаган кишилар билан ишлаши зарурдир.

Наманган воқеаларидан кейин бўлгани сингари Тошкентда юз берган машъум жиноятлардан сўнг ҳам бўлиб ўтаётган йиғилишлар асосан фаоллар йиғилишидангина иборат бўлиб қолаяпти. Кўп ҳолларда бундай фаолларимиз фақат мажлисларда микрофон олдида, журналист қаршисида фаолу, лекин уларнинг

аниқ амалий ишларидан натижа йўқ. Тўғри, бўлаётган учрашувларда воқеаларга муносабатда умумий гаплар кўп айтилади, баъзан йўл қўйилган камчиликларни ҳам бўйнимизга оламиз. Лекин ўша заҳоти қилинган ишлар, эришилган ютуқлар тўғрисида мақтанишни бошлаймиз ёки баъзи етишмовчиликлар ҳақида аюҳаннос соламиз. Бунга мисол қилиб яқинда бўлиб ўтган бир йиғилишдаги маҳалла оқсоқолининг чиқишини кўрсатишимиз мумкин. У ўз сўзида маҳаллалар диний экстремизмни йўқотишда асосий куч бўлиши, кишилар бу хавфдан доимо огоҳ туришлари, баъзи тadbирлари ҳақида гапира туриб, сўзининг индаллосида бу ишларни муваффақиятли амалга ошириш учун маҳаллаларга кўпроқ эътибор бериш лозимлигини айтиб, ишни яхши йўлга қўйилмаганлигига маҳаллада лаган, идиш-товоқ ва бошқа жиҳозлар етишмаганлигини сабаб қилиб кўрсатди. Ўйлаб кўринг, мамлакатимиз мустақиллигига, Президентимиз ҳаётига суиқасд қилинган вақтда бизнинг диний экстремизмга қарши курашимиздаги ношудлигимизни лаган, қозон-товоқ етишмаслигига боғлаб кўрсатамиз. Ёки яна бир мисол. Ўша мажлисда республика миқёсидаги катта жамоат ташкилотлари раҳбарларидан бири диний экстремизмга қарши ўтказиладиган тadbирлардан бири қилиб республика раҳбарияти томонидан топширилган топшириққа биноан, Тошкент воқеаларида шаҳид бўлганларнинг жанозаларида иштирок этганлигини айтиб ўтди. Бу сенинг жамоат ташкилоти раҳбари сифатидаги вазифанг эмас, инсоний бурчинг! Ёки яна бир нарсага эътибор берайлик. Ёшларимизни биз оила, маҳалла, боғча, мактаб, ўрта ва олий ўқув юртларида ўн йиллаб ўқитамиз, тарбия берамиз. Бу ишда кўплаб жамоат ташкилотлари, сиёсий партиялар, ижтимоий жамғармалар, маҳаллалар иштирок этади. Лекин, шунча жамоат ташкилотлари, фаолларнинг ўн йиллар давом этган ишидан кўра узоғи билан ярим йил, бир йилда бузғунчи муллаваччалар томонидан тарғиб қилинган ҳавойи гоғлар ёшларимизга кўпроқ таъсир кўрсатаётганини ўйлаб кўришимиз керакми йўқми?

Бизнингча, баъзи ёшларимизни бу чаласавод муллалар таъсирига тушиб қолиш сабабларидан бири ўша шўролар тузуми давридаги коммунистик мафкура билан диний ақидапарастлар мафкурасининг бир-бири-

га яқинлигида. Оддий қараганда бу мафкуралар бир-биридан узоқ ва бир-бирига қарама-қарши. Лекин, уларнинг асл мақсадлари ва усуллари бир-бирига яқиндир. Мамлакатимиз мустақилликка эришгандан сўнг мактабларимиз, олий ўқув юртларимизда таълим тизимини бир кунда тамомила ўзгартириш мумкин эмаслиги табиий ҳол эди. Ўқитилаётган дарсликлар, ўқитувчиларимиз ҳам ўша шўролар мафкурасининг маҳсули эди. Биз ўша даврлар — мустақилликнинг дастлабки кунларида таълим тизимига чуқур ўзгартиришлар кирита олмадик. Мустақиллик шарофати билан шўролар мафкураси ўрни маълум муддат бўшаб қолди. Бу бўшлиқдан ғанимларимиз баъзи жойларда унумли фойдалана олишди. Коммунистлар мафкурасидаги ҳаммага маълум бўлган бутун дунёда коммунизм қурамыз деган ғоя ислом ҳалифалиги барпо қилиш ғояси билан ўзгартирилди. Большевик ақидафурушларнинг бутун дунёни бирлаштириш ғояси дунёдаги мусулмонларни бирлаштириш ғояси билан ўзгартирилди. Коммунистик манифест, партия программалари ақидапарастлар бузиб кўрсатётган ғоялар, шариат қоидалари билан ўзгартирилди. Коммунистларнинг синфлар ўртасидаги антагонистик курашлари ҳам ғайридинлар, Оллоҳ йўлидан қайтган мусулмонларга қарши кураш йўли билан ўзгартирилди.

Бу иккала ғоя, мафкуранинг мазмун ва моҳият жиҳатидан бир-бирига яқинлиги ёшларни уни ўзлаштиришга имкониятини осонлаштирди. Яна таъкидлаймиз, диний ақидафурушлар ўзларининг асосий душманлари қилиб коммунистларни кўрсатсалар-да, ўзларининг ғояларини амалга ошириш методларини бир-биридан ўрганишади. Лекин, ўзбек мақолидаги каби оқ ит қора ит бари бир итдир.

Агар виждонан айтадиган бўлсак, маҳалла оқсоқоллари, масжид имом-хатиблари, мактаб ва бошқа таълим масканларининг ходимлари (биз бу ерда ота-оналар тўғрисида гапираётганимиз ҳам йўқ) бундай кишилар кимлар эканлигини тезда англаб етадилар. Оддий мисол: ҳеч қаерда ўқимай, ҳеч қаерда ишламай, фойдали меҳнат, ҳаттоки, тижорат билан шуғулланмасдан яхши кийиниб, еб-ичиб ҳар доим чўнтагида пул билан масжидлар атрофида айланиб юрган ёшларимиздан бу маблағни қаердан олганли-

ги, бундай имкониятга эгалик ҳеч кимда шубҳа туғдирмаслиги мумкин эмас. Ишламай, ўқимай, дайдиб юрган фарзандларини уйга пул ёки буюм олиб келиши ота-оналарни ташвишлантирмайдими? Маҳалла-кўйда ўтказилаётган турли маросимларда иштирок этмаётган ёшлар маҳалла фаоллари кўзидан четда қолиши ҳам гайритабиий, уларни ҳеч қандай диний илмга эга бўлмасдан ҳақиқий исломга қайтиш тўғрисидаги гаплари ёки қизларимизнинг ҳижобга кириши уларни бу йўлга кимлар тарғиб этаётганлигини сезмаслигимиз таажжублидир. Ким билан ишлаш кераклигини биз яхши биламиз. Лекин, жойларда ўтказилаётган маърифий-тарбиявий йиғилишлар, суҳбатлар, тадбирларга айнан чақирилиши керак бўлган ёшларни чақирмаймиз. Чунки улар бу тадбирларни бузиб қўйиши мумкин, деган фикрда юрамиз. Бу билан фақат ўзимизни алдаётганимизни билмаймиз.

Биз манфур ғояларни илгари сураётган муллаваччаларнинг узини саводсиз дейишимизга асосий сабаб, дунёвий билимларга нисбатан диний билимларни эгаллаш кўп вақтни талаб қилишини ҳамма яхши тушунади. Олий дунёвий билимлар дипломини олиш учун узоғи билан беш йил ўқилса, олий диний билимлар дипломи олиш учун эса саккиз-ўн йил керак. Бу муллаваччалар эса ярим йилда Қуръони Каримни «ўзлаштириб» мутахассис бўлиб қолаётганларига нима дейиш мумкин. Улар бу билан муқаддас динимиз, Қуръон, ҳадисларга нисбатан беписандлик, ҳурматсизликларини кўрсатишмоқда. Баъзида диний экстремизмга қарши курашда диний билимларни кучайтириш керак, ёшларга боғчадан бошлаб олий ўқув юр்தларигача ўқув тизимида диний билимларни ўргатиш керак, деган мулоҳазаларни ҳам эшитиб қоламиз. Биз бундай таклифларга умуман қаршимиз. Сабаб, ким ёшларимизга диний билим беради? Кечаги атеистларми ёки чаласавод бугунги муллами?

Бизнинг фикримизча, ёшларимизга, аввало, миллий мафкурамизни, қадриятимизни ўргатишимиз, дунёвий билимлар беришимиз керак. Биз уларнинг мафкурасини ўз мафкурамиз билан ютишимиз керак. Чунки бизнинг мафкурамиз, кўп асрлик миллий қадриятларимиз, урф-одатларимизга асосланган. Агар мухолифларимиз ўз хатти-ҳаракатларини Қуръон суралари, ҳадислар билан исбот қилишга уринишса, улар

билан диний томондан бизнинг диний уламолари-
миз, шу соҳанинг мутахассислари курашиши керак.
Биз эса улар билан оддий ҳаётий саволлар билан
курашишимиз мумкин. Қани, айтингларчи, Тошкент
воқеаларида бегуноҳ шаҳид бўлган 13 кишининг ўли-
мини қайси муқаддас диний китоб билан асослаб
бериш мумкин?! Бегуноҳ инсонлар ўлимига сабабчи
бўлиш, ота-оналарини фарзандидан жудо қилиш,
фарзандларни етим қолдириш қайси ислом қоида-
амалларига тўғри келади. Кимнинг нариги дунёси
жаннатда ёки дўзахда бўлади: бегуноҳ шаҳид бўлган-
ларнингми ёки уларнинг қотиллариними? Муқаддас
Исломимизда, Қуръони Каримда, ҳадиси шарифла-
римизда бу ҳаракатларга аниқ-равшан жавоб тайин.
Бу борада диний уламоларимизга айтадиган баъзи
аччиқ гапларимиз бор. Масжид, мадрасалар ҳужрала-
рида ёшларга таълим беришаётганида уларнинг эъти-
қодга тортилаётганларини кўриб хурсанд бўлишган,
оқибатини ўйлаб ҳам кўришмаган. Лекин, ўзлари йўл
очган жараённинг зарарли оқибатларини кўргандан
кейин жим бўлиб, сукут сақлаб қолишди.

Диний экстремизмга қарши курашда қатъиятлик
етарлича эмас. Инсон онгини эгаллашда қатъиятлик
бўлмаса, фақат умумий сўзлар билан ёшларни тўғри
йўлга бошлаш мумкин эмас. Бунинг учун энг аввало,
экстремизмнинг ҳар қандай кўринишига қарши собит-
қадамлик ва қатъият билан давомий тарзда кураши-
шимиз зарур. Биринчи навбатда, ақидапарастлик каса-
лига чалинган одамларни даволаш керак.

Фикрларимизни бундан 7 йил бурун Президенти-
миз айтган сўзлар билан яқунламоқчимиз: «Бир нарса-
ни англаб олайлик, азиз ватандошлар! Мустақил Ўзбе-
кистон ўз истиқлолини, ўз озодлигини ҳимоя қилиш-
га, турли қўпоровчи ҳаракатларга муносиб зарба бе-
ришга, минтақага қурол ва аслаҳаларни киритишга
йўл қўймасликка — ҳаммасига қурби ва қудрати етар-
ли бўлиши зарур... Сизларни, сизлар орқали барча ва-
тандошларимни ҳушёрликка даъват этмоқчиман».

ХУЛОСА

Вақтни оқар дарё, дейдилар. Куни-кеча халқимиз қувонч билан кутиб олган мустақиллигимизга ҳам ўн йил тўлди. Аслида ўн йил — тарих олдида жуда қисқа муддат, лекин гап муддатда эмас. Мамлакатимиз тарихининг бу бўлагини йиллар билан эмас, амалга оширилган янгиланишлар, ислохотлар самараси билан ўлчаш ўринли. Ўтган ўн йил давомида қилинган ишларга назар ташласак, уларнинг кўлаמידан кўнгилларимиз ифтихорга тўлади. Барча ислохотлар инсон учун хизмат қилишини англаб, ҳаётга иштиёқимиз ортади. Мустақиллигимизнинг ўн йиллигини барчамиз ўз қалбимиз, ўз фикрларимиз, ўз нигоҳимиз ва ўз ҳаётимизни янгилаб, қарши оляпмиз. Лекин бу янгиланиш-у—ўзгаришлар ўз-ўзидан бўлгани йўқ, бу йиллар силлиққина кечмади. Биз мустақиллик учун тинимсиз курашдик, ютуқларимиздан қувондик, эркимизга таҳдид сезганимизда изтироб чекдик.

Вақтни олий ҳакам, дейдилар. 10 йиллик сана яқин ўтмишимизга мурожаат қилишга, босиб ўтган йўлимизни қайта кўздан кечиришга, амалга оширилган ишларни сарҳисоб қилишга ундайди. Иқтисодиётимизни юксалтирганимиз, мамлакатимиз мудофаа қудратини ўстирганимиз, миллий маънавиятимизни тиклаганимиз, давлатчиликни мустақкамлаганимиз — бу жараёнларнинг барчаси баъзан ошқора, баъзан зимдан олиб борилган курашлар эвазига амалга оширилди. Бу курашлар ҳақида очиқ-ойдин гапириш, уларни эҳтиросларга берилмай, холисона таҳлил қилиш ҳам олимлик, ҳам одамийлик бурчимиздир. Зеро, мустақилликка эришишнинг бутун машаққатини ҳис қилган кишигина эркинликнинг бутун қадр-қимматини тушуниб етади ва ўз эркини йўқотиб қўймаслик учун жон-жаҳди билан курашади.

Вақтни улуғ мураббий, дейдилар. 10 йиллик сана эндиги мақсад ва вазифаларимизни белгилаб олишга ундайди. Ўтмишимиздан олинган сабоқлар кўп нарсаси

ни олдиндан кўра билиш ва демак, хатоларнинг олди-
ни олиш, ғанимларнинг хийла-найрангларида оғоҳ
бўлиш ва ўз йўлимизни белгилашда замин бўлади. Зеро,
ўтган ўн йил бизга янада етук, янада билимдон, янада
салоҳиятли, янада иродали инсон бўлишимиз учун бе-
рилган муддат бўлди.

МУНДАРИЖА

С ўз бо ши	3
Биринчи боб. Фронт ортидаги фронт	
Наврўз: уйдирма ва ҳақиқат	6
Одамларга ер, қалбига ишонч	18
Мустақил иқтисодиёт одимлари:	
ўтмиши ва бугуни	26
Мустақил бўлсанг — мустақил бўл,	
давлат бўлсанг — давлат бўл	37
Чин мусулмон ким?	47
Иккинчи боб. Бўхронлар гирдобида	
Амал учун кураш васвасаси	59
Халқнинг қаддини гурур тиклайди	79
Огоҳ бўлайлик	86
Диний экстремизм ва мафкуралар кураши	96
Хулоса	109

АЛИШЕР АЗИЗХЎЖАЕВ

**МУСТАҚИЛЛИК: КУРАШЛАР,
ИЗТИРОБЛАР, ҚУВОНЧЛАР**

Нашр учун масъуллар:
Б. ШАРИПОВ, Д. ҚОБУЛОВА

«Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти

«Академия» нашриёти
Тошкент — 2001 йил

Муҳаррир *Ҳ. Султонова*
Рассом *Р. Султонов*
Бадий муҳаррир *А. Мусахўжаев*
Техник муҳаррир *Р. Бобоханова*
Мусахҳиҳ *Ж. Тоирова, Г. Абдуллаева*

Теришга берилди 30.07.2001 й. Босишга рухсат этилди 20.08.2001.
Бичими 84x108 $\frac{1}{32}$. Таймс гарнитураси. Офсет босма.
Шартли босма табоғи 6,8. Нашриёт-ҳисоб табоғи 6,0.
Адади 5000 нусха. Буюртма № 2299. Баҳоси келишув асосида.

«Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси босмаҳонаси.
700083, Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41.